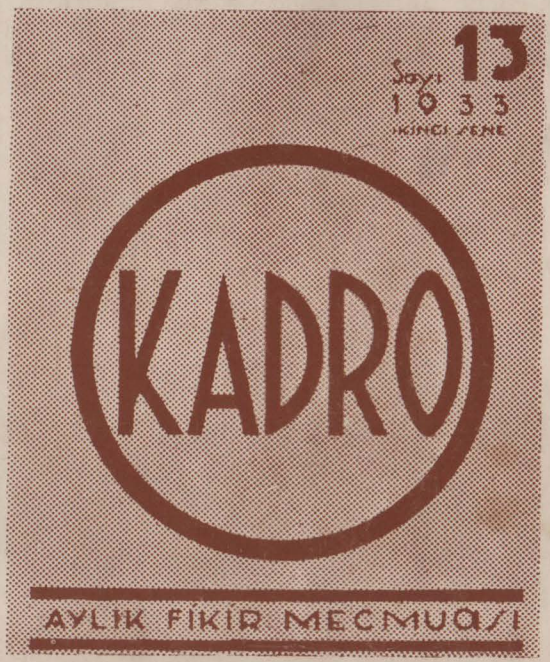
MERDAN YANARDAĞ

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA KADRO HAREKETİ

YALÇIN YAYINLARI

BİLİM / BELGE / İNCELEME DİZİSİ — 20

85

1. Basım — Haziran 1988

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA KADRO HAREKETİ — İnceleme / Merdan Yanardağ / Kapak: Yalçın Yayınları / Gökhan Matbaacılık'ta dizilip, Gümüş Basımevi'nde basılmıştır / **YALÇIN YAYINLARI :** Klod Farer Caddesi No: 24/3 Türbe - İstanbul ☎: 511 90 32

MERDAN YANARDAĞ

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA KADRO HAREKETİ

YALÇIN YAYINLARI

hüznü, sevinci ve güzelliği paylaştığım
Nermin'e
sevgiyle...

ÖNSÖZ

Merdan Yanardağ «Kadro» Dergisi'ni incelerken (Ocak 1932 - Ocak 1935) çok önemli iki sonuca varmaktadır:

1 — Kadro Hareketi'nde haklı olarak Sosyalizm ile Kapitalizm arasında bir üçüncü yol bulma gayretkeşliğinin nüvelerini bulmaktadır. Buna bir zamanın modası «Kapitalist olmayan kalkınma yolu» da diyebiliriz.

2 — «Kadro» Hareketi ile «Yön» Hareketi arasında bir bağlantı kurmaktadır. Gerçekten de «Kadro»cular o günün İsmet paşa hükümetinin devletçilik eğilimine teorik bir dayanak oluşturmak gayreti içindeydiler. Yani ilerici bir iktidara dayalı, sınıfsal dayanağı olmayan, yukarıdan aşağıya uygulanacak reformlar öngörüyorlardı. Yön'cüler ise, bambaşka bir dönem ve konjonktürde, askeri, ilerici, radikal bir darbeye dayalı, yani sınıfsal dayanağı olmayan, yukarıdan aşağıya uygulanacak reformlar öngörüyorlardı, ancak arada bir Türk kapitalizmi filizlendiğinden, onun belini idari reformlarla kırmak ütopik gündemi ile hareket ediyorlardı. (YÖN Aralık 1961 Haziran 1967, DEVRİM Ekim 1969 - Nisan 1971). «Kadro» macerası, sahibi Yakup Kadri beyin Zoraki Büyük Elçiliği ile son bulduğu halde, «Yön - Devrim» macerası 12 Mart 1971 Sıkıyönetim Mahkemeleri ile noktalanıyordu.

Bu özetlemeyi yaptıktan sonra iki nokta üzerinde durmak gerekiyor, birincisi Sosyalizm ile Kapitalizm arasında bir üçüncü yol olup olmayışı, ikincisi ise azgelişmiş, hatta sömürge veya yarısömürge olan ülkeler için kalkınma modelinin ne olabileceği konularıdır.

Marx ve Engels Sosyalizmi gelişmiş Kapitalizmin doğal, zorunlu sonucu olarak saptıyor, ona erişmenin aracı olarak da proletarya sınıfının savaşımını öngörüyorlardı. Bununla birlikte, tarihsel gelişme faktörüne ve onun diyalek-

tiğine büyük bir önem vererek Marx şunları da söylemiştir:

«Nasıl ki, 1886 savaşı Prusya ve Fransa arasındaki savaşı kaçınılmaz kıldıysa, şimdiki savaş da, Almanya ile Rusya arasındaki bir savaşa yol açmaktadır; bunu Prusyalı eşekler görmüyorlar... Öte yandan böyle bir 2 Numaralı savaş Rusya'daki kaçınılmaz sosyal ihtilalin ebesi olacaktır.» (1 Eylül 1870, Sorge'ye mektubundan).

Yine de Marx ve Engels 1848 devrimlerinin diyalektiğinden esinlenerek Sosyalist devrimin en gelişmiş birkaç Kapitalist ülkede, bir ekonomik - sosyal kriz konjonktüründe, aynı zamanda oluşacağı kanısında idiler.

Lenin'e gelince, Kapitalizmin finans - kapitali döneminde, eşitsiz gelişme kanununu da hesaba katarak, Kapitalist devletler zincirinin en zayıf halkasında, Rusya'da kopma olabileceğini, Sosyalist devrimin olanağının doğabileceğini saptamıştır. Yine de, son ana kadar, bu devrimin ileri Kapitalist ülkelere, öncelikle Almanya'ya sıçrayacağına inanıyordu. Gerçekten de, dış askeri güçler tarafından ezilen Macar Sovyet Devrimi, Sosyal - Demokrat sağ kanat liderlerinin militarist sağla güçbirliği sonucunda ezilen Alman İşçi devrimi vb. bu varsayımı doğrulamıştır.

Oysa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Balkan Devletleri, Çin, K. Kore, Küba, Viyetnam gibi azgelişmiş ülkelerde Marksist öğretiden esinlenen Sosyalist Devrimler yapıldığı halde, gelişmiş Kapitalist memleketlerde —Çekoslovakya hariç— ve 1968 öğrenci hareketleri bir tarafa bırakılırsa, Devrimci atılımlar önlenebilmiştir. Bunda, önce savaştan sonra Amerika'daki nükleer silahın tekeli, Amerikan askerlerinin Avrupa'daki varlığı ve sonradan derin sosyal çalkantılara yol açabilecek önemli bir dünya fazla üretim devri krizinin, ekonomik yollarla ertelenebilmesi ve krizin az gelişmiş ülkelere ihracı; bu arada silah üretimi ile, kışkırtılan yöresel savaşlar birer supap teşkil etmişlerdir. Ay-

rica teknolojik devrim ve Sovyetler Birliği'ni yeniden yapılanmaya götüren etkenlerin de bu konudaki etkileri unutulmamalıdır.

Azgelişmişliğe gelelim, azgelişmişlik kavramı büyük bir yelpaze oluşturmaktadır. Örneğin 1917'de bir bakıma azgelişmiş bir ülke olan Rusya'nın bazı bölgelerinde, dışa bağımlı da olsa kapitalist işletmeler ve en önemlisi gelişmiş, savaşım geleneği olan bir işçi sınıfı ve onun Partisi bulunuyordu. 1950 Çin'i için de aynı şeyi söyleyebiliriz. 1980 Türkiye'si de çarpık ve bağımlı da olsa Kapitalizmin eşiğine erişebilmiştir. Yelpazenin öbür ucunda, Afrika'nın birçok ülkesinde, bazı Asya memleketlerinde, Güney Amerika'da birçok ülkede değişik kademelerde azgelişmişliğin her kademesi vardır. Bazılarında okuma yazma, teknik ve aydın kadro yok denecek kadar azdır. Ve bu ülkeler ile topraklarındaki servetler Dünya Emperyalist güçleri tarafından amansızca sömürülmektedir. Şekilsel özgürlük ve hatta örneğin Petrol zenginliği; halklar için, onların teknolojik ve kültürel gelişmesi için fazla birşey ifade etmemektedir. En iyi niyetli bir yönetim, bu yönetim sürdürülebilse bile en azından üç nesillik bir istikrar şartıyla bazı sonuçlara erişmek olanağını verir bugünkü dünyamızda. Bu nedenledir ki, «Kadro» tarzındaki formüller hem cazip, hem de aldatıcıdır.

1920 yıllarındaki Türkiye'miz belki yokolma eşiğine varmıştı, ancak hiç de bir orta Afrika ülkesi değildi, büyük bir imparatorluk geleneği vardı, az da olsa çelikleşmiş bir aydın asker - sivil kadrosu vardı. Ancak hemen şunu söyleyelim, ekonomik gelişme düzeyi bakımından Türkiye hiç de içaçıcı bir durumda değildi.

İstiklal savaşımız döneminde, büyük çoğunluğu sahillerde 20.000 kadar sanayi işçisi bulunmaktaydı, işçi kapsamının genişletilmesi ile bu sayı şüphesiz artırılabilir. Ancak

aslında durum daha da karanlıktı. D.İ.E.'nin yayınladığı «Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı» kitabından 1915'e değin bir cetvele göz atmak bunun için yeterlidir:

Milliyet	Sermaye %	Emek %
Türk	15	15
Rum	50	60
Ermeni	20	15
Yahudi	5	10
Yabancı	10	—
Toplam	100	100

Ve unutmayalım ki, 1915 yılında birbuçuk milyon Rum, birbuçuk milyon Ermeni vatandaş olduğuna göre onüç milyon kadar müslüman yurttaş büyük bir çoğunluk oluşturmakta idi. Durum o kadar vahim idi ki, Kurtuluş Savaşı'nda Eskişhir İmalatı Harbiye atölyesindeki işçilerin çoğu hâlâ Ermeni ve Rum idi.

«Kadro» Dergisi'nin yönetici kadrosuna gelelim, bunlar Batı kültürüne erişmiş, üstelik Birinci Dünya Savaşı konjonktüründe Sovyet ve Alman devrimlerini yaşamış, hatta çoğu Marksizmi bir dereceye kadar özümsemiş, bazısı TKP üst düzey yöneticilik deneyiminden geçmiş seçkin kişilerdi.

Bunların çoğu «komünist» oldukları sırada şüphe yok ki, meşakkatli da olsa, kısa sayılacak bir vadede başarı ümitleri beslemişlerdi, barutları tükenince de saf değiştirmişlerdi (TKP Sekreteri Vedat Nedim'in ihbarı ile açılan 1927 davası).

Türkiye'de Türk müslüman kapitalistlerinin ve de işçilerinin yok denecek kadar az olmaları faktörü ve de gizli-

lik şartlarında mücadelenin zorluk ve tehlikesi şüphe yok ki bu tutumlarını etkilemiştir.

1928 - 1932 dünya ekonomik krizinin etkisi ile İsmet Paşa hükümeti Devletçilik yoluna yönelmişti, işte bu eski «komünist»ler bu konjonktür içinde Kemalist Devrim'in sözcülüğünü edecek «Kadro» Dergisi'ni yayınladılar, hatta Onuncu yılda Mustafa Kemal Paşa onları övecek, Başbakan İsmet Paşa da dergide yazı yazacaktı. Ancak Anadolu Devrimi'nin sınıfsal yönü ağır basınca, zenginleşen CHP'liler bu kadarını bile hoş görmediler, dergi kapanmak zorunda kaldı. Devletçilik, asıl görevi olan Türk kapitalistlerini palazlandırmak doğal eğilimini çeşitli yalpalamalar ile sürdürdü. Üçüncü yol'un bir hayal olduğu tarihimizle kanıtlandı.

«Yön» Hareketi ise çok daha olumsuz bir ortamda yer almaktadır. Artık bir Türk Kapitalizmi vardır, işçi sınıfı ise 31 Aralık 1961'de görkemli Saraçhanebaşı Mitingini düzenlemiş, 15/16 Haziran 1970 İşçi direnişi ile Sendikalar Kanunundaki değişikliği iptal ettirebilmişti, üstelik TİP «Yön» Hareketi ile aynı döneme rastlamaktadır. Türkiye 1968 yılında artık bir tarım ülkesi sayılamaz, milli safi hasılada ilk kez sanayi ve inşaat sektörleri tarım sektörünü aşmıştır: 1968 fiyatları ile ve milyon Türk Lirası olarak tarım 31.700 iken sanayi 24.677 + inşaat 7.455 = 32.123 milyon Türk Lirasına ulaşmıştır ve bu üstünlük gitgide artacaktır. Bu durumda üçüncü yol tam bir hayaldir. Artık «Kadro» Hareketi'nde olduğu gibi devletçilik gölgesinde filizlenmek isteyen, kapitalizme yönelik bir zümre değil, yabancı sermaye ile işbirliği halinde bir Holding Kapitalizmi mevcuttur «Yön» Hareketi Türkiye'sinde. Avcıoğlu, «Devrim» Dergisi'nin son günlerinde bana demişti ki: «Yurdumuz ağır bir kriz içinde. Siz (TİP) işçi sınıfını örgütleyip eğitmek yolunu seçtiniz. Buna karşı değilim; ancak bu uzun vadeli bir

girişimdir, vaktimiz yok, süratle bir çatışmaya gidiyoruz. Biz zinde kuvvetleri de yanımıza alarak gerçek anlamıyla Atatürkçü, devrimci bir Türkiye kurulabileceğine inanıyoruz. Sosyalizme bu yoldan varabileceğimizi saptıyoruz, güç dengesi buna elverişli.» Dönem çok değişik, ancak Mardan Yanardağ'ın belirttiği gibi iki harekette de, «Kadro»da da, «Yön - Devrim»de de aynı yukarıdan aşağı devrim fikri ağır basmaktadır, işçi sınıfı savaşımına karşı aynı inançsızlık hakimdir.

Önsözü bitirirken «Kadro» Hareketi'ne varan yolda Dr. Şefik Hüsnü'yü ihbar edip yakalatan, parti yazışmalarını polise teslim eden Vedat Nedim Tör'e, Dr. Şefik Hüsnü'nün ağzından yanıtını verelim:

«İktidardan yararlanarak bir kısım küçük ve orta sermayenin sahipleri cüretli işlerle büyük güce sahip olur, artık ekonomide baskı istemezler. Zorunlu olarak yabancı sermaye ile işbirliği ederler. Hükümete baskıda bulunurlar... Halk Fırkası bu iniş üzerindedir... Bu küçük burjuva partisine mensup etkili üyelerin sermayeleri arttığı oranda devrimciliği azalacaktır.» 1 Ocak Ocak 1925 (Aydınlık dergisi).

Rasih Nuri İleri

GİRİŞ

I

Son yıllarda yakın tarihimiz, araştırmacıların ve Türkiye üzerinde ciddi olarak düşünmeye çalışan insanlarımızın yoğun bir şekilde ilgisini çekmektedir. Yakın geçmişte ülkemizi, insanımızı, tarihi ve kültürel dokumuzu yeterince tanımadan, düşünce üretilmeye çalışıldığı ve reçeteler yazıldığı düşünülürse, bu durum sevindirici bir gelişmedir.

Günümüzü sağlıklı bir şekilde kavrayabilmek ve geleceğe yönelik tespitlerimizi sağlam temellere oturtabilmek için, yakın geçmişimizi iyi bilmek zorundayız. Geleceği kazanmak ve kalıcı ürünler vermek önemli ölçüde tarih karşısında alınacak bu tavra bağlıdır. Genelde tarih biliminin, özelde de siyasal tarihin toplumların yaşamında oynadığı olumlu rol bu olsa gerektir.

Elinizdeki bu kitap, bütün eksikliklerine rağmen Türk Devrimi'nin sınıfsal yapısını, cumhuriyetin ilk yıllarındaki model arayışlarını ve ağırlıklı olarak yakın tarihimizde ve düşünce yaşamımızda etkili olmuş bir akımı; Kadro Hareketi'ni, tarihsel boyutu içinde incelemeye çalışacaktır. Kuşkusuz böyle bir çalışma çok daha iyi ve kapsamlı olabilirdi. Kitabımı hazırlama sürecindeki tek kaygım, bilimsel objektiflik olmuştur.

II

Türk Devrimi, dünyada emperyalizme karşı verilen bağımsızlık mücadelelerinin ilki olma özelliğinin yanı sıra, gerek devrime önderlik eden güçlerin sınıfsal bileşimi, gerekse devrim sonrası oluşan siyasal ya-

pı ve izlenen ekonomi politikalar itibariyle, devrimler tarihinde özgün ve tartışmalı bir yere sahiptir. Türk Devrimi'nin yapısı ve karakterine yönelik tartışmalar günümüzde de sonuçlanmamıştır. Bu konuda birbirinden çok farklı tezler ortaya atılmıştır. Türk devrimi'ni, ulusal bir burjuva devrimi olarak değerlendiren kimi araştırmacılar olduğu gibi, bazı tarihçiler de dünyada benzeri olmayan ve belli bir sınıfa dayanmayan, adeta «boşlukta» bulunan «askeri - sivil aydın zümrenin» önderlik ettiği bir devrim olarak görmektedirler. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki resmi görüş de ikinci tez yönündedir. İktidar Türk toplumunu «imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitle» olarak görmektedir. Türk Devrimi'nin yapısına yönelik tartışmalar, yalnızca Ulusal Kurtuluş Savaşı'na önderlik eden güçlerin sınıfsal bileşiminin değerlendirilmesiyle sınırlı kalmamaktadır. Zaferden sonra oluşturulan siyasal yapı ve izlenen ekonomik politikalar da devrime önderlik eden kadroların sınıfsal yapısıyla yakından ilişkili olduğu için, bu tartışmaların ana konularından bir diğerini oluşturmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki model arayışları, Kurtuluş Savaşı yıllarına kadar uzanır. Nasıl bir siyasal rejim öngörülmektedir, kalkınma nasıl sağlanacak ve iktisadi politika ne olacaktır? İşte bütün bu soruların yanıtları savaş yıllarında ve Cumhuriyet'in ilk döneminde siyasal kadroların ve aydınların kafalarını meşgul etmiştir. Türk toplumunun arayışı esasında hiç bitmemiştir. Bu arayışın günümüzde de devam ediyor oluşu, siyasal yapımızdaki oturmamışlık ve gündemimizdeki demokrasi sorunu bunun kanıtıdır.

Kurtuluş Savaşı yıllarında anti-emperyalist güçler arasında nisbi demokratik bir ilişki söz konusudur. He-

men her düşünce ve toplumsal katman BMM'nde temsil edilmektedir. Meclisteki «Halk Zümresi» birinci ve ikinci gruplar çok partili bir rejimin görüntüsünü vermektedir. Zaferden sonra çok partili demokratik rejim denemeleri devam etmiş, ancak başarılı olamamıştır. Bu siyasal model arayışı, ekonomik model arayışıyla birlikte gelişmiştir. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde liberal bir ekonomik politika ve kalkınma modeli benimsenmiş, ancak bu politika 1930'lu yıllarda yerini devletçiliğe bırakmıştır.

Elbette bu arayış, önder kadroların içinde yaşadıkları maddi koşullardan kopuk ve konjonktürel gelişmelerin dışınma değildir. Tam tersine her sübjektif yöneliş gibi, objektif koşullarla sıkı bir ilişki içindedir.

İşte Türk Devrimi'ne getirdiği yorumla ve cumhuriyetin ilk yıllarındaki model arayışına önerdiği alternatifle, siyasal tarihimizde dikkatleri üzerine çeken en önemli oluşumlardan biri KADRO Hareketi'dir. Türk Devrimi'ni açıklamaya çalışan ve onun ideolojisini oluşturmak için yola çıkan Kadro Dergisi, kitabımızın esas konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Türk Devrimi'nin yapısını ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ekonomik siyasal yapı ve politikaları kısaca değerlendirdikten sonra, ağırlıklı olarak Kadro Hareketi'ni incelemeye çalışacağız.

III

1932 - 1935 yılları arasında yayımlanan ve toplam 36 sayı çıkan Kadro Dergileri'nde ortaya konan düşünceler, siyasal yaşamımızda Kadro Hareketi diye adlandırılan bir akımı oluşturur. Kadro Hareketi, düşünce tarihimizde çok tartışılan ve yakın geçmişimizde etkili

olmuş, ancak buna karşın az bilinen bir oluşumdur. Bir avuç aydın tarafından yayımlanan ve kendisine Türk Devrimi'nin özgün ideolojisini oluşturma misyonunu yükleyen Kadro Dergisi ve bu dergide savunulan görüşler birçok yoruma tabi tutulmuştur. Ne var ki, bu yorumlarda hiç bir zaman ortak sonuçlara varılamamıştır.

Dergiyi çıkaranlar, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Şevki Yazman'dır. Derginin baş yazarı olan Şevket Süreyya Aydemir ve Vedat Nedim Tör «1927 Tevkifatı»na kadar Türkiye Komünist Partisi üyesidirler. Hatta 1925 - 1927 yılları arasında partinin genel sekreteri Şefik Hüsnü'nün yurt dışında bulunması nedeniyle, V. Nedim Tör bu görevi (genel sekreterlik görevini) yürütmüştür. İsmail Hüsrev Tökin ise Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da kurulan ve kendisini Marksist olarak tanımlayan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası üyesidir. Tökin THİF adına delege olarak III. Enternasyonal'in 4. kongresine katılmıştır. Aynı kongrede İstanbul'daki Şefik Hüsnü grubunun temsilcisi olarak V. Nedim Tör de bulunmaktadır. Burhan Asaf Belge ise İstanbul'da sosyalistler tarafından çıkarılan Aydınlık Dergisi'nde yazmakta ve bu grup içinde bulunmaktadır. Şevki Yazman da yine marksist bir geçmişe sahiptir. Bu kadro içinde yalnızca Yakup Kadri Karaosmanoğlu geçmişinde Marksist bir hareket içinde bulunmamıştır. Y. Kadri, Atatürk'ün yakın çevresi içinde bulunanlardan biri ve onun dostudur. Görüldüğü gibi Kadro Dergisi'ni çıkaranlardan beşi geçmişlerinde doğrudan doğruya Türkiye sosyalist hareketiyle ilişki halindedir. Ancak bu insanlar daha sonra (1927 yılından sonra) çeşitli nedenlerle sosyalist hareketle bağlarını kesmiştir. Bu grup

içinde en az tanınan isim Şevki Yazman'dır. Bu nedenle çoğu araştırmacı, Şevki Yazman'ı Kadro'nun temel çekirdeği içinde saymaz. Oysa derginin teorisyeni konumundaki Ş. Süreyya Aydemir, Şevki Yazman'ın dergiyi çıkaran kadro içinde bulunduğunu belirtir.

Kadro Hareketi'ni, dergiyi çıkaranların büyük kısmının daha önce TKP üyesi olmasının da etkisiyle sosyalist - materyalist bir akım olarak olarak değerlendirenler olduğu gibi, daha sonra problemli bir şekilde partiden koptukları için dönek ve hain olarak görenler de vardır. Bazı siyasal tarihçiler ise, Kadrocu'ları daha çok faşizmden etkilenmiş bir akım olarak değerlendiriyor. Bütün bu tespitlerin yanı sıra Kadrocu'ları özgün bir gelişmeci ideoloji ve «Üç Dünyacı» düşüncelerin habercisi olarak görenlerin sayısı da az değildir. Çalışmamızın akışı içinde bu değerlendirmelerin tümünü ele alacağız. Ancak burada kısaca şunu belirtelim: Kadrocu' luk, ulusal kurtuluşçuluk temeline oturan bir «üçüncü yol» arayışının ideolojisidir. Kendisini «dünyanın merkezi olarak gören aydınların» tarihsel ve toplumsal olaylara bakışının tipik bir örneğidir.

Yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi, birbirinden oldukça farklı yorumlara uğrayan Kadro Hareketi, kuşkusuz siyasal tarihimizin en ilginç olaylarından biridir. Öyle ki, son yıllarda Avrupalı araştırmacıların da dikkatini çekmeye başlamış ve Kadro Hareketi'ni değerlendiren makaleler bazı Avrupa dergilerinde yayımlanmıştır.

Kadro, yayımlandığı dönemde tek parti rejimine yakın durmuştur. Eleştiri ve muhalefet tutumundan çok, iktidarı etkilemeye ve giderek yönlendirmeye çalışmıştır. Türk Devriminin önder kadrosunun geliştirdiği resmi ideolojiyle çelişmemeye özen gösteren dergi,

yaptığı çalışmalarla bu devrimi yorumlama ve ona teorik bir temel oluşturma amacını gütmüştür. Kadrocu' lar rejimin tek siyasal partisi olan CHP üzerinde zaman zaman gerçekten de etkili olmuştur. Ş. Süreyya Aydemir, düşüncelerinin bir kısmının CHP programına geçirildiğini, önemli bir başarı olarak özellikle belirtir: Ancak burada kimin kimden etkilendiği pek açık değildir. Kadrocu'lar, tezlerinin temeline devletçiliği oturtmuş, ancak bu devletçilik anlayışı, yine aynı dönemde iktidar tarafından izlenen devletçilik politikasından çok farklı olmuştur. Dergi, liberal kapitalizmin ve sosyalist sistemin dışında Türkiye'ye özgü yeni bir yolun arayışı içindedir. Kadro'da açıklanan görüşler işte bu yeni yolun ideolojisidir. Bu yolun adı ise «devletçilik» olarak konmuştur.

Kadrocu düşünce sonraki yıllarda da siyasal hayatımız üzerindeki etkilerini sürdürecektir. 1960'lı yıllarda yayımlanan ve başını Doğan Avcıoğlu'nun çektiği YÖN Dergisi ve bu dergi çevresinde oluşan Yön Hareketi, bir anlamda Kadro'nun devamı gibidir. Yön Hareketi, farklı koşullarda ortaya çıkmasına rağmen önemli ölçüde Kadrocu tezlere dayanmıştır. Zaten Ş. Süreyya Aydemir de Yön çevresinde bulunan önemli isimlerden biridir. Yön Hareketi'nin özgün birçok yanına rağmen bu özelliği de dikkati çekmektedir. Ancak Yön'ün yayımlanmaya başladığı yıllarda durum oldukça farklıdır. Artık yeni kazanılmış ve korunması gereken bir bağımsızlığın yerine, yitirilmiş ve yeniden kazanılması gereken bir bağımsızlık söz konusudur. «Yöncü»lere göre «Kadrocu»lar tek partili rejimde Kemalist iktidarı etkilemeye, onlarla bütünleşip yönlendirmeye çalışırken, Yön Hareketi ise çok partili dönemde siyasi iktidara ve sisteme karşı mücadele zeminine oturmuştur. Kendilerini yer yer devrimci ve sosyalist ola-

rak tanımlamaktan da kaçınmayan Yöncü'ler «Tam Bağımsızlık» şiarıyla «ikinci bir ulusal bağımsızlık» savaşı önermişlerdir. Elbette burada söz konusu edilen sosyalistlikle, Marksist sosyalizmin uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Bu çizgi daha çok Üçüncü Dünya Ülkelerinde ortaya çıkan ulusal kurtuluşçu ve popülist ideolojileri hatırlatmaktadır. Tipik bir «halka rağmen, halk için» çizgisidir. Yöncü'ler de ekonomik ve siyasal model olarak devletçiliği önermekte ve bir kalkınmacı ideoloji oluşturmaya çalışmaktadır. Savunulan devletçilik, özel mülkiyeti bütünüyle dışlamayan karma - ekonomi modelidir. Esas olan bağımsızlıktır. Kısacası bu anlayış Marksizmden de etkilenen, ezilen ulus milliyetçiliğinin bir ifadesidir. Her iki harekette de (Kadro ve Yön), tepedeninmeci, seçkinci ve yığınları dışlayan, İttihatçı geleneğin etkileri kendisini açık bir şekilde hissettirmiştir.

IV

Kadro Dergisi Atatürk ve İnönü'den izin alınarak, 1932 yılının Ocak ayından itibaren yayımlanmaya başladı. Kadro, iktidar tarafından bütün muhalif yayın organlarının susturulduğu bir dönemde ortaya çıktı. Sözkonusu dönemde ya siyasi iktidarın ya da siyasi iktidarla bütünleşmiş belli çevrelerin sözcülüğünü yapan gazete ve dergilere izin veriliyordu. Böyle bir dönemde çıkan Kadro Dergisi «Tarihi Maddeciliği» ve «Tezatlar Mantığı»nı (diyalektiği) savunduğunu söylemiştir. Buna bir de henüz Marksist literatürden kurtulamayan dilleri de (yazı dilleri) eklenince genel olarak yayımlandığı dönemde de sol bir yayın organı sayılmıştır. Oysa bu yeni dergi yukarıda da belirttiğimiz gibi, bazı eleştirilerin dışında hiçbir zaman resmi gö-

rüşlere karşı çıkmadı. Yalnızca onları daha sistemli hale getirmeye çalıştı. Kendi deyimiyle «inkılabın ideolojisini» oluşturma çabasındaydı. Sosyolojik tezlerini sınıf gerçeğini yadsıyan resmi ideoloji üzerine kuruyorlardı. Ancak Kadro Dergisi «o çok küçümsedikleri sınıf mücadelesine» benzer bir iç hesaplaşma sonucu kapatıldı. Derginin imtiyaz sahibi Y. Kadri Karaosmanoğlu «zoraki diplomat» olarak Tiran'a büyükelçi olarak atandı. Bu atama, esasında Y. Kadri'yi incitmemeye çalışan bir sürgündü. Kadro'nun diğer yazarları da aynı şekilde devlet katlarında önemli görevler üstlendiler. Böylece Kadro 1934 yılının sonunda gerçekleştirilen şık bir operasyonla tarihe karışmış oldu. Dergiyi çıkaranlar sonraki yıllarda sanki hiçbir şey olmamış gibi, olayın üzerine gitmediler. Herhalde tarihte böylesine büyük iddialarla yola çıkan ve yine sahipleri tarafından böylesine kolay bir şekilde terk edilen misyonların sayısı oldukça azdır.

Kadrocu düşünce şu veya bu şekilde etkilerini günümüzde de sürdürüyor. Geçtiğimiz yıllarda başlayan ve hâlâ devam eden tartışmalarda «piyasa ekonomisi» ve liberalizm tezlerinin karşısında Sol Kemalist diyebileceğimiz bir kesim alternatif olarak «devletçilik» vb. gibi klasik Kadrocu tezleri savunmaktadır. 1970'li yıllarda kendisini sosyal demokrat olarak tanımlayan CHP ve daha sonra ortaya çıkan diğer sol partilerin programlarındaki ortak payda yine devletçiliktir. Ülkemizde uzun zamandır yayımlanmakta olan ciddi bir günlük gazetenin politik eğilimi de bu yöndedir. Bu bakımdan tezimde tartışacağımız konular yalnızca geçmişimizi değil, bu günümüzü ve geleceğimizi de ilgilendirmektedir. Bu durum çalışmamızın önemini daha da arttırmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI, SAVAŞA ÖNDERLİK EDEN GÜÇLERİN SINIFSAL BİLEŞİMİ VE ZAFER SONRASI MODEL ARAYIŞLARI

(Ekonomik - Siyasal Yapı)

ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI VE ÖNDER KADROLARIN SINIFSAL BİLEŞİMİ ÜZERİNE

1 — ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI

Ulusal Kurtuluş Savaşı, emperyalist saldırıya karşı yürütülen silahlı bir direniş ve bağımsızlık hareketiydi. Savaş, bir yandan emperyalist saldırı ve talana karşı yürütülürken, bir yandan da kapitalizmin ve uluslaşma mücadelesinin önünde gerici bir engel olmaya başlamış feodal Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülüyordu. Bu nedenle, Ulusal Kurtuluş Savaşı yalnızca bir bağımsızlık hareketi değil, aynı zamanda bir iç hesaplaşma savaşıdır da. Gerici iç ayaklanmalara (Anzavur, Yozgat vb.) ve Hilafet Ordusu'na karşı yürütülen savaş, bunun en açık ifadesidir. Bu nedenle ulusal Kurtuluş Savaşı salt bir bağımsızlık savaşı olarak değerlendirilemez. Ulusal mücadele, daha kapsamlı bir deyimle, geniş çaplı bir ayaklanma ve bir ihtilaldir. Çünkü, savaş sonrasında yalnızca emperyalist ordular yenilgiye uğratılmamış, feodal Osmanlı Devleti de «ilga» edilmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devletinin yıkıntıları üzerinde, yepyeni kurumlarıyla ulusal bir devlet olarak yükselmiştir. Kısacası Ulusal Mücadele, dış ve iç savaşların içiçe geçtiği birleşik bir süreçtir.

Ulusal Kurtuluş Savaşı, Anadolu eşrafının ve milli ticaret burjuvazisinin esas olarak desteği ve katılımıyla sürdürülmüştür. Bunun yanında eşrafın emperyalistlerle işbirliğinin örnekleri de az değildir. Emper-

yalist işgal bölgelerindeki ve liman kentlerindeki komprador sermaye çevreleri bu işbirliğinin esas unsurunu oluşturuyorlardı. (1) Anadolu'nun iç kesimlerinde yer alan ve önemli ölçüde emperyalizmle ilişkiler dışında oluşmuş, ulusal yanı ağır basan ticaret burjuvazisi ve eşrafın yanı sıra batıda Rum taşkınlıklarına maruz kalan eşraf da önemli ölçüde ulusal mücadeleye katılmıştır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılan güçlerin içinde, emperyalist talan ve işgale karşı çıkan din adamları da önemli bir ağırlık oluşturmaktadır. Belirtmeye gerek yok ki, bağımsızlık savaşını yürüten ve sonuca ulaştıran asıl maddi unsur, yoksul Anadolu halkıdır. Bir ulusal mücadelenin doğal unsurlarını oluşturan bu güçler, Erzurum ve Sıvas Kongreleri ile BMM'nde temsil edilmiştir. Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı, tarihte bir meclis tarafından yönetilen tek bağımsızlık savaşı olma özelliğini de taşımaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünde uluslararası sermayenin ve onlarla işbirliği yapan yerli ortaklarının (ki bunlar genellikle «gayri müslim» azınlıklardır) oynadıkları rol daha sonra önder kadronun ekonomik bağımsızlık, ulusal kalkınma ve milli kapitalizmi geliştirme gibi görüşlerinin şekillenmesinde etken oldu.

Böylece, «ulusal mücadelenin asker kökenli liderlerinin yabancı ve yerli sermayeye karşı tavırlarını belirleyen ana unsurlar; Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın niteliğinden ve bu mücadelenin dayandığı sınıf ittifaklarıyla bu ittifaklara zafer sonrası yeni katılımlardan doğuyordu.» (2)

---

(1) Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Tekin Yyn. İst. 1984, s. 286 - 300

(2) Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yyn., Ankara 1982, s. 9

1923 yılında kurulan yeni Cumhuriyet Devleti'nin yönetimini Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı zafere ulaştıran lider kadrolar üstlenmiştir. Doğal olarak savaşı yürüten kadrolar, yeni devletin de omurgasını oluşturmuşlardır. Devlet mekanizmasının kilit noktalarına hâkim olan bu yeni kadrolar, esas olarak asker ve bürokrat kökenli kişilerden oluşuyordu. Klasik bir deyimle tanımlarsak, bunlar; küçük burjuva asker - sivil aydın kadrolardır. Kapitalizmin gelişmediği veya henüz cılız olduğu, dolayısıyla modern sınıfların net bir şekilde oluşmadığı bir ülkede verilen Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızda, belli tarihsel koşulların da etkisiyle asker ve sivil bürokrat kadrolar önemli bir misyon üstlenmişlerdir. Adı geçen koşullar bu kadroları tarih sahnesinin önüne çıkarmıştır. Ulusal Bağımsızlık Hareketi'nin bu özelliği, daha sonra bağımsızlık savaşı verecek diğer sömürge ve yarı sömürge ülkelerde de görülecektir. Ancak bu özgün durum, Türkiye tarihinin değerlendirilmesinde ciddi tartışmalara ve görüş ayrılıklarına neden olmaktadır. Bu konuda Korkut Boratav şunları söylüyor:

«Tarihin belli anlarında, özellikle büyük dönüşüm ve çöküntü dönemlerinde siyasi iktidarların sınıf nitelikleri belirsiz olabilir, herhangi bir sınıfa dayanmayan 'tarafsız' ve 'salt rasyonal' bir görünüş taşıyabilir. Böyle anlar için bürokrasiyi, aydınları 'hakim sınıf' sayan görüşler yaygınlık kazanır. Bazı bakımlardan 1923'lerin Türkiye'si böyle bir görünüş içindeydi.» (3)

Boratav, bu değerlendirmesini yaparken lider kadro ile Anadolu eşrafı arasındaki ittifaka dikkati çekerek, iktidarın bu görünümünün «bazı bakımlardan ta-

(3) Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yyn., Ankara 1982, s. 12

rafsız ve rasyonal» bir nitelik taşıdığını belirtmektedir. «Bazı bakımlardan» ihtiyadını koyarak ileri sürdüğü bu görüşlerini, Kuvayi Milliye Kadroları ile İstanbul ve İzmir gibi ekonomi merkezlerinin hakim çevrelerinin henüz yüz yüze gelmemesine bağlamaktadır. Boratav'a göre «Sınıf niteliği bakımından siyasi iktidarın nispi bir boşluk içinde olması bu yüzdendir.» (4)

Boratav'ın yukarıya aldığımız yaklaşımı bugün de birçok araştırmacı ve düşünce adamı tarafından paylaşılmaktadır. Ancak bu görüşler oldukça tartışmalıdır. Çünkü Kurtuluş Savaşı'na önderlik eden güçlerin sınıfsal yapısının çözümlenmesi, daha sonraki yıllara yönelik tahlilleri de etkilemektedir.

Boratav da bunun farkındadır. İktidarın nispi tarafsız görünüşünü siyasi kadroların ve yöneticilerin aydınlardan, subaylardan, hukukçu vb. kişilerden oluşması ile açıklanamayacağını belirten Boratav, «Doğrudan doğruya tüccar, fabrikatör ve bankerler tarafından yönetilen kaç burjuva devleti vardır?» sorusunu sormaktadır (5) Gerçekten de bir ülkenin hakim sınıfları ile yönetici kadrolar arasındaki ilişki, ilk bakışta görülemeyecek kadar karmaşıktır. Bu karmaşık ilişkiler «ince bağlantılarla» sağlanır. Boratav'a göre 1923'ler Türkiye'sindeki «iktidar boşluğu» yönetimin asker-sivil aydınlarda olmasından değil, bu kadroların «yeni olmasından» kaynaklanmaktadır. (6) Ancak burada üzerinde durulması gereken en önemli olgu; henüz hakim sınıflarla ilişkiler sistemini kuramamış olan bu «yeni kadroların» söz konusu ilişkileri daha sonra kurmama-

(4) K. Boratav, a.g.e., s. 12
(5) K. Boratav, a.g.e., s. 12
(6) K. Boratav, a.g.e., s. 12

ları için bir neden olmamasıdır. Nitekim tarihsel gelişim de bu yönde olmuştur.

Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne önderlik sorunu ve Türk toplumunun yapısına yönelik tartışmalar, savaş yıllarına kadar uzanmaktadır. Önder kadrolar 1920'li yıllarda kendilerini ve toplumu tanımlama gereğini duymuşlardır. Rus İmparatorluğu'nda gerçekleşen, 1917 Ekim Sosyalist Devrimi'yle birlikte dünya çapında büyük bir prestij ve sempati kazanan Marksizm'le aralarındaki ayrım çizgisini çekmeye çalışan lider kadro ve onların çerçevesini çizdiği resmi ideoloji, Türkiye'de sınıfların varlığını reddetmiştir. Bu görüş, 1930'lu yıllarda, çalışmamızın asıl konusunu oluşturan Kadrocu' lar tarafından daha sistemli hale getirilerek tezlerinin temeline oturtulmuştur. Bu bakımdan araştırmamızın akışı içinde bu sorunu değerlendirmek büyük önem taşımaktadır.

2 — TÜRK DEVRİMİNİN YAPISI VE BAZI TARTIŞMALAR

Birçok araştırmacı ve tarihçi, Kurtuluş Savaşı ve bu savaşa önderlik eden güçlerin sınıfsal yapısı ile 1930'lu yıllarda uygulanan devletçilik politikası arasında doğrudan bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Böyle bir ilişki kurmak bizce de yanlış değildir. Ancak, kurulan bu ilişkiden hareketle çıkarılan sonuçları tartışmak gereklidir. Kaldı ki, Cumhuriyet tarihini değerlendirirken bütün dönemleri salt bu ilişki temelinde açıklamak oldukça eksik ve dolayısıyla yanlış bir tutumdur. Yanlışlığın kaynağı, Türk Devrimi'ni konjonktürel değişimlerden, toplumların gelişim yasalarından ve tarihi bağlarından kopuk bir şekilde değerlendirmeye kalkışmaktan gelmektedir. Bu nedenle uzun bir süre genel kabul

gören kimi değerlendirmeler, günümüzde detaylı bir tartışma ihtiyacı göstermektedir.

Öncelikle siyasal iktidarların yapısıyla izledikleri ekonomik politikalar arasındaki ilişkiyi kavramamız gerekiyor. Her ekonomik politika değişikliğinin siyasal iktidarda meydana gelen bir değişiklikten kaynaklanmadığı bilinmelidir. Aynı iktidarlar, ilk bakışta birbirleriyle çelişen ve farklı ekonomik politikalar uygulayabildikleri gibi, değişik iktidarlar benzer ekonomik politikalar da izleyebilmektedir. Bu somut durum bilimsel bir açıklamayı gerektirmektedir. Birbirinin peşisıra farklı ekonomik politikalar izleyebilen iktidarların sınıfsal yapılarının değişmediğini de gözönüne alırsak eğer, ortada bu değişimi belirleyen ortak bir etken bulunuyor demektir. Bu ortak etken sermaye birikiminin sağlanmasıdır. Özellikle siyasal bağımsızlığını kazanarak kendi ulusal devletlerini yeni kurmuş ülkelerin burjuva iktidarları için temel problem, sermaye birikiminin sağlanması olarak ortaya çıkmaktadır. İşte, kapitalistleşme sürecindeki bu tip ülkeler, değişen konjonktüre ve ulusal koşullara bağlı olarak sermaye birikimini gerçekleştirmek amacıyla farklı ekonomik politikalar uygulayabilmektedirler. Kısaca azgelişmiş ülkelerin burjuva iktidarlarının izlediği değişik ekonomik politikaların tümü, sermaye birikimini sağlamanın farklı araçlarından başka bir şey değildir.

Burjuva siyasal devrimlerini gerçekleştirmekte oldukça geç kalan bu tip ülkelerde, sermaye birikimini sağlamak amacıyla başlangıçta liberal politikalar izlenmeye çalışılsa da, genel bir uygulama olarak devletçilik politikası ortak bir özellik şeklinde öne çıkmaktadır. Sermaye birikimini sağlamak amacıyla, nesnel koşulların zorunlu bir sonucu olarak devletin işlevinin ön pla-

na çıktığı ülkelerin ilk örneğini de dünyada Türkiye vermiştir.

Sorunu, «Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri» adlı kitabında kapsamlı bir incelemeye tabi tutan Haldun Gülalp, bu konuda oldukça özlü bir değerlendirme yapmaktadır:

«Genel bir tanımlama ile devletin işlevi ve konumunun, içteki sınıf yapısı ile dünya sistemine katılım biçimi tarafından belirlenen sermaye birikim sürecinin gereklerini yerine getirmek olduğu ileri sürülebilir». (7)

Yazar, yukarıda yaptığı genellemeyi iki gözleme dayandırmaktadır. Birincisi, siyasal iktidarların farklı kimlikte de olsalar sermaye birikim sürecinin gereklerine bağlı olarak aynı stratejiyi izleyebildiklerine işaret etmektedir. İkincisi, belli bir siyasal iktidarın (yine sermaye birikim sürecinin gereklerine göre) farklı stratejilerin uygulayıcısı olabileceklerini belirtmektedir. Açıktır ki burada söz konusu edilen, siyasal ve toplumsal örgütleniş biçimi kapitalist olan bir devlettir.

«Devletin bu niteliği, yine öncelikle bir dönemden diğerine geçiş döneminde belirginleşmektedir. Dönemler arasında siyasal iktidarın kimliğinde ya da siyasal rejimde bir farklılık olsa da devletin sermaye birikimine ilişkin konumunda bir süreklilik..» (8) olduğu tespiti bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Nitekim yazar, ileride değerlendireceğimiz 1923 Türkiye İktisat Kongresi ile girilen ve 1930'lara kadar devam eden «liberal» yoldan kalkınma denemesini ve 1930 sonrası izlenen devletçilik politikasını, yukarıda değerlendirdi-

(7) Haldun Gülalp, *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*, Yurt Yay. Ankara, 1983, s. 73

(8) H. Gülalp, a.g.e., s. 73

ğimiz çerçeve içinde açıklamaktadır. H. Gülalp, Türkiye örneğini değerlendirirken ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarında büyük benzerlik gördüğü ülkeler arasında yaptığı karşılaştırma ve tahlillerden yola çıkmaktadır. Gerçekten de birbirinden farklı tarihsel gelişim çizgileri izleyen Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri ile Türkiye arasındaki benzerlik ancak, benzer nesnel koşulların aynı yapı ve politikaları ortaya çıkaracağı gerçeği kavranarak açıklanabilir.

Bizce idealist bir yaklaşımla, cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan «liberal» ve devletçi kalkınma politikalarını, devrime önderlik eden güçlerin sınıflar üstü konumlarından kaynaklanan sübjektif tercihleriyle açıklamaya çalışan görüşler, kendi içlerinde birçok çelişkiyi ve yanlışı taşımaktadır. Gülalp'in de üzerinde durduğu gibi en önemli çelişki şudur: 1923 - 30 yılları arasında izlenen «liberal» (evet bu tırnak içinde bir liberalizmdir) yoldan kalkınma denemeleri de, 1930'lu yıllarda uygulanan devletçilik politikası da aynı siyasi kadro tarafından yürütülmüştür. Her iki politikayı da izleyen siyasal iktidarın sınıfsal bileşiminde bu süre içinde hiçbir değişiklik olmamıştır. O halde söz konusu iki farklı politikanın izlenmiş olduğu gerçeği nasıl açıklanacaktır? Koşullar mı değişmiştir, yoksa önder kadronun sübjektif tercihleri mi? Olaya idealist bir yöntemle yaklaşıldığında bu değişim, yönetici kadronun sübjektif tercihlerinde meydana gelen değişime bağlanacaktır. Nitekim Şevket Süreyya Aydemir, Doğan Avcıoğlu, İsmail Cem ve Emre Kongar gibi birçok yazar ve araştırmacı olayı bu şekilde açıklamaktadır. Kuşkusuz sübjektif etmenler tarihsel akışı belirlemese de etkileyicidir. Ancak, sübjektif etmene böylesine belirleyici bir fonksiyon yüklemek bilimsel bir tutum değil, olsa olsa idealist bir yöntemdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen, gerek liberalizm gerekse devletçilik politikaları, sanayi burjuvazisinin henüz çok cılız olduğu dönemin Türkiye'sinde bu sınıfı geliştirmek için, mevcut konjonktürün ve nesnel koşulların zorunlu bir sonucu olarak uygulanan politikalardır. Özellikle ilk uygulama başarısız olunca yönetici kadro tarafından uygulanmaya başlanan devletçilik politikasını böyle anlamak gereklidir.

Yönetici kadroya böylesine bir hareket serbestisi tanıyan görüşler bu kadronun sınıflardan bağımsız ve onların üzerinde bulunduğunu savunan yaklaşımların ayrılmaz bir parçasıdır. Yönetici elite tanınan böyle bir sınıfsal statü, bu değerlendirmeyi yapanları ister istemez, «asker ve sivil aydın zümrenin» sınıflar üstü iktidarı görüşüne götürecektir. Nitekim, Türk Devrimi ve sonrası tartışılırken birçok araştırmacı ve tarihçinin vardığı bu ortak sonuç, tarihimizde ilk defa en sistemli ve kusursuz biçimiyle Kadrocu'lar tarafından ortaya atılmıştır. Kadro'yu değerlendireceğimiz ileriki bölümlerde bu konuyu detaylı bir şekilde inceleyeceğiz. Ancak burada İsmail Cem ve Emre Kongar (9) gibi yazarları tek tek inceleyerek konuyu olduğundan fazla uzatmak yerine Doğan Avcıoğlu'nu örnek olarak alıp genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Bu alanda etkili olmuş düşünce adamlarının başında Doğan Avcıoğlu gelmektedir. Avcıoğlu ve Yön Hareketi birçok özgün yanına karşın, daha önce de belirttiğimiz gibi Kadrocu'lardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Ancak Kadro ve Yön Hareketi arasında bu konuda önemli bir farklılık da vardır. Kadrocu'lar, ileride gö-

(9) Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, 3. kitap, Tekin Yay., İstanbul, 1983, s. 986

receğimiz gibi bir akım olarak ortaya çıktıkları dönemde sınıfların varlığını bütünüyle reddederken, Yöncü'ler daha değişik bir yaklaşımla yalnız önder kadronun «sınıflar üstü» bir konuma sahip olduğunu ileri sürmektedirler. Avcıoğlu, Kurtuluş Savaşı'nın öncü güçlerini değerlendirirken şunları söylemektedir: «Kurtuluş Savaşı'nı düzenlemeye çalışan Atatürk ve arkadaşları, millete 'İttihatçı gavuru' diye tanıtılmak istenen bir avuç küçük burjuva kökenli asker - sivil milliyetçi aydınlardır». (10) Avcıoğlu'na göre, batı tipi okullarda eğitim gören ve görünüşte toplumsal bir temele dayanmayan bu 'bir avuç' aydın,» (...) «Dünya Savaşı yenilgisinin utancını duymakta ve vatanın kurtuluşu için bir çıkar yol aramaktadır.» (11)

İşte Avcıoğlu'na göre, bir toplumsal temele dayanmayan bu «bir avuç aydın», Kurtuluş Savaşı'na Anadolu eşrafıyla ittifak yaparak önderlik edecektir. Avcıoğlu eşraf kavramını geniş kullanır. O'na göre eşraf derken, «toprak ağaları, derebeyler, aşiret reisleri, tüccar ve din adamları» (12) gibi Anadolu'nun geleneksel egemen sınıflarının tümünü anlamak gereklidir. Avcıoğlu'na göre bu ittifak Kurtuluş Savaşı'nı başka birçok kurtuluş savaşından ayırmaktadır. Diğer birçok ülkede kurtuluş savaşları, sömürgecilerle birlikte feodal sınıfları ve onların düzenlerini tasfiye etmekle sonuçlanmıştır. Fakat Türkiye'de tarihsel şartların sonucu bu sınıflar kurtuluş savaşının temel dayanaklarından birini oluşturmuş ve savaş, eşraf ve eşrafın nüfuzu altındaki bezgin köylülere dayanılarak gerçek-

(10) D. Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, s. 301
(11) D. Avcıoğlu, a.g.e., s. 286
(12) D. Avcıoğlu, a.g.e., s. 314

leştirilmiştir. (13) Avcıoğlu bu durumu şöyle ifade etmektedir: «İşte Türk Milli Kurtuluş Savaşı'nın özelliğini bu eşraf - milliyetçi subay ve aydın işbirliği teşkil etmektedir.» (14) Bu değerlendirmeye göre milliyetçi asker ve sivil aydınlar bu ittifakın ilerici kanadını oluştururken, eşraf ise tutucu kanadı temsil etmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nı örgütleyip önderlik eden ve cumhuriyeti kuran bu «ilerici asker - sivil» kadrolar, Avcıoğlu'na göre daha sonra izlenen ekonomik politikalara da damgasını vuracaktı. 1930'lu yıllarda uygulanan devletçilik politikasıyla Türk Devrimi'ne önderlik eden kadroların toplumsal konumu arasında dolaysız bir bağ kuran Avcıoğlu'nun, değerlendirmelerinde göze çarpan en önemli eksikliklerden biri de uluslararası plandaki gelişmelerin dikkate alınmamasıdır. Bu yaklaşım Avcıoğlu'nu kaçınılmaz olarak şu eksik (dolayısı ile yanlış) sonuca götürmektedir: «Dünya buhranının yarattığı yeni durum mevcut olmasaydı dahi, Türkiye iç şartların zorlamasıyla kendiliğinden devletçiliğe gitmekteydi» (15). Avcıoğlu, «iç şartların zorlaması» gibi nesnel koşulları ifade etmeye yönelik bir yaklaşım içinde bulunmasına karşın, devletçilik politikasını, esas olarak, ekonomik bağımsızlık özlemi içindeki milliyetçi kadroların» yöneldiği doğal bir sonuç olarak gördüğünden, sübjektif bir yöntemle tarihi açıklamaya çalışmaktadır. (16)

---

(13) D. Avcıoğlu, a.g.e., s. 314
(14) D. Avcıoğlu, a.g.e., s. 445
(15) D. Avcıoğlu, a.g.e., s. 368
(16) Bkz. İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Bıraktırılmışlığın Tarihi*, Cem Yay., İst. 1970

Ancak, devletçilik politikası önder kadronun «ekonomik bağımsızlık özlemi»ne bağlanınca, askeri-bürokratik iktidarın daha önce neden «liberal» bir ekonomik politika izlediği aynı mantık içinde tutarlı bir şekilde açıklanamayacaktır. Sınıfsal olarak bir ara tabaka olan küçük burjuvazinin bir kesimini oluşturan asker ve sivil bürokrasinin kendi adına toplumsal bir programa sahip olması sosyolojik olarak mümkün değildir. Toplumun idari ve diğer üstyapı kurumlarında görev alan bu kesim, ancak temsilcisi olduğu hakim sınıf ya da sınıfların programlarını uygulayabilir veya bu programların oluşumuna katkıda bulunabilir. Ancak bazı özgün tarihsel dönemlerde etkinliği ve iktidardaki payı artabilir. Devletçilik politikasını bu lider kadronun sübjektif tercihlerine ve dünya görüşlerine bağlayan tarihçi ve araştırmacılar, bu kesimi farkına varmadan toplumsal bir sınıf yerine koymaktadırlar. Bu ise bilindiği gibi son derece idealist bir tutum olduğundan bilimsel bir yaklaşım değildir.

Birçok yazarın, cumhuriyeti kuran yönetici kadronun amacının, bağımsız bir ekonomik gelişme ve sınayileşmeyi sağlamak olduğu konusunda görüş birliği içinde bulunduğunu belirten Haldun Gülalp, devletçilik politikasına geçilene kadar yaşanan dönemde bu amaca ulaşılamamış olunmasını iktidardakilerin başarısızlığına bağlamanın yanlış olduğunu belirtmektedir. Gülalp, bu dönemin soyut bir şekilde başarısız olarak değerlendirilmesi yerine, başlangıçta var sayılan kalkınma amacının ne ölçüde geçerli olduğunun sorgulanması gerektiğini düşünmektedir. Dönemin egemen sınıflar açısından değerlendirildiğinde başarılı olduğunu da öne süren Haldun Gülalp, şöyle demektedir: «(...) Fakat başlangıçtaki amacın yöneticilerden kaynaklandığı düşünüldüğü için, başarısızlığın nedenleri-

nin de yine yöneticilerden kaynaklandığı düşünülmektedir (17). Bu değerlendirme bizce de doğrudur.

Her şeyi yönetici kadronun niyetlerine bağlama eğilimindeki birçok araştırmacı, esas sorunun sermaye birikimini sağlamak olduğu gerçeğini görememektedir. Oysa yönetici kadrolar başından itibaren, «soyut bir kalkınma amacı»ndan çok yerli burjuva sınıfını güçlendirerek kapitalizmi geliştirmeye çalışmışlardır. Bu temel amaca ulaşmak için de farklı dönemlerde değişik politikalar izlenmiştir. Söz konusu politika değişiklikleri sırasında, yönetici kadroların ve egemen sınıfın bazı kanatları arasında meydana gelen mücadele ve tartışmalar ise hiçbir bir zaman sistemin temelini etkileyecek yönde gelişmemiştir. Çünkü sistemin kendisi her türlü çatışmanın üstünde tutulmuştur. Esas sorun rasyonal bir kalkınma politikasının oluşturulmasıdır. Tartışmaların özünü de bu arayışa verilen farklı yanıtlar oluşturmuştur.

1930'lu yıllarda uygulanan devletçilik politikası yönetici kadronun «bağımsız ekonomik gelişme özlemi»nin doğal bir sonucu olarak görülmüştür. Asker - sivil aydın kadronun bürokratik iktidarı ile devletçilik politikası arasında bu dolaysız bağın kaçınılmaz bir başka sonucu da, 1920'li yıllarda izlenen «liberal» politikanın bu kadronun bir «yanılgısından» kaynaklandığı yolundaki değerlendirmedir. Politika değişikliklerini ekonomik, siyasal ve konjonktürel gelişmelerin dışında ve soyut bir temelde ele alan bu tür yaklaşım sahipleri, lider kadronun on yıllık birikimle liberal yoldan kalkınmanın imkânsız olduğunu anladığı ve bilgi eksiğini giderdiği için devletçilik politikasına yöneldiklerini sa-

(17) H. Gülalp, a.g.e., s. 90

vunmak gibi bilimsellikten uzak bir tutum içine giriyorlar. Burada da karşımıza idealist yöntem çıkıyor.

Kurtuluş Savaşı'na önderlik eden ve savaş sonrası iktidarı ellerinde bulunduran kadronun «sınıflar üstü» bir güç olarak tanımlanması, Türkiye'nin bugününü aynı mantıkla açıklarken ilginç bir duruma yol açmaktadır. Şöyle ki; aynı yöntem izlendiğinde bugünkü Türkiye, ancak yakın geçmişte gerçekleştiği varsayılan bir kopuş ya da geriye dönüş olgusuyla birlikte açıklanabilir. Çünkü, asker ve sivil aydınların ekonomik bağımsızlık özlemi içindeki sınıflar üstü bir iktidarın bulunduğu varsayıldığından bugün emperyalizme yarı bağımlı ve çarpık kapitalist bir ülke olan Türkiye gerçeği, bu iktidar bir yerlerde kesintiye uğramamış olsaydı açıklanamazdı. Nitekim, 1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti'nin iktidara gelişini, 1940'larda başlayan karşıdevrim sürecinin sonuçlanması olarak görenlerin sayısı hiç de az değildir. Sol Kemalistler'in ve onlardan etkilenen kimi sosyalist grupların bu yöndeki görüşleri bilinmektedir. Örneğin, başını Mihri Belli ve arkadaşlarının çektiği ve Türk Solunda MDD (Milli Demokratik Devrim) Hareketi olarak bilinen akımın 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra yaygınlık kazanan görüşleri bu yöndedir.

Ulusal Kurtuluş Savaşı geç kalmış bir burjuva devrimidir. Kaynağını Osmanlı Devleti'ndeki batılılaşma ve Meşrutiyet hareketlerinden alan ve bir anlamda bu hareketlerin devamı sayılabilecek Kurtuluş Savaşı, ulusal bir devrimdir. Ümmet toplumundan ulusa, feodal devletten burjuva cumhuriyetine geçiş hareketidir. Türk Devrimi'nde ve bu devrimin aşamaları sayılabilecek reformlarda gözden kaçırılmaması gereken asıl olgu, hareketin burjuva karakteridir. Çünkü, içinde sınıf olarak burjuvaziyi taşımayan hiçbir uluslaşma hare-

keti düşünülemez. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı'nı yalnızca bir bağımsızlık hareketi olarak değerlendirmenin yanlış olacağı kanısındayız. Herhalde bu nedenle olsa gerek bazı tarihçiler Kurtuluş Savaşı'na «Anadolu İhtilali» demeyi daha doğru bulmuştur. Daha kapsayıcı bir tanımlama olduğu için bu ve benzeri bir kavramı kullanmak bizce de doğrudur. Siyasal tarihçi Doç. Dr. Çetin Yetkin, «Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızın ulusçu niteliği, her şeyin üstündeki kesin yerini almıştır» (18) derken sanırız bu gerçekliği ifade etmiştir.

Ümmet toplumundan ulusal topluma, feodal rejimden cumhuriyete geçişte yaşanan bu köklü değişimi sağlayan, kuşku yok ki 1924'lerde sonuçlanan siyasal devrimdir. Siyasal hedeflerine ulaşan bu burjuva devrimiyle, her köklü devrimde olduğu gibi eski rejim ve onun devlet aygıtı «ilga» edilmiş, yani radikal bir eylemle parçalanarak yerine yeni bir devlet örgütlenmiştir. Burjuvazi bu devrimle gerçekleştirdiği siyasal egemenliğini (iktidarını) bir daha hiç yitirmemiştir. Ancak, Türk Devrimi tarihsel olarak geç kalmış bir burjuva devrimidir. Ve burjuva devrimlerinin 20. yüzyıla özgü koşullar ve sınırlar içinde gerçekleştiği bir dönemde yaşanmıştır. Bu nedenle ülkemizdeki burjuva devrimi daha ilk yıllarda siyasal olarak tamamlanmasına karşın bazı ekonomik ve sosyal hedeflerine devrimci tarzda ve kısa bir süre içinde ulaşamamış, uzlaşmaya dayalı, uzun ve sancılı bir evrim süreci izlemiştir. Burjuva devrimler çağının tarihsel olarak kapandığı (bu hiçbir şekilde gerçekleşmeyeceği ve siyasal çağını doldurduğu anlamına gelmez) bir dönemde henüz çok cılız olan burjuva sınıfının önderlik ettiği

(18) Çetin Yetkin, *Türkiye'nin Siyasal Yapısı*, İİTİA, SBF Yay., s. 39 - 40

Türk Devrimi, savaştığı güçlerle bir süre sonra uzlaşmaya başlamıştır. Osmanlı saltanatıyla savaşan ihtilalciler, güçsüzlükleri nedeniyle diğer yandan Osmanlı merkezi iktidarının kenarında kalmış Anadolu'nun geleneksel egemen sınıflarıyla işbirliği yapmışlardır. Kurtuluş Savaşı'na destek veren Anadolu eşrafı ve feodal güçler daha sonra kurulan Cumhuriyet Devleti'nde önemli bir ağırlık taşıdıkları için istenmesine karşın toprak devrimi bir türlü gerçekleştirilememiştir. O nedenle Türkiye'de kapitalizm Fransa'da olduğu gibi devrimci tarzda değil, evrimci bir gelişim seyri izlemiştir. Yani, köklü değişimler yerine, feodal sınıflarla uzlaşmaya dayalı yavaş yavaş gerçekleşen dönüşümler yoluyla Türkiye'de kapitalizm gelişerek (kırsal kesimde) hakim üretim biçimi olmuştur. Buna literatürde, «kapitalizmin Prusya tipi gelişimi» denmektedir. Bilindiği gibi geç kalan Alman Burjuva Demokratik Devrimi'nden sonra da böyle bir süreç yaşanmış ve bu nedenle benzer bütün olaylar aynı kavramla tanımlanmıştır. Alman devrimi geç kaldığı ve bu süre içinde alt yapıda gelişen kapitalizm güçlü bir işçi sınıfı yarattığı için, burjuvazi kendi başlattığı devrimin işçi sınıfı tarafından sonuna kadar götürülebileceğinden korkarak savaştığı feodallerle uzlaşmış ve bir anlamda kendi devrimine ihanet etmiştir. Almanya'da bu uzlaşmaya güçlü bir işçi sınıfının varlığı yol açarken, ülkemizde ise burjuvazinin güçsüzlüğü neden olmuştur. Türkiye'de bu uzlaşma daha savaşın başında gerçekleştiği için Alman Devrimi'nde olduğu gibi burjuvazinin sonradan içine girdiği bir ihanet de sözkonusu değildir. Genç ve zayıf Türk burjuvazisi ile yerel feodaller arasında gerçekleşen ittifakın en önemli nedenlerinden biri de açık işgal olgusudur. Bu durum geç kalmış bütün burjuva devrimlerinin ortak özelliğidir.

Taner Timur, Kurtuluş Savaşı'na önderlik eden kadroların sınıfsal yapısını ve hareketin karakterini net bir şekilde şöyle değerlendiriyor:

«Gerek işbirlikçi Osmanlı Hükümeti, gerekse devrimci Ankara Hükümeti, bir bakıma benzer sınıfsal yapıya sahiptirler. Her iki hükümet de hakim oldukları bölgelerde egemen sınıfların temsilcisidir. Şu farkla ki, İstanbul Hükümeti Anadolu'yu da sömürge durumunda bulunduran ve emperyalizmle işbirliği halinde gayri milli bir ticaret burjuvazisinin çıkarlarını yansıtırken, Ankara Hükümeti Anadolu'nun milli bir karakter taşıyan sınıflarının temsilcisidir.» (19)

Bu değerlendirme sanırız bu konuda içine düşülen kargaşaya açıklık getirmektedir. Kurtuluş Savaşı'nda öne çıkan asker ve sivil aydınlar, henüz burjuvazinin çok cılız olduğu bir dönemde bir anlamda onun adına fiili öncülük misyonunu üstlenmiştir. Kısacası bu kadrolar burjuvazinin siyasal temsilcileridir. Türk Devrimi'nin kendine özgü tarihsel ve toplumsal koşulları altında öne çıkan bu toplumsal kesit, adeta bir sınıf rolü oynamıştır. Bir ara katman veya toplumsal bir kategori olarak değerlendirilebilecek bu küçük burjuva asker - sivil aydın kadrolar, güçlü bir devlet geleneğinin bulunduğu Türkiye gibi Asya ülkelerinde kuşkusuz önemli bir ağırlığa sahipti. Tarihte de bazı ülkelerde, çatışan veya güçleri dengede olan iki sınıfın arasından sıyrılarak iktidara gelen ve adeta bir sınıf rolü oynayan küçük burjuva yönetimlere rastlanmaktadır. Ya da bizim gibi ülkelerde olduğu gibi, tarihin önüne koyduğu görevleri tek başına gerçekleştiremeyecek kadar za-

(19) Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Doğan Yay., Ankara, 1971, s. 34

yıf olan burjuva sınıfların yerine, bu görevi asker ve sivil aydınlar üstlenmiştir. Ayrıca, bir sınıfın siyasal temsilcileri ile o sınıfın kendisi bir ve aynı şey değildir. Arada göreli bir bağımsızlığın bulunduğu unutulmamalıdır. Kurtuluş Savaşı'nda burjuva önderliği kanıtlamak için işadamı ve tüccarlardan oluşan bir lider kadro aramak herhalde çok saçma olurdu. Çünkü böyle bir durum, çok az devrimde ve burjuva iktidarında gösterilebilir. Burjuvazi cılız da olsa devrime kendi karakterini vermiş ve sınıfsal önderliğini gerçekleştirmiştir. Kaldı ki, asker - sivil aydınlar batı tipi okullarda eğitim görmüş pozitivist bir burjuva kültürüyle yetişmiş insanlardır.

«Devrimler en güçlü aktörlerin denetleyemeyeceği bir süreçtir; yürüyen bir devrimin nerede sonuçlanacağı hiçbir zaman kestirilemez. Usandırıcı bir yeknesaklığın tüm dinamizmi kemirdiği normal zamanlardan farklı olarak, devrim anları göreli olarak zayıf bir sınıfın bile, iktidarı ele geçirmelerine yol açabilir.» (20)

Sanırız Türk Devrimi'nde de yaşananlar pek farklı değildir.

Burada yeri gelmişken; ülkemizde çok sözü edilen ve genel kabul gördüğü için hiç sorgulanmadan rastgele kullanılan, «Türkiye'de burjuva devriminin tamamlanmadığı» yolundaki tarih belirlemesi üzerinde biraz durmak gerekiyor. Bu belirleme gerçekten de çok önemlidir. Çünkü, sosyalist hareket içindeki birçok akımın savunduğu demokratik devrim tezi, önemli ölçüde bu belirleme üzerine oturtulmuştur. Milli Demokratik Devrim (MDD) ve aynı anlama gelen Ulusal De-

(20) Sungur Savran, *Türkiye'de Burjuva Devrimi Sorunu*, II. Tez, I. Kitap, İst. 1985, s. 184

mokratik Devrim stratejisini ya da türevlerini savunan akımlar, bu espriden yola çıkmaktadırlar.

Bu görüşe göre özetle; emperyalizm çağında burjuvazi devrimci niteliğini yitirdiği için, bizim gibi ülkelerde demokratik devrimlerini tamamlayamayacaktır. Sömürge ve yarı sömürge ülkelerde bu çağda girişilen demokratik devrimlere önderlik eden burjuvazi, zayıflığı ve diğer maddi koşullar nedeniyle, bir süre sonra savaştığı güçlerle (feodalizm ve emperyalizm) uzlaşacaktır. Böylece, feodal toprak mülkiyeti parçalanamayacak ve burjuva demokrasisi gerçekleştirilemeyecektir. Kazanılan siyasal bağımsızlık ise bir süre sonra ekonomik bağımlılığa dönüşecektir. Bu nedenle, işçi sınıfı ve sosyalistler bu tip ülkelerde öncelikle burjuvazinin yarım bıraktığı ve terk ettiği görevleri «zorunlu olarak yaşanması gerekli» tarihsel aşamayı gerçekleştirmek amacıyla üstlenerek, yarım kalan devrimi tamamlamalıdır. Bu şekilde sosyalizmin nesnel ön koşullarının olgunlaşması sağlanacak ve ikinci bir devrime gerek kalmadan kesintisiz bir akışla sosyalizme geçilecektir. Devrim ilk başta sınıfsal değil, ulusal ve demokratiktir. İşbirlikçi burjuvazi ile emperyalizm ve feodalizme karşı yapılacak demokratik devrimlerde, milli burjuvazi de bir ittifak gücüdür.

Yukarıda MDD stratejisini bir yanıyla kısaca özetledikten sonra, hemen şunu belirtelim ki, burjuva devrimlerinin dünyada tek bir tipi yoktur. Yaşandığı ülkelerin koşullarına göre çok farklı şekillerde gerçekleşebilir. Devrimler siyasal olaylardır. Bir devrimin tamamlanıp tamamlanmadığını belirleyen asıl ölçü, ekonomik alt yapıda gerçekleştirilen radikal dönüşümler değil, siyasal iktidarın ele geçirilme sürecinin sonuçlanıp sonuçlanmadığıdır. Yani eski devletin yıkılarak, yerine yeni bir devletin örgütlenip örgütlenmediğidir.

Değilse, bir devrimin karakteri ve tamamlanıp tamamlanmadığını alt yapıda gerçekleştirilenlere (ya da gerçekleştirilemeyenlere) bakarak tayin etmek tipik bir ekonomizmdir. Geri bir tarım ülkesinde gerçekleşen Sovyet Devrimi'nden sonra sosyalistler, feodalizmin tasfiyesi ve milliyetler sorununun çözülmesi gibi birçok burjuva demokratik görevi yerine getirmiştir. Hatta NEP (Yeni Ekonomi Politika) döneminde, kırlarda sosyalizmin ön koşullarını oluşturmak için devlet kontrolünde nispi bir kapitalizmin gelişmesine izin verilmiştir. Ancak, nüfusun yüzde 15'inin şehirlerde yaşadığı bu ülkede gerçekleşen devrimi kimse demokratik devrim olarak yorumlamamıştır. Çünkü, iktidar işçi sınıfını temsil eden sosyalistler tarafından elegeçirilmiş ve eski devlet «ilga» edilerek, yerine, devrimi yapan sınıfın karakterine uygun olarak yeni bir devlet örgütlenmiştir. Zaten bir devrimin karakterini belirleyen temel öge, siyasal iktidardan hangi sınıf ya da sınıfların tasfiye edildiği ile siyasi iktidarın hangi sınıf ya da sınıflar tarafından ele geçirildiğidir. Bir devrim, ekonomik ve sosyal hedeflerine çok kısa bir süre içinde ulaşabileceği gibi, çok uzun ve sancılı bir yolun sonunda da ulaşabilir. Ancak bu durum, devrimin siyasal olarak tamamlanmasının önünde bir engel oluşturmaz.

1923 - 1930 YILLARI ARASINDA MODEL ARAYIŞLARI, İŞ GRUPLARI VE SİYASAL PARTİLER

1 — 1923 TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ VE İŞ BANKASI'NIN KURULUŞU : (ÖZEL SEKTÖRÜN ÖRGÜTLENİŞİ)

1923 yılında «milli mücadele» zaferle sonuçlanmış, feodal Osmanlı Devleti «ilga» edilerek genç Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Artık temel sorun geri bıraktırılmışlık zincirini parçalamak ve sanayileşmeyi sağlamaktı. Ama nasıl? Kalkınma belli bir sermaye birikimini zorunlu kıldığından, temel sorun bu birikimin nasıl sağlanacağı noktasında düğümleniyordu. Anadolu halkı bitkindi. Makedonya'dan Kafkaslar'a, Kuzey Afrika'dan Yemen çöllerine kadar uzanan savaşın kan ve ateşi içinde yorgun düşmüştü. Balkan Savaşı ve hemen arkasından gelen I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı zaten kıt olan kaynakları tüketmişti. Ülke harap bir durumdaydı.

Zaferin kazanılmasıyla birlikte kalkınmanın nasıl gerçekleştirileceği Türkiye'nin gündeminde birinci sıraya yükselmişti. Tartışmalar genellikle bu alanda yoğunlaşıyordu. İşte «nasıl kalkınılacak» sorusuna bir anlamda yanıt verebilmek için, toplumun değişik kesimlerinden gelen delegelerle 17 Şubat 1923 günü İzmir'de bir iktisat kongresi toplanıyordu. Atatürk'ün konuşmasıyla açılan kongre, çalışmalarını 4 Marta kadar sürdürecekti. Bu kongre cumhuriyet tarihinde önemli bir yer tutar. Çünkü, kongrede oluşan genel çizgi, bazı

istisnalar dışında, 1931 yılına kadar cumhuriyetin ekonomik politikasına hakim olacaktır.

İzmir'de toplanan «Türkiye İktisat Kongresi»nden önce, İstanbul'un Türk tüccarları 1922 yılında Milli Türk Ticaret Birliği'ni kurarlar. Birliğin amacı batı sermayesiyle Türkiye arasında aracılık yapmak, komisyonculuk yapan «gayri müslim» ticaret burjuvazisini zaman içinde tasfiye ederek, onların yerine geçmektir. Avrupa ve Amerika'nın büyük ticari kuruluşlarıyla doğrudan ilişkiye geçmeyi hedefleyen birlik, gerçekleştirilecek işbirliğinin Türk tüccarlarıyla yapılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. (21)

Bu tutum, emperyalist saldırıya karşı silahlı bir direnişi gerçekleştiren Anadolu halkının tavrıyla İstanbul tüccarının tavrı arasındaki farkı çok açık şekilde ortaya koymaktadır.

Bu dönemde İstanbul Ticaret Odası'nın bünyesinin millileştirilmesi yönünde bir çaba sözkonusudur. Bu çabaları Ankara da desteklemiş, hatta fiilen yürütmüştür. Bu tip oluşumların temel hedefi ticari hayatı elinde tutan «gayri müslimler»in etkinliğini kırarak, onların yerine Türk tüccarlarını geçirmektir. Burada formel bir tutum söz konusudur. İlişkinin (millileştirmenin) özü değil, biçimi düşünülmektedir.

İstanbullu tüccarların oluşturduğu bu birlik, gelişebilmek için siyasi iktidarın desteğine ihtiyaç duyuyordu. «Barış Dünyası» Dergisi'nin 54. sayısında birliğin amaçlarını açık bir şekilde yazan Ahmet Hamdi Başar, serbest rekabet koşullarında ticaretin bütünüyle millileştirilemeyeceği için, birliğin devlet gücüne dayanan bir müdahalecilikten yana olduğunu belirtmek-

(21) K. Boratav, a.g.e., s. 13

tedir. (22) Bu birlik görüşlerini yaymak ve siyasal iktidar üzerinde daha etkili olabilmek amacıyla Ocak 1923 yılında «Ticaret-i Hariciye Kongresi» adında bir kongre toplamaya karar veriyor. Ancak aynı günlerde hükümet de İzmir'de çok daha geniş kapsamlı bir kongrenin toplanmasına çalışıyordu. İktisat Vekili (bakanı) Mahmut Esat Bozkurt, birliğe bir telgraf göndererek, birliğin kendi düzenleyeceği kongreyi erteleyip, Şubat ayı içinde İzmir'de toplanacak İktisat Kongresine katılmalarını istiyordu. (23) Bunun üzerine birlik kendi kongresini iptal ederek İzmir Kongresine katılmaya karar verir.

1922 yılının son günlerinde İktisat Vekaleti bütün illere bir genelge göndererek İzmir'de toplanacak bir iktisat kongresi için hazırlıklara başlanmasını istedi. Kongreye her kazadan 8 delegenin katılması öngörülüyordu. Delegeler mesleki temsil ya da sınıf esasına göre seçilecekti. Kongre sırasında çiftçi, sanayici, tüccar ve amele olmak üzere dört grup halinde çalışma yapıldı.

Delegelerin seçilmesinde sözü edilen sınıf temsili, esasında hiçbir şekilde gerçekleşmemiştir. Büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisi örgütlü ve etkin bir şekilde kongreye katılırken, iktidarın çabalarıyla yüksek bürokratların önemli bir kesimi de çeşitli tabakaları temsilen delege olabilmiştir. Hatta bunların bir kısmı kongreye amele (işçi) temsilcisi olarak katılmıştır. Kısacası delegelerin önemli bir kesimi danışıklı bir seçimle kongreye katılıyordu. İstanbullu amele delegelerin seçilmesinde önemli rol oynayan «İstanbul Ame-

(22) K. Boratav, a.g.e., s. 13

(23) Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, A.Ü. SBF Yyn. Ank. 1971, s. 85

le Birliği» ise Milli Türk Ticaret Birliği'nin paravan ve kukla örgütüdür. Ahmet Hamdi Başar bu durumu açıkça belirtmektedir. (24) Örneğin romancı Aka Gündüz, Kütahya amele delegesi olarak kongreye katılmış ve amele grubu başkanlığıyla kongre başkan yardımcılığına getirilmişti. Kongre başkanlığına ise Manisa sanayi delegesi olan Kazım Karabekir seçildi. K. Karabekir bizim gibi ülkelerde çokça görülen; politik olarak muhafazakar, ekonomik olarak liberal görüşler taşıyan bir yapıya sahipti.

Kongre çalışmaları esas olarak çiftçi, ticaret, sanayici ve amele gruplarının kendi görüşlerini iktisadi öneriler biçiminde formüle etmeleri ve her gruba ait önerilerin bütün gruplarca madde madde oylanması biçiminde oldu. Herhangi bir grupça önerilen maddelerden biri reddedilse bile öneriyi getiren gruba ait «İktisadi esaslar» belgesinde karşı oylar belirtilerek korundu.

Kongre çeşitli grupların ayrıntılı «İktisadi esaslarının dışında, Milli Türk Ticaret Birliği'nin yabancı sermaye ile ilgili olan görüşlerini benimsemiştir. Bu kararlarda, yabancı sermayenin ülkeye giriş koşulları belirtildikten sonra, yabancı sermayeyi ortaklığa yöneltecek tedbirler getirilmektedir. Bunun yanında, amele delegelerinin iş kazasına uğrayan işçilerin zararının işveren ve müessese tarafından karşılanması önerisi ise diğer grupların oylarıyla reddediliyordu. Kongre sonunda, «Misak-ı İktisadi» adlı genel nitelikli bir metni kabul ederek bitmiştir. (25)

(24) K. Boratav, a.g.e., s. 16
(25) G. Ökçün, a.g.e., s. 380 - 437

İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde esas olarak liberal bir kalkınma yolu benimsenmiştir. Devlet özel sektörü destekleyerek gelişmesini sağlayacak, altyapı tesislerini kuracak ve özel sektörün gücünün yetmediği alanlarda yatırımlar yapacaktır. Olabildiği ölçüde piyasa ekonomisi politikası benimsenmiştir. Kısacası kongre, toprak sahiplerinin ve özellikle İstanbul tüccarının başını çektiği ticaret burjuvazisinin etkinliği altında geçmiştir. Cumhuriyet Türkiyesi'nin 1931 yılına kadar izleyeceği ekonomik politikası bu kongrede çizilmiştir diyebiliriz. Bu bakımdan İzmir Kongresi'nin tarihimizde önemli bir yeri vardır.

Bu dönemde ekonomik hayatta yaşanan diğer bir önemli olay da, İş Bankası'nın kuruluşudur. İş Bankası 26 Temmuz 1924 yılında Atatürk'ün verdiği 250.000 TL. ödenmiş sermayeyle kuruldu. Bankanın genel müdürlüğüne İmar Vekilliği'nden istifa eden Celal Bayar, yönetim kurulu başkanlığına ise Siirt Milletvekili Mahmut Soydan getirildi.

Kurulduktan kısa bir süre sonra İş Bankası, yerli ve yabancı sermaye ile siyasi iktidar arasındaki bütünleşme süreci üzerinde çok önemli bir rol oynadı. İş Bankası ile çeşitli ilişkileri olan siyasi kadrolar sermaye çevreleriyle devlet arasında adeta bir köprü görevi gördüler. Politikacı, işadamı ve tüccardan oluşan bu çevreye «İş Bankası Grubu» adı verildi. Aynı zamanda Fransızca'da çıkarcı anlamına gelen «affairist» sözcüğünden esinlenilerek «aferistler» de denen İş Bankası Grubu, ekonomik ve siyasal yaşamda da giderek etkili olacak ve özel sektörün sözcülüğünü üstlenecektir.

Daha ileride de göreceğimiz gibi, özel sektörün sözcülüğünü üstlenen İş Bankası Grubu, «devletçilik» tartışmalarında Kadrocu'lara karşı yürütülen kampanyanın da başını çekecektir. İş Bankası, devletin «milli

burjuvazi» yaratma aracı olarak görülmüş, bankanın içinde dönemin siyasal kadroları yer almıştır. Eski Kuvayi Milliye önderleri, siyasi nüfuzlarını da değerlendirerek banka aracılığıyla iş hayatına atılmışlardır. İş Bankası, dönemin siyasal kadrolarıyla ticaret burjuvazisi arasında kaynaşmanın sağlandığı bir platform olmuştur. Devlet, banka aracılığıyla ekonomik ve ticari yaşamı düzenlemeye çalışmıştır.

1923 - 30 döneminde devlet işletmeciliği mümkün olan en alt düzeyde tutulduğu halde, özel sektör çeşitli teşvik tedbirleriyle desteklenmiştir. «Teşvik-i Sanayi Kanunu» (1927) özel yerli sanayiciye çok geniş himaye, teşvik ve özel imkânlar sağlıyordu. Bunun yanında yeni rejimin yabancı sermayeyle de ilişkileri kopuk değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi iktidar yabancı sermayeyle ilişkilerin bütünüyle koparılmasını istememiş, yalnızca biçimsel bir değişiklik öngörülmüştür. Yani, o zamana kadar yabancı sermayeyle ilişkileri olan «gayri müslim burjuvazinin» yerine, Türk «müteşebbisleri»nin geçmesi esas alınmıştır. Kısacası bu ilişkiler azınlıklar yerine, bizzat sürdürülmek istenmiştir. Yönetimin asıl duyarlı olduğu alan siyasi bağımsızlıktır. Kapitülasyonlar döneminde olduğu gibi siyasi bağımsızlığı sınırlayacak dış ekonomik ilişkilerden de sürekli kaçınılmıştır

Yeni rejimin liderleri, yabancı sermayenin siyasi bağımsızlığımızı gölgelemediği sürece, ekonomik gelişimimize katkıda bulunacağına inanıyorlardı. Yerli sermayecilerin bu çerçeve içinde yabancı sermaye ile ortaklık ve işbirliğine girmesi doğal karşılanmıştı. Bu sırada, birçok siyasi kadroda aktif işbirliği yanlısı olarak fiilen yabancı sermaye ile ortaklıklara giriyordu. Giderek, siyasi iktidarla iş çevreleri arasında karmaşık, girift ve çok yönlü ilişkiler kuruluyordu.

2 — CUMHURİYET SONRASI KURULAN İLK SİYASİ PARTİLER

2-A — Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi)

Türkiye'nin siyasal yaşamındaki en önemli oluşumlardan biri de hiç kuşkusuz Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Emperyalizme ve Osmanlı saltanatına karşı yürütülen savaşa önderlik eden lider kadronun önemli bir kesimi bu partinin çatısı altında toplanmıştır. CHP zafer öncesi ihtilalci kadroların, zafer sonrasında oluşturdukları siyasal örgütlenmedir. Bu partinin önemi yalnız bununla da sınırlı değildir; CHP 1950'ye kadar tek başına ülkeyi yönetmiş, bir anlamda Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamının şekillendirilmesinde temel bir rol oynamıştır.

Cumhuriyet Halk Fırkası, 9 Eylül 1923 tarihinde resmen kurulmuştur. Partinin kurucusu ve ilk genel başkanı Mustafa Kemal, başkan yardımcısı ise İsmet İnönü'dür. CHP, o dönemde TBMM içinde oluşmuş çeşitli gruplardan «Birinci Grup»a; M. Kemal'in kurduğu «Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Grubu»na mensup milletvekilleri ve kadrolar tarafından kurulmuştur.

O dönemde TBMM'nde oluşmuş çeşitli gruplar vardır. Bu gruplar en kaba biçimiyle üçe ayrılmaktadır. Mustafa Kemal'i destekleyen, Cumhuriyetçi ve devrimlerden yana olan gruba «Birinci Grup», hilafet ve saltanat yanlısı olan, Cumhuriyeti içine sindirememiş muhafazakar kesime ise «İkinci Grup» denmiştir. Meclis'te bu iki grubun dışında daha başka kümeleşmeler de vardır. Bunlardan en önemlisi, bolşevizmden etkilenmiş olan milletvekillerinin oluşturduğu «Halk Zümresi» grubudur.

Cumhuriyetin ilanından sonra, öncü siyasi kadro, diğer egemen güçlerle, CHP'de örgütlenerek toplumu yönetmiştir. Parti aracılığıyla Türk Devrimi'ne önderlik eden kadrolarla, egemen çevreler arasında örgütsel ve siyasal birlik sağlanmıştır. Bu nedenle daha başından itibaren partinin yapısı ve izlediği politikalar ile geniş halk kitlelerinin çıkarları çelişmeye başlamıştır. Buna ek olarak, batıyla hızla gelişen ilişkiler ve genellikle dışa bağımlı ticaret burjuvazisi ve tüketime dönük bir yaşam biçimi de CHP'nin etkilendiği kaynaklar olmakta gecikmemiştir. Bilinen reformları gerçekleştirmesine rağmen CHP, gerek dayandığı toplumsal temel gerekse de 1930'lardan sonra benimsediği «parti devleti» ideolojisi nedeniyle Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yaşamında birçok olumsuz gelişmenin koşullarını yaratmıştır. Giderek halktan kopan CHP, bir seçkinler partisi halini almıştır.

CHP'nin yapısı ve izlediği politika, yaşanan dönemlere göre sürekli değişken olmuştur. 1950 yılına kadar ülkeyi tek başına yöneten parti; 1923 - 1930 arasında «liberal» bir ekonomik politika izlerken, 1930'lardan sonra «devletçilik» politikasını uygulamıştır. Daha sonraki dönemlerde de bu değişkenliği açık bir şekilde görmek mümkündür. 1930'lu yıllardan sonra SSCB'deki parti - devlet örgütlenmesinden ve faşist İtalya'dan etkilenerek «parti devleti» modelini geliştiren CHP «Milli Şef» ideolojisini savunmuştur. CHP Genel Sekreteri ve partinin teorisyeni olan Recep Peker'in geliştirdiği bu model, geniş halk yığınlarının partiden uzaklaşmasına neden olmuştur. 1950 - 60 döneminde muhalefette'yken demokrasi savunuculuğunu yapan CHP, 1960, sonrasında kendisini «ortanın solunda» bir parti olarak tanımlamıştır. 1970'den sonra da bilindiği gibi ken-

disini sosyal-demokrat ilan etmiştir. (26)

CHP'nin kuruluş yıllarında ayrı bir metin halinde programı yoktur. Program yerine «Halk Fırkası Nizamnamesi» adlı tüzük bu fonksiyonu görmektedir. Bu tüzük içinde «program ilkeleri» yer almıştır. İlk CHP tüzüğünde program maddeleri niteliğinde olan «Umumi Esaslar» adlı bölümde şunlar yazılıdır:

«Madde 1 — Halk Fırkası, Cemiyetler Kanunu mucibince kurulmuş siyasi bir cemiyettir. Gayesi, milli hakimiyetin halk tarafından ve halk için uygulanmasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi uygar bir devlet haline yükseltmek, Türkiye'de bütün kuvvetlerin üstünde kanun koruyuculuğunu hakim kılmaya çalışmaktır.

Madde 2 — Halk Fırkası nazarında halk mefhumu, herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve kanun nazarında mutlak bir eşitliği kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunlardan yararlanmadaki mutlak hürriyet ve istiklali tanıyan fertlerdir.

Madde 3 — Halk Fırkası'na giren her fert, fırkanın nizamnamesiyle programına uyacağına imza verecektir. Ancak, nizamname ile program içtihadına muhalif maddeler varsa, fırkanın kongrelerinde mutlak bir serbesti ve hürriyetle görüşlerini açıklayarak o maddeleri değiştirip kaldırmaya çalışabilecektir.» (27)

---

(26) 1973'de yapılan Kurultaydan sonra yönetime gelen Bülent Ecevit ve ekibi, CHP'nin programını ve yapısını önemli ölçüde değiştirerek, geniş halk yığınlarına ulaşmayı başarmıştır.

(27) Hikmet Bila, *CHP Tarihi 1919-1979;* Ankara, 1979, s. 64

CHP'nin tüzüğü, 1927 yılında yapılan ikinci kurultayında bazı değişikliklere uğramıştır. Programa (daha doğrusu tüzüğe) laiklik Cumhuriyetçilik, Halkçılık ve Milliyetçilik ilkeleri geçirilmiştir. Tüzükteki «umumi esaslar» bölümünde partinin genel başkanının CHP'nin kurucusu Mustafa Kemal olduğu belirtilmekte ve umumi esasların değiştirilemeyeceği ifade edilmektedir. (28) Burada dikkati çeken yenilik, «halkçılık» ilkesidir. Halkçılık kavramıyla formüle edilen anlayış sonucu CHP, bir sınıfın değil, bütün ulusun partisi olarak sunulacaktır. Mustafa Kemal, bu düşüncesini şöyle ifade etmektedir:

«... Başka memleketlerde fırkalar, mutlaka iktisadi maksatlar üzerinde kurulmaktadır. Çünkü, o memleketlerde muhtelif sınıflar vardır. Bir sınıfın menfaatini korumak için kurulan siyasi bir fırkaya karşılık, diğer bir sınıfın menfaatini koruma maksadıyla bir fırka kurulur. Güya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıflar varmış gibi kurulan fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malumdur. Halbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman, bunun içine bir kısım değil, bütün millet dahildir.» (29)

M. Kemal, söylevinin devamında halkın sınıfsal özelliklerini değerlendirerek Türkiye'de ülkenin genişliğiyle kıyaslandığında «çiftçi ve çobanların» karşısında büyük arazi sahiplerinin ciddi bir güç olmadığını, ülkede işçi sınıfının yok denecek kadar az olduğunu ve toplumun geniş köylü yığınlarından oluştuğunu belirterek; «Kaç milyonerimiz var, hiç. Bundan dolayı, biraz parası olanlara düşman değiliz. Aksine, memleketi-

(28) Hikmet Bila, a.g.e., s. 81 - 82

(29) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılabı Yyn., C. 11 Ankara 1952, s. 97

mizde birçok milyoner, hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız» (30) demektedir. Mustafa Kemal'in bu sözleri CHP'nin uzun yıllar uygulayacağı ekonomik politikanın özünü oluşturacaktır. Burada dikkati çeken şey, ülkede sınıfların olmadığı savunulurken, sınıfların oluşmaması gibi bir tutumdan söz edilmemektedir.

Halkçılık kavramı Kemalistler tarafından çok geniş kullanılmaktadır. Adeta Osmanlı Hanedanı ve «işbirlikçi hainler» dışındaki bütün toplum katları «Halk» kavramı içine alınmaktadır.

İşte CHP, (yöneticilerine göre) «menfaatleri çakışan ve ahenkli bir şekilde bir araya gelen toplumsal güçlerin», yani bütün halkın partisidir.

1950'ye kadar iktidarda kalan CHP, karşıt savlara rağmen, bir süre sonra toplumda ekonomik olarak güçlü olan sınıfların ve bir avuç seçkinin partisi olmuştur. Geniş halk yığınlarıyla parti arasındaki kopukluk adeta bir uçuruma dönüşmüştür. CHP, iktidarı süresince yönetici elitin siyasal örgütü olmuştur. Bu nedenle CHP dışında kurulan her parti halk yığınları tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Halk siyasal bilinciyle olmasa bile, tepkileriyle hareket ederek 1950 yılında CHP'yi iktidardan indirecektir.

2-B — Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası : (Kuruluşu, Gelişimi ve Kapanışı)

Daha önce de belirttiğimiz gibi, gerek 1. TBMM'nde gerekse 2. TBMM'nde çeşitli gruplar oluşmuştu. Bu gruplardan «2. Grup» Cumhuriyete ve Devrimlere tavır alan ve hilafeti savunan milletvekillerinden oluşuyor-

(30) A.g.e., s. 98, Bkz. H. Bila, a.g.e., s. 57 - 58

du. 1 Nisan 1923 tarihinde TBMM kendi varlığına son vererek seçimlere gitmişti. Bu seçimlerde meclise, daha sonra CHP'ye dönüşecek olan «Birinci Grup»a yakın kişiler girmişti. Bu durum kısa zamanda Kurtuluş Savaşı'nın bazı önderleri tarafından tepkiyle karşılanmakta gecikmedi. Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'ye kırgın olan bu kadrolar, yeni devlette kendilerine gereken önemin ve yerin verilmediğini öne sürüyorlardı. Ayrıca TBMM'ne seçilen bazı eski ittihatçılar da 2. Grup içinde yer almışlardı.

Bu muhalif kadrolar (milletvekilleri, askerler ve aydınlar) yukarıda anlatılan koşulların da elverişli ortamı yaratması sonucu 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdular. Partinin Genel Başkanı Kâzım Karabekir Paşa, ikinci başkanı ve teorisyeni ise Rauf Orbay'dır; Dr. A. Adnan Adıvar, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Rüştü Paşa vb. CHP'den istifa ederek TCF'na girmişlerdir. Bu dönemde İstanbul basını da Ankara Hükümeti'ne karşı yoğun bir muhalefet kampanyası yürütmektedir.

İkinci Grubun BMM'de ortaya çıkışı oldukça eskiye dayanır. Bu grubu oluşturan kadrolar Erzurum ve Sıvas Kongreleri'nde Amerikan mandacılığını savunmuşlar, bu nedenle M. Kemal ve çevresiyle aralarında yoğun tartışmalar çıkmıştır. Bu tartışmalarda Rauf Bey (Orbay) Amerikan mandacılığını bizzat savunmuştur. (31) TCF'nı oluşturan kadroların birçoğu Kurtuluş Savaşı sırasında da önemli görevler üstlenmişlerdir: Rauf Bey, bakanlık, başbakanlık ve meclis başkanlığı yapmış, Refet Paşa milli savunma bakanlığı, Kara Vasıf Bey ise «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Ce-

(31) M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. I, s. 114

miyeti» merkez yönetim kurulu üyeliğinde bulunmuştur. Partinin diğer önderleri de yine önemli askeri ve siyasi mevkilerde bulunmuşlardır. Ancak bu kadrolar, Kurtuluş Savaşı'nın olanca şiddetiyle sürdüğü dönemlerde savaşa son verilmesini isteyerek, «siyasal çözüm aramasını» istemişlerdir. (32)

Rauf Bey ve İkinci Grup üyeleri Cumhuriyet'in ilanına da karşı çıkmışlar ve bu konuda İstanbul basınına demeçler vererek açık tavır almışlardır. Bu grup, Cumhuriyet'in bir oldu-bittiye getirilerek ilan edildiğini, bunun biçimsel bir değişiklik olduğunu ve bu yolla halkın dertlerine çözüm bulunamayacağını ileri sürmektedir. Kâzım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa, Cumhuriyet'in ilanının Meclis'te tartışılmadığını, kulislerde hazırlandığını ve kendilerine haber verilmediğini söylemektedirler. Rauf Bey dafa önce de 1 Kasım 1922 günlü yasa ile, Hilafet'le Saltanatın ayrılması ve saltanatın kaldırılması üzerine, Mustafa Kemal'le görüşerek, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa'nın da hazır bulunduğu bu görüşmede, «saltanata duygusal açıdan bağlı» olduğunu belirtip «ülkenin birliği için gerekli» olduğunu söylediği saltanatın kaldırılmasına karşı çıkmıştır. (33) Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa da kendisini desteklemiştir.

İşte, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın, Rauf Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa gibi önde gelen isimleri, «milli mücadele»nin ilk günlerinden itibaren yürüttükleri muhalefeti daha sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurarak sürdüreceklerdir. Gerçekten de Mustafa Kemal ve çevresi ile Rauf Bey ve arkadaşları arasında derin bir uçurum açılmıştır.

---

(32) Doç. Dr. Çetin Yetkin, a.g.e., s. 82
(33) *Nutuk*, C. II, s. 683 - 684

TCF programında; «Umumi hürriyetlere şiddetli taraftar» olduğunu ve ulusal egemenliği esas aldığını belirtmiştir. Parti yöneticileri, Cumhuriyet ve demokrasi kavramları arasında bağ kurarak, demokrasinin çok partili bir rejim olduğunu ve TCF'nın bu nedenle kurulduğunu özellikle belirtmişlerdir. Parti, «Şahsi hürriyeti her sahada mukaddes» kılacağını programına yerleştirerek; «Her hüküm ve kararı, selahiyetli heyetlerin çoğunluk reyine istinat ettireceğiz» demektedir. Programında «Yabancı sermayeye muhtacız» diyen TCF, ayrıca «efkâr ve itikadı diniyeye saygılı...» olduğunu özellikle ilan etmiştir. (34) TCF bu programıyla hem yabancı sermayeden yana olduğunu, hem de dine karşı olmadığını açıklayarak hangi sınıf ve çevrelere dayandığını da ifade ediyordu.

TCF, meclis çalışmaları sırasında şiddetli bir muhalefet sürdürmüştür. Bu muhalefetin şiddet dozu öylesine artmıştır ki, 1925 yılı bütçe görüşmeleri sırasında silahlı çatışma çıkmış ve Ardahan milletvekili Halit Paşa tabancayla vurularak öldürülmüştür. (Çatışma, Halit Paşa, Ali Çetinkaya, Ali Kılıç, Ali Saip, Avni Bey, Hüseyin Bey ve Rauf Bey arasında meclis koridorlarında çıkmıştır.)

Meclisteki siyasal mücadelenin bu düzeye geldiği günlerde doğuda Şeyh Said isyanı çıkmıştır. Bu isyanı bastıramayan ve yumuşak davrandığı ileri sürülen Fethi Bey, başbakanlıktan alınarak, yerine yeniden İsmet İnönü getirilmiştir. İsmet Paşa hükümeti bu isyanı zor kullanarak bastırmış, ancak bu isyanı bahane ederek çıkarılan «Takrir-i Sükûn Kanunu» yoluyla iktidar, tüm

(34) Doç. Dr. Çetin Yetkin, *Türkiye'nin Siyasal Yapısı - II*, s. 89 - 90

muhalefeti baskı altına alarak susturmuştur. TCF'nın son çabaları bu kanunu engellemeye çalışmak olmuştur.

Fethi Bey, başbakanlığı sırasında ve henüz «Takrir-i Sükûn Kanunu» çıkmadan önce, TCF yöneticilerini çağırarak partiyi kapatmalarını istemiştir. Fakat parti yöneticileri bu isteği reddetmiştir. «Takrir-i Sükûn Kanunu» çıktıktan sonra ise, TCF Bakanlar Kurulu kararıyla 5 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır. Partinin kapatılmasına gerekçe olarak, TCF'nın programında yer alan, yerinden yönetim ve dinsel özgürlük ilkelerinin, Şeyh Said isyanının başlamasında isyancıları cesaretlendirmiş olduğu ve gerici akımların bu parti içinde yerleşmiş bulunduğu gösterilmiştir.

Takrir-i Sükûn Kanunu iki maddeden oluşmaktadır: «Madde 1 — İrtica ve isyana, memleketin içtimaiyle huzur ve sükuneti ve emniyet asayişini ihlale bais bilumum teşkilat ve tahrikat ve teşebbüsat ve neşriyatı, hükümet, Reisicumhur'un tastiki ile resen veya idareten mene mezundur. İş bu ef'al erbabını hükümet istiklal mahkemelerine sevk edebilir.

Madde 2 — İş bu kanun neşri tarihinden itibaren iki sene müddetle meridir.» (35)

TCF kapatıldıktan bir yıl sonra Mustafa Kemal'e İzmir'de yapılması planlanan bir suikast açığa çıkarılmıştır. Bu olaydan sonra aralarında Kâzım Karabekir Paşa'nın da bulunduğu birçok TCF yöneticisi tutuklanarak yargılanmış, bir kısım parti yöneticisi de (Dr. Adnan Adıvar vb.) yurt dışına kaçmıştır. İstiklal Mahkemesinde yapılan yargılama sonunda 13 kişi idama mahkum edilmiş, Kâzım Karabekir Paşa ise beraat etmiştir.

---

(35) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 94

Mustafa Kemal, TCF'ını ve yöneticilerini çok ağır bir dille eleştirerek, «Efendiler, vakayi ve hadisat dahi izhar ve ispat etti ki, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programı en hain dimağların mahsulüdür...» (36) demiştir.

Yeni Türkiye'nin önderleri tarafından oluşturulan Cumhuriyet Döneminin iki partisinden CHP, batıcı-yenilikçi bir partiyken, TCF ise gelenekçi (İslamcı) muhafazakâr kanadın temsilcisi olmuştur. TCF'nın savunduğu görüşler Türk siyasal yaşamında etkili olmuş (belli değişikliklere uğrasa da) bu görüşlerin önemli bir kısmı, daha sonra kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Demokrat Parti tarafından savunulmuştur.

(36) *Nutuk*. C. I, s. 114 - 120

ÜÇÜNCÜ KESİM

DEVLETÇİLİK FELSEFESİNİN GELİŞİMİ, DÜNYA EKONOMİK BUNALIMI VE S.C.F. DENEMESİ (YENİDEN MODEL ARAYIŞLARI)

1 — LİBERAL POLİTİKALARIN BAŞARISIZLIĞI VE DEVLETÇİLİK DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ

Aslında «devletçilik» fikri Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni değildi. 1930'lara gelindiğinde, 1923 İzmir İktisat Kongresinden sonra izlenen «liberal» politikanın başarısızlığı her alanda açıkça görülüyordu. Kitlelerde giderek yaygınlaşan hoşnutsuzluk artık iktidarın en üst noktalarına kadar ulaşıyordu. Atatürk, Hasan Rıza Soyak'a o dönemdeki duygularını şöyle ifade ediyor: «Bunalıyorum çocuk, büyük bir ızdırap içinde bunalıyorum. Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen (sürekli olarak) dert, şikâyet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddi manevi perişanlık içinde...» (37) Bu durum, 1923'ten sonra izlenen ekonomik politikanın açık bir şekilde iflası anlamına geliyordu. Artık, sorunları çözmek için yeni bir çıkış bulunmalı, yeni bir politika geliştirilmeliydi. İç ekonomik - siyasal gelişmelerin ve dünya ekonomik bunalımının etkisiyle, yönetici kadrolar ciddi bir arayışın içine girmişti.

Esasında İzmir İktisat Kongresi'nde alınan ve genel olarak «liberal» olduğu kabul edilen kararlar, bildi-

(37) H. Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Bank. Yyn., İst. 1973, C. II, s. 405

ğimiz klasik liberalizmden oldukça uzaktır. Sorun, daha önce de belirttiğimiz gibi sermaye birikiminin sağlanmasıdır. Model arayışı Cumhuryet'in ilk yıllarına kadar uzanır. Geliştirilen bütün tezler sınıfların yadsınması temeline oturtulurken, bu anlayışla çelişen «milli burjuvazi» yaratma politikaları da aynı dönemde uygulanıyordu. Geliştirilen ideolojik çizgiyle, izlenen ekonomik politika arasında başlangıçta görülen bu çelişki, daha sonraları en azından düşünsel planda giderilmeye çalışılacaktı.

Lider kadroya göre ülkede sınıflar yoktu. Türk ulusu «imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitle»ydi. Atatürk İzmir İktisat Kongresi'ni açarken yaptığı konuşmada bu konu üzerinde özellikle durmuştur. (38) Bu anlayış daha sonra rejimin ana ideolojik dayanağı olacaktır. Ziya Gökalp'in derin ideolojik izlerini taşıyan bu görüş, bir bakıma «korporatif rejim» modelini hatırlatmaktadır.

Sonuçta, yeni rejimin liderleri Türkiye'nin kendine özgü bir ekonomik sisteme sahip olacağı kanısına ulaşıyorlardı. İktisat Vekili; Mahmut Esat Bozkurt, 1923 yılında bu görüşünü şöyle açıklıyordu: «Yeni Türkiye İktisadiyatı mevcut iktisat sistem ve siyasetlerinin hiçbirinin aynı olamaz... Ne 'bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar' mektebinden, ne de sosyalist, komünist etatist veya himaye mektebinden değiliz. (Buna) Yeni Türkiye İktisat Mektebi diyorum... İktisadi teşebbüs, kısmen devlet ve kısmen teşebbüs-i şahsi tarafından deruhte edilmelidir.» (39) Bu konuşmadan da anlaşılacağı gibi, İzmir İktisat Kongresi'nden 1932'lere kadar uygulanan ekonomik model, devlet işletmeciliğini hiç-

(38) Konuşma İçin Bkz. Gündüz Ökçün, a.g.e., s. 255 - 256
(39) G. Ökçün, a.g.e., s. 50 - 52

bir zaman bütünüyle dışlamamıştı. Kapitalistleşme için gerekli olan alt yapının yetersizliği ve sermaye kıtlığı, devleti ister istemez bir işletmeci olarak devreye (piyasaya) sokuyordu.

1929 kapitalist dünya bunalımının etkileri Türkiye'de hissedilmeye başlayınca, zaten zorla ayakta tutulan ekonominin özel sektörün eline bırakılması imkânsızlaşmaya başladı. Genellikle dış dünyayla, hammadde ve tarımsal ürün ihracıyla mamul madde ithaline dayanan ekonomik ilişkiler sonucu Türkiye, bunalımı ciddi bir şekilde yaşamaya başladı. Yeni bir yol bulunmalıydı. Bu yol, hem ekonomik bunalımın tahribatını önlemeli, hem de sermaye birikimini gerçekleştirmeliydi. Bu yolun «devletçilik» olacağı önder kadroların kafasında giderek şekillenmeye başlamıştı. Fakat bu nasıl bir «devletçilik» olacaktı? Atatürk, 1930'da Afet İnan'a görüşlerini dikta ederken (40) bu sorunun yanıtını şöyle veriyordu: «Bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi, bütün istihsal (üretim) ve tevzi vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek siyasisi güden ve hususi, ferdi iktisadi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kolektivist, komünizm gibi bir sistem değildir.

Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti refaha, memleketi mamuriyete eriştirmek

(40) Afet İnan, bu olayı şöyle anlatır: «Bu kitaplar benim ismimle olmasına rağmen, Atatürk'ün fikirleri ve telkinlerinden mülhem bulunduğu ve üslubun tamamıyla kendisine ait olduğunu, tarihi hakikatları belirtmek bakımından bana düşen bir vazife telakki ediyorum» Prof. Dr. Afet İnan, *Atatürk'ün Vatandaşlık, Halkçılık Düşüncesi*, Ankara 1964, s. 59

için, milletin umumi ve yüksek menfaatlarının icab ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmektedir.» (41) Atatürk, verdiği bu yanıtla dönemin «devletçilik» anlayışını da özetliyordu.

Bu dönemde, giderek resmi görüş haline gelen devletçilik ilke ve politikası, ilk defa İsmet İnönü tarafından demiryolunun Sıvas'a ulaşması nedeniyle, 30 Temmuz 1930 yılında verdiği söylevde açıklanmıştı. İnönü bu söylevinde, Serbest Cumhuriyet Fırkası'na karşı «devletçilik» sloganını ortaya atarak; «liberalizm nazariyatı... bu memleketin güç anlayacağı birşeydir. Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevkeden, bu memleketin ihtiyacı ve bu milletin fikri temayülüdür.» (42) demiştir. Atatürk'ün Ocak 1931'de İzmir'de yaptığı bir konuşmadan sonra ise, CHP'nin Mayıs ayında toplanan üçüncü büyük kongresinde «devletçilik» ilkesi parti programına geçiriliyordu. Atatürk konuşmasında «Fırkamızın takip ettiği program... iktisadi nokta-i nazardan devletçidir.» (43) demişti.

2 — 1929 DÜNYA EKONOMİK BUNALIMI VE DEVLETÇİLİK İLKESİNİN YERLEŞMESİ

1929 yılında batı kapitalizmi büyük bir ekonomik bunalıma düştü. Ekonomik bunalım kısa zamanda bütün kapitalist dünyaya yayıldı. Bunalım dünya çapındaki bir arz-talep dengesizliğinden doğmuştu. Uluslar-

(41) Afet İnan, *Medeni Bilgiler*, s. 61

(42) *İsmet Paşa'nın Siyasi ve İçtimai Nutukları*, Ankara 1952, s. 314 - 316

(43) Bilsay Kuruç, *İktisat Politikaları Resmi Belgeler*, Ankara 1964, s. 14

arası kapitalizmin üretimini karşılayacak bir talep yetersizliği söz konusuydu. Bunalım sonucunda büyük fiyat düşüşleri, iflaslar ve kitlesel işsizlik ortaya çıktı. Piyasayı büyük bir panik kaplamıştı, dev şirketler çöküyor, toplumun sağlam sanılan değerleri sarsılıyordu.

Ekonomik ve sosyal yapıda yaşanan bu büyük bunalım, siyasal yapıda da etkilerini göstermekte gecikmeyecekti. Batı sistemine karşı genel bir güvensizlik oluşmaya başlamıştı. Artık, düşünsel planda liberalizme saldırılıyor, demokrasi aşağılanıyor ve bunun yerine disiplinli, otoriter bir rejim arayışı giderek gelişiyordu. Batı ve Avrupa ülkelerinin birçoğunda totaliter rejimleri amaçlayan ırkçı - faşist hareketler gelişmeye başlamış, İtalya, Almanya, İspanya ve bazı Doğu Avrupa ülkelerinde zafer kazanmıştı. Sanayii ve burjuva devrimini yapmakta geç kaldıkları için, dünya pazarlarından «yeterli» (!) payı alamayan bu ülkeler, daha sonra dünyayı kasıp kavuracak bir savaşın ateşini yakacaklardı. Bir «yeniden paylaşım» istiyorlardı. Dünya bir savaşa doğru bütün hızıyla ilerliyordu.

Dünya kapitalist pazarı içinde yer alan Türkiye için, bu bunalımın etkilerinden kaçınmak imkânsızdı. Nitekim, Türkiye'nin 1930'dan sonra ekonomik ve siyasal hayatında meydana gelen değişimler, dünya ekonomik bunalımıyla yakından ilgilidir. Kapitalist dünya bunalımının Türkiye'deki etkilerini incelemek bu dönemde ülkemizdeki «devletçilik» uygulamasını incelemeyi gerektirir. Çünkü, daha önce de üzerinde durduğumuz gibi; «devletçilik» uygulamaları aslında karmaşık ve çok yönlüdür. Ekonomik yaşamı olduğu kadar, siyasi rejimi ve ideolojik gelişmeleri de ilgilendirir.

Dünya ekonomik bunalımı, ülke içi ekonomik - sosyal sorunlarla birleşince, devlet işletmeciliği ve devlet müdahalesi yoluyla kapitalistleşme, kısacası devletçi-

lik 1930'lardan sonra uygulanmaya başlandı. Resmi bir politika olmadan önce, yönetici kadrolar ve bazı aydınlar tarafından ideolojik teorik temeli oluşturulmaya çalışılan «devletçilik», daha çok bir «karma ekonomik» sistemi ifade ediyordu.

Devletçilik, oldukça tartışmalı bir kavramdır. Devletçilik kavramının bilimsel olmadığı yönünde ciddi görüşler vardır. Devletçiliğin bir «üçüncü yol» olmadığını savunan birçok araştırmacı, onu bir «iktisat siyaseti» olarak tanımlıyorlar. Yani, kapitalizmin çerçevesi içinde izlenebilecek bir «iktisat siyaseti». Bu araştırmacılardan Korkut Boratav şöyle demektedir: «Devlet sistemi veya bir karma ekonomi düzeni; veya farklı bir ifade ile ekonominin bazı kesimlerinde yaygın devlet işletmeciliğinin varlığından ve sadece bu olgudan hareketle sistem olarak bir üçüncü yolun varlığı iddiası bilimsel bir dayankatan yoksundur. (44)

Sosyalist olmayan bir sistem de devlet işletmeciliği, kapitalist mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerinden farklı bir ilişkiler sistemi içerir. Bu ilişkilerde işçiler tarafından yaratılan değerler dolaysız olarak kapitaliste ulaşmaz. Siyasi iktidara hakim olan sınıfların bu değerlere el koymaları dolaylı yollardan ve özel ekonomik mekanizmalarla olur. Bu nedenle kapitalist toplumlarda ortaya çıkan yaygın devlet işletmeciliğini «devlet kapitalizmi» olarak tanımlamak daha doğrudur. Türkiye gibi, yeni bağımsızlığını sağlamış ülkelerdeki devletçilik uygulaması, genellikle «milli burjuva» sınıfı yaratmak ve bu yolla kapitalizmi geliştirmek amacına yönelik olmuştur.

---

(44) Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yyn. 2. Baskı, 1982, s. 2

Bu anlamda devletçilik, cumhuriyet Türkiye'sinde kapitalist sermaye birikiminin özel bir yolu olarak ortaya çıkmıştır. Bu özel yol, 1920'li yılların «liberal» politikalarına bir tepki olarak geliştiği gibi, esas itibariyle 1930'lu yılların ulusal ve uluslararası koşullarının zorunlu bir sonucu olmuştur denilebilir. «Devletçilik öyle özel bir yoldur ki; Türkiye'de kapitalizmin gelişmesine, Türk burjuvazisinin sermaye birikiminin sağlanmasına ve sistemin biçimlenmesine damgasını vurmuştur.» (45)

3 — SİYASAL MODEL ARAYIŞI VE SERBEST CUMHURİYET FIRKASI (SCF) OLAYI

Önder kadrolardaki ekonomik model arayışı, 1930'larda bir siyasal model arayışını da beraberinde getiriyordu. O güne kadar ülkeyi tek başına yönetmiş olan CHF'nın karşısında muhalif bir partinin oluşturulması, bir anlamda bu arayışın erken doğmuş bir sonucudur.

Oluşturulan bu muhalif partinin adı, Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır. Böylece iktidarı elinde bulunduran güçler, çok partili demokratik bir rejim denemesine giriyordu. 1932'lerden sonra Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yaşamında meydana gelen değişiklikleri anlayabilmek için SCF olayı üzerinde durmak gereklidir. Çünkü SCF kapatıldıktan sonra, tekrar bir siyasal model arayışına girilmiş, bu deneyin başarısızlığından hareketle «parti - devleti» anlayışı geliştirilerek, rejim yeniden şekillendirilmiştir. Bu yıllarda CHF'nın «devletçilik» ve «halkçılık» ilkeleri de yeniden yorumlanarak

(45) K. Boratav, a.g.e., s. 3

geliştirilen modele uygun hale getirilmiştir. Zaten, çalışmamızın ağırlık noktasını oluşturan Kadro Hareketi de tezlerini bu yıllarda geliştirerek ortaya çıkmıştır. Kadro Hareketi söz konusu model arayışına kendince bir alternatif önermeye çalışmıştır.

«Biri bir siyasal parti (SCF), ikincisi ise ideolojik bir dergi (Kadro) çerçevesinde gelişen bu hareketler, iktisadi çöküntü yılları içinde rejime yeni bir çıkış yolu göstermek istemişlerdir.» (46)

Serbest Cumhuriyet Fırkası 8 Ağustos 1930 tarihinde Atatürk'ün isteğiyle en yakın arkadaşı tarafından kurulmuştur. Partinin kurucusu ve genel başkanı Ali Fethi Okyar'dır. Fethi Bey, yeni cumhuriyette başbakanlık da yapan, Atatürk'ün güvendiği bir isimdir. Atatürk'ün bu partiyi, gerek çok partili demokratik bir modeli denemek ve gerekse ülkenin genel siyasal havasını anlamak için kurdurduğu söylenebilir.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ülkenin ekonomik yapısı, ilkel bir tarım ve hemen hemen hiç yok denecek bir endüstriden oluşuyordu. Halk uzun süren savaşlar boyunca, yorgun, bitkin ve yoksul düşmüştü. Ülkede belli bir endüstrinin ve dolayısıyla bir işçi sınıfının bulunmadığı (var olan işçi kesimi de düşman işgali altında kalmıştır) koşullarda verilen kurtuluş savaşına, ister istemez asker-sivil aydınlar, eşraf ve din adamları önderlik etmişti. Zaten o dönemde, gerçek anlamda ulusal bilinç bu öncü kadroda gelişmiş bulunuyordu. İşte bu öncü kadro, zaferden sonra ülkenin yönetici sınıfı haline gelmişti. Geniş halk kitleleri bir edilgenliğe itilmiş, sivil ve asker kesimin yönetimi kaçınılmaz olarak halka yabancılaşarak bir

(46) Taner Timur, a.g.e., s. 206

«seçkinler yönetimine» dönüşmüştü. İşte SCF bu koşullar altında kurulmuştu.

«Türkiye'nin zor günlerinde Gazi Mustafa Kemal' in isteği ve yardımı ile kurulan SCF'nin..., ekonomik sorunları dünya ekonomik bunalımı karşısında daha da ağırlaşmış bir ülkede ve bunalımın etkilerini azaltmak için devletçe önlemler alınmak istendiği bir sırada, ayrıca dünyada klasik demokrasilerin gözden düşmeye başladığı bir dönemde kurulmuş olduğunu özetle söyleyebiliriz.» (47)

Yukarıda anlattığımız koşullar ve tarihsel gelişim içinde kurulan SCF'nın fonksiyonu ne olacaktı? Yönetici kadrolar, niçin böyle bir partinin kurulmasını istemişlerdi? Taner Timur bu soruları şöyle yanıtlıyor: «... 1929 buhranı patlak verdiği zaman Türkiye'nin siyasi rejimi önünde iki yol vardı: Ya burjuva demokratik hak ve özgürlüklerin iadesi ile rejimi yumuşatmak ya da büsbütün sertleştirmek. Görünüşe göre Serbest Fırka Birinci yolun denemesidir.» (48) Bilindiği gibi bu yol başarısız olunca, daha sonra ikinci yol denenecektir.

1930 yılının Temmuz ayına kadar Türkiye'nin Paris Büyükelçisi olan Fethi Bey izinini kullanmak için yurda döndüğünde Yalova'da bulunan Mustafa Kemal'i ziyarete gider. Fethi Bey, bu ziyaret sırasında M. Kemal'e ülkenin içinde bulunduğu kötü koşulları anlatarak hükümete yönelik eleştirilerini dile getirmiştir. Fethi Bey bu eleştirilerin de yurt dışında bulunmasının da etkisiyle, Türkiye'nin dışarıdan çok kötü görün-

(47) Doç. Dr. Çetin Yetkin, SCF Olayı, Karacan Yyn., İst. 1982, s. 28

(48) T. Timur, a.g.e., s. 207

düğünü, dış borçlar ödenmezse kredilerin kesileceğini, hükümetin gücünün üstünde yatırımlar yaptığı için vergi oranlarının yükseldiğini, bunun da halkta yoksulluk ve perişanlığa yol açtığını söyler. (49) Kendisini misafir eden M. Kemal, bunun üzerine Fethi Bey'e bir «muhalif fırka» kurmasını söyler. Daha sonra İstanbul'da misafir olarak bulundukları bir evde birlikte yedikleri yemek sırasında da M. Kemal bu partinin adının «Serbest Cumhuriyet Fırkası» olmasını ister. (50) Daha sonra kendi çevresinde güvendiği başka kişileri de partinin kuruluş çalışmalarında görevlendiren M. Kemal, partinin milletvekillerinin seçimine de bizzat katılmıştır. (51) M. Kemal'in, Fethi Bey'in de görüşlerini alarak yaptığı bu seçimde, dikkati çeken en önemli şey: Kuruculuğa seçilenlerin genellikle liberal görüşleriyle tanınan kişiler oluşudur. M. Kemal «devletçi» CHP karşısında, «liberal» SCF'nı kurdurmuştur.

Genellikle kuruluşu bir danışıklı dövüş olarak değerlendirilen SCF, kurulduktan kısa bir süre sonra CHP'nin toplumsal dayanağı olan bürokratik kadroyu hedef alarak, bütün muhalefet güçlerini harekete geçirmiştir.

SCF'nın kuruluş nedenleri, Türk siyasal ve düşünce yaşamında çok tartışılmıştır. Konuyu «Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı» adlı kitabında kapsamlı bir şekilde inceleyen, Doç. Dr. Çetin Yetkin, saydığı diğer

---

(49) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 30

(50) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 31

(51) Partinin kuruluşuna katılan diğer önemli isimler şunlardır: Nuri Conker, Ahmet Ağaoğlu, Senih Bey, Nakiyeddin Bey, Tahsin Özer, Haydar Bey, İbrahim Bey, Galip Bey, Refik İsmail Bey, Süreyya İlmen ve Mehmet Emin Yurdakul'dur.

nedenlerin yanında, SCF'nın kuruluşu için; «Gazi Mustafa Kemal'in Türkiye'yi tam anlamı ile ve özlemlediği biçimde bir halk devleti yapmak için, bir ön koşul olarak çok partili siyasal yaşamı gerçekleştirmek üzere SCF'nı kurdurmuş olduğunu söylemek, tarihsel ve siyasal gerçeklere bütünüyle uygun olacak» (52) diyor. Buna karşın Taner Timur ise, (daha önce değerlendirdiğimiz) ulusal ve uluslararası koşulların dışında SCF'nın «toplumdaki muhalefeti açığa çıkarmak ve denetlemek» için kurulduğunu söylemektedir. (53)

Serbest Cumhuriyet Fırkası, CHP'nin devletçilik politikasını uygulamaya başladığı dönemde kurulmuştur. Partinin adının «serbest» olması bu bakımdan ilginçtir. Parti, CHP'den ayrı bir kalkınma yolu savunmaktadır. Bu liberal bir kalkınma yoludur. SCF, iktidarın yoksul sınıflara karşı yürüttüğü vergi ve tekeller politikasını kıyasıya eleştirmiştir. Bürokrasiye karşı da şiddetli bir mücadele yürüten parti, memur maaşlarının yükseltilmesine karşı çıkmıştır. SCF, programına koyduğu maddelerle, adil bir vergi sistemini, köylüye ucuz krediyi, özel teşebbüsü ve yabancı sermayenin teşvikini savunmuş, tefecilikle savaşacağını ilan etmiştir. (54) Onbir maddelik program, Fethi Bey tarafından hazırlanmış, Ahmet Ağaoğlu, Nuri Conker, Dr. Reşat Galip ve Tahsin Bey'lerce gözden geçirildikten sonra M. Kemal'e sunulmuştur. M. Kemal de programın özüyle oynamadan bazı değişiklikler yapmıştır.

Somut çözümler önermeyen bu kısa program, ticaret burjuvazisine, kapitalizme dönük büyük toprak sahiplerine ve bunların peşinden sürüklediği yoksul sı-

(52) Ç. Yetkin «*SCF Olayı...*», s. 84
(53) T. Timur, «*Türk Devrimi...*», s. 208
(54) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 92 - 99

nıflara seslenmeye çalışmıştır. Taner Timur'un da belirttiği gibi, «... Serbest Fırka, eleştirilerini halktan kopuk bir bürokrasi ve devlet kapitalizmi üzerinde toplayarak, aslında çıkarları birbiriyle çelişik olan sınıfları peşinden sürüklemeyi bilmiştir.» (55) Bu durum SCF'nın iktidar çevrelerinde hem sağcı hem de solcu olarak suçlanmasına neden olmuştur.

SCF, çıkarları yabancı sermayeyle en çok uyuşan sınıfların desteklediği bir partidir. Ancak dayandığı sınıfların Türkiye'de kapitalizmi tek başlarına geliştirecek güçleri yoktur. İşçilerin ve yoksul köylülerin bu partiyi desteklemelerinin nedeni ise, SCF'nın onların çıkarlarını savunmasından değil; geniş yığınların tek parti yönetiminin ekonomik ve siyasal baskısına karşı gösterdiği tepkinin SCF'na kanalize olmasıdır. Bu tepkiyi SCF tek alternatif olduğu için devşirmiştir. Aynı şeyi 1950'de DP yapacaktır.

SCF, Türkiye'de gerçekten çok geniş bir ilgi görmüştür. Yönetici elit, halktan öylesine kopuktur ki, kitlelerin hâlâ büyük bir coşkuyla CHP'yi desteklediğini sanmaktadır. Bu kopukluğun ve SCF'nın halktan gördüğü ilginin en iyi örneği Fethi Bey'in 3 Eylül 1930 yılında çıktığı yurt gezisi ve 4 Eylülde İzmir'de meydana gelen olaylardır.

Fethi Bey ve arkadaşları gemiyle İzmir'e gelirken kente yaklaştıklarında kıyıda büyük bir kalabalık görürler. 50 bin kişiyi bulan (o günkü nüfusa göre çok büyük bir sayı) kalabalığın, önceleri kendilerini protesto etmek için mi, yoksa karşılamak için mi toplandığını anlayamazlar. Çünkü kendileri de iktidar partisine karşı çıktıkları için halkın tepki göstereceğini sanmaktadırlar. Oysa onları bekleyen halk kendilerini des-

(55) T. Timur, a.g.e., s. 209

teklemek için toplanmış ve «yaşasın Gazi, yaşasın Fethi Bey» diye bağırmaktadır. M. Kemal bile halkın Fethi Bey ve arkadaşlarına tepki göstereceğini düşündüğü için İzmir Valisi'ne can güvenliklerinin sağlanması için telgraf çekmiştir. (56)

Fethi Bey'in İzmir'de yapmak istediği miting başta vali olmak üzere yerel yöneticiler ve CHP tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Bu arada halk, asker ve polisle çatışmış, bir öğrenci ölmüş, çok sayıda gösterici de yaralanmıştır. (57) Fethi Bey, mitingi ancak Atatürk'ün duruma müdahale etmesi üzerine yapabilmiştir. Yoksulluk içinde kıvranan halk Fethi Bey'i adeta bir kurtarıcı gibi karşılamıştı. İzmir olayları iktidar çevrelerini ürkütmüş ve daha sonra bu durum SCF'nın kapatılmasında önemli bir etken olmuştur.

Bu olaydan sonra, sorunlar çözülmüyor, tersine tutuklamalar ve protestolar ülke çapında yaygınlaşıyordu. Toplumun bütün muhalif güçleri SCF etrafında toplanmaya başlamıştı. SCF, Genel Başkan Fethi Bey'in bile tahmin edemediği bir coşkuyla karşılanmıştır. Bu durum, yöneticileri oldukça tedirgin etmiştir. Bunun üzerine parti yine M. Kemal'in isteğiyle 17 Kasım 1930 yılında kapatılmıştır. Kuruluşundan 3,5 ay sonra

---

(56) Bkz. Ç. Yetkin, a.g.e., s. 168 - 178

(57) Gösteriler sırasında jandarma ve polisin halka ateş açması sonucu ölen öğrencinin babası, çocuğun cesedini Fethi Bey'in kaldığı otele getirerek önüne atmış ve «işte sana hürriyet yolunda bir kurban. Başkalarını da veririz. Kurtar bizi» demişti. Bu olay, o dönemde halkın içinde bulunduğu sosyal psikolojik durumu en iyi anlatan örnektir. (Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, Nebioğlu Yyn., İst. s. 172, ayrıca Bkz. Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam* (Hatıralar) yayına hazırlayan Cemal Kuntay, Tercüman Yyn., İst. 1980, s. 377

yöneticileri tarafından fesh edilen SCF, siyasal tarihimizin en kısa ömürlü partilerinden biri olmuştur.

CHP'nin devlet kapitalizmine karşı özel kapitalizmi savunan SCF, esasında tipik bir sağcı partidir. Bütün sorun aynı sınıfsal ittifaklar içinde bürokrasinin yerinin tayin edilmesinden kaynaklanmaktadır. Yoksa CHP solcu bir parti değildir. Ancak o dönemde bu fark önemlidir. Günümüzde bile bu tip tartışmaların devam ettiği düşünülürse bu farkın önemi daha iyi anlaşılır. SCF gerek kurulduğu ortam, gerekse kuruluş amacı Türkiye'nin siyasal - sosyal koşullarına ters düştüğü için kapatılmıştır. Dünyada demokrasinin gözden düştüğü, korumacı politikaların itibarının arttığı bir dönemde girişilen bu deneme başarısızlıkla sonuçlanmıştır. SCF gerici ve karşı devrimci olmakla suçlanmıştır.

Çetin Yetkin, SCF'nın kapatılma nedenlerini değerlendirirken şöyle diyor: «... İzmir olaylarını soruşturmakla Gazi Mustafa Kemal tarafından görevlendirilen Kâzım (Özalp) Paşa'nın, 'Fethi Bey'in İzmir'e gelişiyle halk fırkası erimiştir. Ve Fethi Bey seyahatine İzmir'den Balıkesir'e doğru devam ederken her geçtiği yerde Halk Fırkası'nı söndüre söndüre geçmişti.' Sözleri gerçekte SCF'nın neden kapatılmış olduğunu açıkça belgelemektedir.» (58) Bu tespit bizce de doğrudur.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN SONUCU

SCF'nın kapatılması ile birlikte Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yaşamında bir dönem kapanmıştır. 1923 yılından 1930'lara kadar devam eden liberal eko-

(58) Ç. Yetkin, «*SCF Olayı*...», s. 239

nomi politika dönemi ve bu politikanın devamı sayılabilecek olan çok partili demokrasi denemeleri de bitmiştir. Liberalizm döneminin kapanışıyla birlikte ekonomik ve siyasal planda yeniden model arayışlarına giren yönetici kadrolar, daha sonra bir «iktisat politikası» ve bir sistem olarak «devletçilik» tezini geliştirmişlerdir. Toplumsal ve siyasal yapının çok partili demokratik düzen için henüz elverişli olmadığını, devrimlerin henüz yerleşmemiş olduğunu ve bundan dolayı çok partili düzenin devrimci çabaları boşa çıkarabileceğini, kısacası halkın demokrasiye hazır olmadığını düşünen bu yöneticiler, daha sonra siyasal yapıda «parti-devleti» modelini geliştireceklerdir. «Milli Şef» teorisiyle de desteklenen bu anlayış giderek tek parti diktatörlüğüne dönüşecek, parti ve devlet adeta içiçe geçecektir.

İşt SCF'nın kapatılmasından sonra, 1932 yılında yayımlanmaya başlanan KADRO DERGİSİ, savunduğu görüşlerle yeni bir model, bir «üçüncü yol» önermeye çalışmıştır. Devletçiliği savunan Kadro, demokrasiye karşı çıkmakta ve tek partili otoriter bir rejimi savunmaktadır. Adeta iktidardaki CHP'nin ilkelerini açıklayan ve ona teorik bir temel yaratmaya çalışan Kadro, önceleri başta İsmet İnönü olmak üzere bazı yöneticiler tarafından desteklenmiştir. Bundan sonraki bölümlerde, Türk siyasal ve düşünce hayatında özgün bir yeri olan ve model arayışı sırasında önerdiği alternatif anlayışla uluslararası bir öneme sahip Kadro Hareketi'ni inceleyeceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

KADROCU'LARIN KİMLİKLERİ VE GEÇİRDİKLERİ ÖRGÜTSEL - DÜŞÜNSEL EVRİM (ÜÇÜNCÜ YOL ARAYIŞININ SERÜVENİ)

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki, nasıl kalkınılacak sorusuna kendince bir yanıt veren ve geliştirdiği ideolojiyle bir «model» ve bir «üçüncü yol» öneren akımlardan biri de hiç kuşkusuz Kadro Hareketi' dir. Kadrocu'lar, alternatif arayışları içinde geliştirdikleri özgün çizgiyle öne çıkmakta ve hâlâ tazeliğini koruyarak günümüzde bile tartışılabilmektedir. Bu nedenle Kadrocu'luk Türk siyasal yaşamında yalnızca geçmişe ait bir olay olarak kalmamakta, aynı zamanda güncel politik tartışmaların önemli konularından birini de oluşturmaktadır. Geliştirdikleri tezler açıkça kaynak belirtilmese de bugün de belli bir kesim tarafından şu ya da bu ölçüde savunulmaktadır.

Kadro Dergisi, daha önce denenen liberal politikaların başarısızlığının açıkça ortaya çıktığı bir dönemde ve yönetici kadroların yeni bir «kalkınma modeli» oluşturma çabaları sırasında yayın hayatına girmiştir. Kadrocu'ların, önerdikleri «devletçilik modeli»nin siyasi iktidarın tercihleriyle (ilk dönem) çakışması yöneticilerden belli bir destek görmelerini sağlamıştır. Ancak bu destek geçici olmuş yönetici kadrolar daha sonra dergiye karşı tavır almıştır. Biz bu bölümde, Kadro ideolojisini ele almadan önce, bu hareketi oluşturan insanların «kimliklerini» inceleyeceğiz.

Evet, kimdir bu Kadrocu'lar? Düşünceleri hangi tarihsel koşullar içinde şekillenmiş ve nasıl bir evrim geçirmiştir? Geliştirdikleri tezlerin ideolojik kökleri nerelere kadar uzanmaktadır?... İşte, bu sorulara yanıt vermeden ve hareketin mimarlarının tarihsel konumunu tespit etmeden Kadro Hareketi'ni anlamak mümkün değildir. Bu bölümde fazla ayrıntıya girmeden bu

soruların yanıtlarını araştıracağız. Ayrıca bu bağlamda Kadrocu'ların büyük bölümünün geçmişte içinde yer aldıkları Türkiye Komünist Partisi'ni de kısaca inceleyeceğiz. TKP'nin değerlendirilmesi konunun anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.

TURANDAN MARKSİZME, MARKSİZMDEN KEMALİZME

1 — KADROCU'LARIN KİMLİKLERİ YA DA KİMLİĞİNİ ARAYAN BİR AVUÇ AYDININ YAŞAM ÇİZGİLERİ

Kadro Hareketi'ni oluşturan Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Yakup K. Karaosmanoğlu; aynı kuşağın insanlarıdır. Doğum tarihleri 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın hemen başına rastlıyor. (59) Aynı ekip içinde yer alan Şevki Yazman'ın ise, yaptığımız araştırmalar sonucu doğum tarihini kesin olarak saptayamamamıza rağmen, aynı yıllarda doğduğunu söyleyebiliriz. (60) Bu insanlar birbirlerinden ayrı bölgelerde de yaşasalar ilk gençlik yıllarında aynı siyasal, sosyal ve konjonktürel koşulları paylaşıyorlar. Muhteşem bir imparatorluğun can çekiştiği yılların bütün acılarını yaşıyor ve 20. yüzyılın şekillendiği o muazzam alt üst oluşlara tanıklık ediyorlar. Bu ekibi oluşturan insanların dünya görüşleri de o karmaşık, zengin ve yoğun bir hareketin yaşandığı yıllarda şekilleniyor. Yaşamdaki hareket ve

(59) Ş. S. Aydemir, (1897 - 1976), V. N. Tör (1897 - 1985), İ. H. Tökin (1902 - ...), B. A. Belge (1899 - 1967), Y. K. Karaosmanoğlu (1899 - 1974).

(60) Şevki Yazman hakkında yazılmış ve hayatı hakkında bilgi veren tek bir kaynağa bile rastlayamadım. Adının geçtiği ansiklopedilerde de doğum ve ölüm tarihleri verilmemiş. Bu nedenle aynı yıllarda yaşamış olduğu gerçeğinden hareket edeceğim.

değişim, ister istemez bu insanların düşünce yapılarında da sürekli bir değişimi ve hareketi beraberinde getiriyor.

Şevket Süreyya Aydemir, Edirne'de doğmuştur (1897). Bir göçmen ailesinin çocuğudur. Babası padişaha bağlı ve saygılıdır. Subay olan iki ağabeyi ise Sultan Abdülhamit karşıtı ve meşrutiyet yanlısıdır. Ağabeyleri 31 Mart gerici ayaklanmasını (1908) bastıran «Hareket Ordusu»na gönüllü olarak katılırlar. Ancak subay olan bu iki ağabeyden büyüğü Balkan Savaşı'nda, küçüğü ise Kafkas cephesinde peşpeşe «şehit düşerler.» «Genç Şevket Süreyya'nın dünyaya bakışı işte bu Balkan uluslarının ayaklanmaları, çete savaşları, hürriyetin ilanı (1908) yenilgiler ve işgaller altında (Edirne'nin işgali) şekilleniyor. O dönemde Balkanlar adeta kaynamaktadır. İmparatorluk önüne geçilmez bir çözülüşü yaşamakta ve «masal» bitmektedir. Her yerde bir şaşkınlık yaşanmaktadır. Balkan savaşı ve onun ardından gelen yenilginin sonucu tam bir çöküntüdür. «Mesnetsiz bir hayal» sona eriyor, «bir ruh, bir zihniyet» paramparça oluyordu. İstanbul ve saray ise çaresizdir. Şevket Süreyya bu koşullar altında önce askeri okula, sonra da öğretmen okuluna devam eder. Ama o, yaşadığı herşeyden etkilenmekte ve daha çocukken ağabeyinin getirdiği silahla üzerinde «ya hürriyet ya ölüm» yazan kalpağı giyerek resim çektirmektedir. (61) Bu yenilgi ve çöküntüye hazır olmayan ve «adı belirsiz hayal dağları ardından doğacak» (62) bambaşka sabahları bekleyen Genç Şevket Süreyya, ilk politik tahlillerini de bu dönemde yapmaya başlar.

---

(61) Bkz. Ş. S. Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Yyn., 7. baskı, İst. 1979, s. 47

(62) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 53

Şevket Süreyya o yıllarda hem Meşrutiyet'in ilanını görmüş, hem de İmparatorluğun hızla parçalanarak sınırlarının küçülüşünü yaşamıştır. Artık «Osmanlıcılık» ve «Ümmetçilik» ideolojisi yıkılmakta, onun yerini ise yeni gelişen uluslaşma bilincinin bir sonucu olarak Türkçülük ve Turan Ülküleri almaktadır. O günlerde İmparatorluk içinde yer alan diğer «Milliyetler» (burjuva devrimler çağının son dönemine rastlasa da) teker teker baş kaldırıp Osmanlı'dan kopmaya başlamışlardır. İmparatorluğun asıl kurucu unsuru olan ve yüzyıllardır en acımasız baskı ve sömürüye uğrayan Türkler ise, en son uluslaşma bilincine varan topluluk olmuştur. Bu kozmopolit İmparatorluğun aydınları, çökmekte olan bir devletin yıkıntıları arasında kimliklerini aramaya çıkmışlardır. Ş. Süreyya şöyle diyor:

«... bazı kültür hareketleri başladı. Birşeyler arayan ve birşeylere muhtaç olan genç ruhlar için bu hareketler büyük bir değer taşıyordu... Gerçi biz evvelce de Türk'tük, fakat kendimize Türk diyemezdik. Türk sözü... bir kavimin diğerleri üstünde tahakkümünü hatırlatır ve gücendirir diye düşünülüyordu... Halbuki bu İmparatorlukta yaşayan diğer ırkların, diğer milliyetlerin hepsi kendilerini, kendi milletlerinin adlarıyla tanır ve öyle anarlardı... Biz Türkler, ırkımızı da bilmez ya(da) inkâr ederdik. Kendimize sadece «Osmanlı» der geçerdik. Umumi kanaate göre Türk; kaba, görgüsüz ve kabiliyetsiz bir varlıktı.» (63)

İşte genç Ş. Süreyya, o yıllarda «Türk Yurdu» dergisinde okuduğu Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun bir öyküsünden de etkilenerek bu yaygın ideolojiye baş kal-

(63) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 56

dırıyor. (64) Yepyeni bir heyecanla yüzyılların aşağılanmışlığına karşı çıkılıyordu. Bu kimlik arayışı onları yüzyıllar öncesine kendi köklerine yöneltmişti. Bu yöneliş, ezilmekte olan insanların bir ulus olma bilincini kazanarak, bu kimliğe ait kültürel sembolleri araştırıp benimseyebilme becerisini edinmelerine yol açacaktı. İşte Türkçülük ve Turan ülküsü böyle bir gelişimin sonucuydu. Ş. Süreyya «... yeni görüşe göre asıl olan milletti. Vatan, bu milletin yaşadığı her yerdi... Bu vatanın bir de adı vardı: Turan... Bu ses başka ve beklenmeyen bir sesti. Balkan yenilgisinden sonra, memleketin az çok okumuş genç neslinin görüş, anlayış ufkunda bir uyarıcı sabah rüzgârı gibi esti... Bizim kuşağımız buna muhtaçtı. Çünkü bu ses bize mağlubiyetin haysiyet kırıcı ruh sefaletini unutturan, bizi aşağılık duygulardan kurtaran... ve kafalara ümit, hayal enginlikleri veren bir şeydi. Bu mağlupların derlendiği... mızraklarını naralarla havaya kaldırdıkları bir yeni Ergenekon'du. Hatta bu Ergenekon, sadece bir heyecan ve ümit kaynağı olarak kalıp, ortada bir Bozkurt, bir Börtücene olmasa da...» (65) diyordu, nasıl Turancı olduğunu ve oluş koşullarını anlatırken.

Evet, bir sınır kentinde doğan Ş. Süreyya, imparatorluğun parçalanıp dağılmasını etinde kemiğinde yaşamış, Türkçülük'le tanışmış, inanmış ve bunun için de Kafkas Cephesi'ne gönüllü olarak gitmiştir (1915). Zaten kendisinden önce de küçük ağabeyi Kafkas Cephesi'ne gitmiş ve orada kaybolmuştur. Ş. Süreyya da gönüllü yazıldığında henüz 18 yaşındadır. O da ağabeyinin vurulduğu ya da kaybolduğu yerde; Sarıkamış'

(64) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 56
(65) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 57

ta, iki ateş arasında kalarak yaralanır. İki ay çok güç şartlar altında tedavi görür. Bu arada Birinci Dünya Savaşı bütün şiddetiyle kan ve ateş içinde devam etmektedir. Kafkas Cephesi'ne gönüllü gidiş, Şevket Süreyya'nın o yıllarda kendisini derinden etkileyen Turan ülküsünü gerçekleştirme gibi bir hayalin peşinde koşmasının sonucu da olsa, birçok şeyi somut olarak yaşayıp öğrenmesini sağlamıştı. Ş. Süreyya, Kafkasya'da birçok olayı yaşadıktan sonra Moskova'ya gider. (66)

V. Nedim Tör, İstanbul'da doğmuştur. (1897) Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra Almanya'ya iktisat öğrenmeye gitmiş, orada iktisat doktoru olmuştur. V. Nedim de Şevket Süreyya gibi parçalanan ve dağılan bir imparatorluğun bozgun yıllarında büyümüş ve bu imparatorluğun başkentinde liseli bir öğrenci olarak birçok olaya tanıklık etmiştir. Ancak Vedat Nedim, yazdığı anılarında siyasal görüşlerinin şekillendiği ortamın Berlin'deki yaşantısı ve gözlemleri olduğunu belirtir. Aktif politik yaşama Berlin'deki öğrencilik yıllarında girmiştir. Zaten hazırladığı doktora tezinin konusu da; Osmanlı Devleti'nin emperyalizmin sömürü ve denetimine giriş süreci ve nedenleridir.

Vedat Nedim, Almanya'da geçirdiği yılları şöyle anlatıyor: «Erzurum ve Sıvas Kongreleri'nden geçerek Ankara'ya kadar uzanan ulusal şahlanışın yankıları Berlin Türk Kulübünde kader birliği yapan gençlerin iradesini bir çelik banyosu gibi güçlendiriyordu. Bü-

(66) Ş. Süreyya Kafkasya'da bulunduğu sırada (Batum'da) Marksistlerle tanışmış ve Komünist Partisi'ne üye olmuştur. Ş. Süreyya'nın Marksizmi kavrayışı ezilen ulus milliyetçiliğiyle iç içe gelişir. Kendisi bu serüveni bir otobiyografi kitabı olan «Suyu Arayan Adam»da anlatır.

tün bir düşman dünyaya karşı, yokluklar ve düşmanlıklar içinde savaşan Anadolu'nun masal kahramanları gibi ulusal liderine, Mustafa Kemal'e dostluk elini uzatan tek ülke SSCB olmuştu. Bu davranış Berlin'deki yükseköğrenim gençliğini adeta büyüledi: Nurullah Esat Sümer, M. Nermi, Mümtaz Fazlı Taylan, Vehbi Sarıdal, Nizamettin Ali Sav, Sadık Ali ve daha şimdi adlarını hatırlamadığım birkaç arkadaş 'Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurduk. 'Kurtuluş' adlı bir dergi de yayımlamaya başladık. Berlin Türk Kulübünde heyecanlı toplantılar yapılıyor, konferanslar veriliyor, çetin tartışmalar oluyordu...» (67) Bu anlatımdan Vedat Nedim'in Avrupa'da Marksizmle tanıştığını, ancak bu dünya görüşünü benimserken, bir tür ulusçuluk bilinciyle bütünleştirdiği sonucunu çıkarabiliriz. Zaten kendisi Marksizme duyduğu sempatinin, SSCB'nin Türkiye'ye yardım etmesine bağlamaktadır. Bu nedenselik ilişkisi doğru değildir. Çünkü, «Kurtuluş» dergisinin yayın tarihi Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından da önceye rastlamaktadır. (68)

İsmail Hüsrev Tökin de İstanbul doğumludur. (1902) Dedesi ve babaannesi Kafkasya'dan İstanbul'a gelerek yerleşmiş ve padişahın sarayında çalışmaya başlamışlardır. Babası «Askeri Mühendishane»de eğitim görmüş ve öğrenciliği sırasında Bulgaristan'dan İstanbul'a konuk gelen bir ailenin kızı olan annesiyle evlenmiştir. İsmail Hüsrev, çocukluğunda dini bir eğitim gör-

(67) V. Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, Milliyet Yyn., İst. 1976, s. 8

(68) Kurtuluş Dergisi'nin Berlin'deki yayın tarihi 1 Mayıs 1919'dur. V. Nedim Tör'ün anılarında buna benzer yanlış ya da çarpıtmalar oldukça fazladır. (Bkz. M. Tunçay, a.g.e., s. 294 - 295)

müş, ancak daha sonra Alman Lisesi'ne devam etmiştir. Alman Lisesi'ni bitirdikten sonra Ankara'ya giden İsmail Hüsrev, o sırada Sovyet Büyükelçiliği'nin açtığı bir burs için başvurur. Bu başvurusu kabul edilen İsmail Hüsrev Moskova'ya gider. Amacı tıp eğitimi yapmaktır. Ancak o sırada henüz tıp fakültesi açılmadığı için geçici olarak iktisat bölümüne devam eder. (69) İşte bu sırada Moskova'da bulunan Ş. Süreyya, Vâlâ Nureddin ve Nâzım Hikmet ile tanışarak onlarla arkadaş olur. İsmail Hüsrev de Marksizmi Moskova'da benimser. Üniversite eğitimi sırasında Ş. Süreyya ile birlikte Marksist teoriyi, henüz heyecanını kaybetmemiş Sovyet Devrimi'nin yükseliş yılları içinde öğrenir. Daha sonra Ankara'ya dönen İsmail Hüsrev, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın merkezinde kurulmuş olan, Marksist Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'na katılır. Bu parti Kurtuluş Savaşı'nı desteklemekte ve aktif olarak katılmaktadır. (THİF'nın kuruluş tarihi, 7 Aralık 1920'dir). Ankara'ya döndükten kısa bir süre sonra 5 Kasım - 6 Aralık 1922 tarihleri arasında Moskova'da toplanan III. Enternasyonal'in 4. Kongresi'ne THİF adına delege olarak katılır. (70)

Aynı kongrede Vedat Nedim de delege olarak bulunmaktadır. Vedat Nedim bu kongreye İstanbul'da kurulan ve Berlin'de oluşturulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın devamı niteliğindeki partiyi temsilen katılmaktadır. Vedat Nedim bu kongreye, bizzat partinin ve İstanbul'da çıkarılan Aydınlık Dergisi'nin

---

(69) Bkz. H. M. Kapyalı, «İsmail Hüsrev Tökin ile bir konuşma», Kadro Hareketine Yaklaşımlar ve Kadronun Yöntem Anlayışı, İ.Ü. İktisat Fakültesi, Yayınlanmamış mastır tezi, s. 9-10-11

(70) Bkz. Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, Bilgi Yyn., 3. Basım, Ankara, 1978, s. 275 Dipnot: 257

önderi konumundaki Şefik Hüsnü'nün isteği üzerine Berlin'den giderek katılmıştır. «Aydınlık Grubu» diye de tanınan bu çevrenin üç delegesinden biridir. (71)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 17. yüzyılın sonlarından başlayarak Saruhan vilayeti denilen Aydın ve Manisa bölgesinde hüküm sürmüş Karaosmanoğlu sülalesindendir. Mısır'da İbrahim Paşa konağına yerleşen ve orada İkbal Hanım'la evlenen Kadri Bey'in oğludur. 27 Mart 1889'da Kahire'de doğar. İbrahim Paşa'nın ölümü üzerine ailesiyle birlikte Manisa'ya gelir. İlk öğrenimini buradaki Fevziye Mekteb-i İptidaisi'nde yaparak daha sonra İzmir İdadisi'ne devam eder. Ancak babası ölünce öğrenimini tamamlayamaz ve aile yeniden Mısır'a döner. Y. Kadri, Mısır'da İskenderiye'de bulunan Freres'ler Fransız okuluna gider. Burada bir yıl okur. Bu okulda Fransız edebiyatını yakından tanıma imkânı bulur. Zaten edebiyata ilgisi de öğrencilik yıllarında başlamış ve tüm batı edebiyatını tanıma olanağı bulmuştu. Bir ara idadiyi bitirmek için İzmir'e dönerse de daha sonra gittiği Mısır'da (1906) Jön Türkler ile tanışır. Bunun üzerine İzmir'e tekrar dönmekten vazgeçer ve Fransız okuluna devam ederek buradan mezun olur. Orta öğretimini böylece tamamlayan Y. Kadri ailesiyle birlikte 1908'de İstanbul'a dönerek buraya yerleşir. Yüksek öğrenimini yapmak için Mekteb-i Hukuk'a giren Y. Kadri, bu okulun 3. sınıfından ayrılır. Bu sırada edebiyatla ilgisini oldukça arttırmış ve oyunlar yazmaya başlamıştır. Önce, arkadaşı Şahabettin Süleyman aracılığı ile «Fecr-î Ati» edebiyat topluluğuna katılan Y. Kadri aynı zamanda «Servet-i Fünun» dergisinde yazmaya başlamıştır. Yazar bu sırada bireyci bir sanat anlayışını savunmaktadır.

---

(71) M. Tunçay, a.g.e., s. 274-275 aynı dipnot.

İstanbul'da tüberküloza yakalanan Y. Kadri, tedavi için gittiği İsviçre'de üç buçuk yıl kalır. Bu sırada Yahya Kemal'in etkisinde kalarak Latin kaynaklarına dayalı bir sanat anlayışını savunmaya başlar. Bir yandan da doğu mistisizmiyle ilgilenmektedir. «Nur Baba» romanını bu etkiler altında yazan Y. Kadri, bir ara «Bektaşi Tekkesi»ne yaklaşır. Yurda döndüğünde ise, bir süre Üsküdar İdadisi'nde felsefe ve edebiyat öğretmenliği yapacaktır. 1921'de Ankara'nın çağrısı üzerine Anadolu'ya geçen Y. Kadri, Kütahya, Simav, Gediz, Eskişehir ve Sakarya yörelerinde görev yapar. Bir aydın olarak, Kurtuluş Savaşı'nda üzerine düşen görevleri yerine getirmeye çalışır. Y. Kadri 1923'de Burhan Asaf Belge'nin kız kardeşi Leman Hanım'la evlenmiştir. (72)

Görüldüğü gibi cumhuriyet döneminin bu ünlü yazarının Marksist bir eğitim geleneği ve geçmişi yoktur. Kendisi sanat ve edebiyatla uğraşmakta, (önceleri) eylemci bir ruhu gerektiren politik mücadeleden uzak kalmaktadır. Ancak içinde bulunduğu tarihsel koşullar ve Kurtuluş Savaşı, onun bu tavrını değiştirir. Yaşadıklarından edindiği izlenimler onun bireysel sanat anlayışını da değiştirerek toplumcu bir yönelişe girmesine neden olur. Atatürk'ün yakın çevresine giren ve onunla dost olan Y. Kadri, daha sonra Ş. Süreyya, V. Nedim ve İ. Hüsrev'le tanışacak ve birlikte çıkardıkları Kadro Dergisi'nin sahipliğini üstlenecektir.

Burhan Asaf Belge, Şam'da doğmuştur. (1899) Mutasarrıf Asaf Bey'in oğludur. İlk ve orta öğrenimini çeşitli illerde tamamlayan B. Asaf Belge, daha sonra Al-

(72) Y. K. Karaosmanoğlu'nun yaşam öyküsü için Bkz. Politikada 45 Yıl, s. 11-12-13 ve yazarın diğer kitaplarındaki «Hayatı» başlıklı giriş yazıları. Söz konusu kitaplar seri halde İletişim Yyn. tarafından İstanbul'da 1983-84 yılları arasında yayımlanmıştır.

manya'ya giderek mimarlık eğitimi görmüştür. Pek bir belge olmamakla birlikte Almanya'daki öğrencilik yıllarında Marksist dünya görüşünü benimsediği sanılmaktadır. Mimarlık eğitimini tamamlayan Burhan Asaf, daha sonra gazeteciliğe başlamıştır. Yurda döndükten sonra İstanbul'da Aydınlık grubuna katılır. Şefik Hüsnü çevresinde oluşan bu grup, III. Enternasyonal'in Türkiye'de tanıdığı Marksist örgütlenmelerden biridir.

Esasında Burhan Asaf'ın gençlik yıllarına ilişkin pek geniş bir bilgi yoktur. Türkiye'deki Marksist grupların birleşmesiyle kurulan Türkiye Komünist Partisi'ne de katılan B. Asaf, daha sonra bu parti içinde tanıdığı Ş. Süreyya, V.Nedim ve İ. Hüsrev'le birlikte TKP'den ayrılarak (1927) Kadro Dergisi'ni çıkaran ekip içinde yer alacaktır. Bu grubu kız kardeşinin kocası olan Y. Kadri'yle tanıştıran da büyük bir olasılıkla B. Asaf'tır.

Kadro Dergisi'nde sürekli yazmamakla birlikte, birçok araştırmacı tarafından bu derginin kadrosu içinde sayılan Şevki Yazman, hakkında en az bilgiye sahip olduğumuz biridir. «Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi»nde Şevki Yazman'dan Kadro Dergisi'ni çıkaran eski Marksistlerden biri olarak söz edilir. (73) Ancak bu ansiklopedi ve diğer kaynaklarda başında da belirttiğimiz gibi doğum ve ölüm tarihleri hakkında bir kayıt yoktur. Kadro Dergisi'nin öncüsü ve teorisyeni Ş. Süreyya da kendisini söz konusu dergiyi çıkaran çekirdek kadro içinde sayar. İleride yeniden değineceğimiz gibi Şevki Yazman, büyük bir olasılıkla geçmişinde TKP üyesidir.

---

(73) Bkz. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yyn., İst. 1984 - 85 «K» ve «Y» bölümü.

TKP VE KADROCU'LARIN BU PARTİ İÇİNDE İZLEDİKLERİ YOL (ÇELİŞKİLERİ VE KOPUŞ NEDENLERİ)

1 — KADROCU'LARIN MARKSİSTLİĞİ

Kadro Hareketi'nin çekirdeğini oluşturan, Ş. S. Aymir, V. N. Tör, İ. H. Tökin ve B. A. Belge'nin Kadro Dergisi'ni çıkarmadan önce TKP üyesi olduklarını geçtiğimiz bölümlerde belirtmiştik. Bu ekibin Türkiye Komünist Partisi'ndeki konumu, izledikleri yol ve kopuşları oldukça önemlidir. Bu nedenle, TKP'nin değerlendirilmesi konumuz içinde önem taşımaktadır. Çünkü, Kadrocu'ların düşünsel ve örgütsel gelişimlerini izleyip, Kadro Hareketi'ni anlayabilmek, aynı zamanda TKP'nin ilk yıllarının bilinmesinden geçmektedir. Unutmayalım ki, Y. K. Karaosmanoğlu dışındaki bütün Kadrocu'lar bu parti içinde yer almışlar, yer almakla da kalmamış, önemli görevler üstlenmişlerdir. O halde Kadrocu'ların bir zamanlar sıradan üyesi olmadıkları bu partiye biraz daha yakından bakalım.

1-A — Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye'de Sol Gruplar ve TKP'nin Kuruluşu

Türkiye Komünist Partisi, işgal ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Türkiye ve yurt dışında oluşmuş çeşitli Marksist çevrelerin birleşmesiyle kurulmuş bir partidir.

Partinin kuruluş tarihi 10 Eylül 1920'dir. (74) Bazı kaynaklar ise kuruluş tarihini 3 Eylül 1920 olarak vermektedir. Ancak, kesin gün üzerinde görüş birliği olmasa da, TKP'nin 1920 yılının Eylül ayı içinde Birinci Kongresi'ni (Kuruluş Kongresi) toplayarak kurulduğu kesindir.

TKP'yi oluşturan Marksist gruplardan söz ederken akla ilk gelen isimlerden biri «Aydınlık» Dergisi ve çevresidir. Aydınlık Dergisi'nden önce bu çevrenin oluşumuna öncülük etmiş «Kurtuluş» Dergisi vardır. Kurtuluş Dergisi 1 Mayıs 1919'da Almanya'nın Berlin kentinde yayınlanmıştır. Almanya'da öğrenim, işçilik ve staj yapmak gibi nedenlerle bulunan Türkler tarafından çıkarılan dergi, yurt dışında bir sayı yayımlanmış, daha sonra İstanbul'a taşınmıştır. Sovyet Devrimi'nden etkilenen ve Anadolu'daki kurtuluş mücadelesini gönülden destekleyen «Kurtuluş» çevresi aynı zamanda örgütlenerek «Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi»ni kurmuştur. İşte Kurtuluş Dergisi bu partinin yayın organıdır. Berlin'de çıkarılan bu dergide Vedat Nedim'in de iki yazısı vardır. V. Nedim, aynı zamanda TİÇP'nin de kurucularındandır. (75)

Berlin'de bulunan Kurtuluş grubu üyelerinin büyük kısmı Mayıs 1919'da Türkiye'ye dönünce derginin yayını durdurulmuş ve çalışmaların merkezi İstanbul'a kaymıştır. (76) Berlin'den gelen grup hemen İstanbul'da da çalışmalarına başlamıştır. (V. Nedim Berlin'de kalmıştır.) Almanya'da oluşturdukları partiyi İstanbul'da yeniden kuran ve başına «sosyalist» sözcüğünü ek-

(74) Dimitır Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, Belge Yyn., İst. 1978, s. 99

(75) M. Tunçay, a.g.e., s. 293-296

(76) M. Tunçay, a.g.e., s. 298 Dipnot: 8

leyen grup, bu partiyi yasallaştırmak için çalışmaya başlamıştır. Bunun için İstanbul Hükûmeti'ne başvuran gruba 22 Eylül 1919 günü izin verilince parti yasallaşmıştır. Böylece Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası resmen kurulmuştur. Bu sırada partiye Fransa'da eğitim görmüş olan Dr. Şefik Hüsnü katılmıştır. Bu katılım önemlidir. Çünkü Şefik Hüsnü, daha sonra öne çıkarak bu çevrenin lideri olacaktır. Parti bir süre sonra Kurtuluş Dergisi'ni de aylık olarak İstanbul'da yeniden çıkarmaya başlamıştır. (77)

Bu parti bütün çabalarına rağmen İstanbul'da başarılı olamamıştır. Bunun üzerine bir kanat (genellikle Berlin'den gelenler) Anadolu'ya geçip Kurtuluş Savaşı'na katılma kararı almıştır. Geride kalanlar, işçi sınıfının yoğun olarak bulunduğu başkenti terketmenin yanlış olduğunu söyleyerek ayrılmayı doğru bulmamışlardır. 16 Mart 1920'de İngilizler'in İstanbul'u işgali üzerine Kurtuluş Dergisi 5. sayısından sonra yasaklanmıştır. İşgalden sonra mücadeleye devam eden geride kalan parti üyeleri, partiyi yasal olarak yaşattıkları gibi, yeraltı faaliyetlerini de artırmışlardır. Bu kadrolar III. Enternasyonel'in 3. Kongresinden önce «Aydınlık» dergisini de yayımlamayı başarmışlardır (Haziran 1921). (78) Komüntern'in 4. Kongresine Aydınlık grubu da çağırılmış ve TİÇSF üç kişiyle temsil edilmiştir. Delegeler içinde Vedat Nedim de vardır. V. Nedim, Şefik Hüsnü'nün isteğiyle Berlin'den Moskova'ya giderek kongreye katılmıştır.

İstanbul'daki Aydınlık çevresi dışında, Anadolu'da da Marksist çevreler oluşmaya başlamış ve bu çevreler bir süre sonra örgütlenmişlerdir. Ulusal Kurtuluş

(77) M. Tunçay, a.g.e., s. 298
(78) M. Tunçay, a.g.e., s. 308

Savaşı'na da katılan bu gruplar, daha sonra kurulacak olan TKP'nin önemli güç kaynaklarından biri olacaktır.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'da ve hareketin merkezi olan Ankara'da sırasıyla iki sol grup oluşur. Bunlardan biri «Yeşil Ordu», diğeri ise «Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası»dır. Yeşil Ordu, emperyalist işgal günlerinde Mayıs 1920 tarihinde kurulmuştur. Yeşil Ordu adı, Sovyet Devrimi'nden etkilenerek İslam ülkelerindeki «Kızıl Ordu» anlamında kullanılmaktadır. Yeşil Ordu hakkında Bulgaristan'lı tarihçi Dimitır Şişmanov şöyle demektedir: «Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin etkisiyle kurulan Yeşil Ordu, komünizm ideolojisine yakın bir ideoloji benimsemiş askeri - siyasi bir örgüttü. Faaliyetinin ilk döneminde yöneticisi ve taraftarlarının arasında, komünist eğilimli birçok kimse vardı. Hatta birçok komünist Yeşil Ordu'da görev almıştı.» (79)

Yeşil Ordu, emperyalist işgale karşı savaşmak amacıyla bir tür halk ordusu oluşturmak için kurulmuştu. Daha çok işgale karşı savaşan değişik çetelerin birleşmesi sonucu oluşturulan bu ordu, gerilla birliklerine dayanıyordu. Kurucuları arasında birçok aydın, devrimci ve Mustafa Kemal'in yakın çevresinden kişiler vardı. Bu dönemde birçok milletvekili ve Kemalist eylemci de Yeşil Ordu'nun anti-emperyalist anti-kapitalist görüşlerinden etkilenmiş ve bu orduyu desteklemişlerdir. Yeşil Orduyu destekleyen milletvekillerinden bir kısmı Marksizmden etkilenerek mecliste «Halk Grubu»nu oluşturmuşlardır. Bu dönemde Yeşil Ordu, Eskişehir'de «Yeni Dünya» adlı bir de gazete çıkarmak-

(79) D. Şişmanov, a.g.e., s. 73

tadır. Gazeteyi Arif Oruç yönetmektedir. Yeşil Ordu, resmen bildirim yapılmadığı için hukuken gizli bir örgüttür. Bu öyle bir gizlilik ki M. Kemal, bizzat Yeşil Ordu'nun kuruluşunu onaylamış ve yakın arkadaşlarını da bu örgütte görevlendirmiştir. Yeşil Ordu bir tür «İslam Bolşevikliği» ideolojisini savunmaktadır. (80) Yeşil Ordu'nun kurucuları: Hakkı Behiç, Nazım Bey, Dr. Adnan Adıvar, Eyüp Sabri, Yunus Nadi, Hüsrev Sami ve Celal (Bayar)'dır. Yeşil Ordu'nun genel sekreteri birçok kaynakta (bu arada Atatürk'ün Nutuk'unda da) Hakkı Behiç olarak verilmiştir. M. Tunçay ise eski Harput Valisi ve milletvekili Nazım Bey olduğunu belirtir. Nazım Bey bir ara M. Kemal'in karşı çıkmasına rağmen mecliste İçişleri Bakanlığı'na seçilmiş, ancak Çerkes Ethem'in ricası üzerine bu görevden çekilmiştir. (81) Çerkes Ethem'den, M. Kemal arabulucu olmasını istemiştir.

Daha sonraları Çerkes Ethem'in de Yeşil Ordu'ya girmesiyle bu örgüt denetimden çıkmaya başlar. Çerkes Ethem'in askeri gücüyle Yeşil Ordu'nun siyasal gücünün birleştirilmesi M. Kemal ve çevresini rahatsız eder. Bunun üzerine Yeşil Ordu 1920 yılının sonbaharında kapatılır. M. Kemal bu sırada gerek muhalefeti denetlemek, gerekse de SSCB'yle ilişkilerin bozulmasını önlemek için yakın çevresine «resmi» Türkiye Komünist Fırkası'nı kurdurur. Hakkı Bahiç bu partiye girerek genel sekreter olur. Nazım Bey ve arkadaşları ise Marksist Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'na girerler. Resmi TKF sol çevrelerde «sahte parti» olarak değerlendirilir.

Bu dönemde (1920'lerde) Anadolu'da oluşan en

(80) Cemal Şener, *Çerkes Ethem Olayı*, Okan Yyn., İst. 1984, 3. Baskı, s. 47-49

(81) Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, Tekin Yyn., İst. 1981, Cilt: 2, s. 556

önemli Marksist örgütlenme, Türkiye İştirakiyun (komünist) Fırkası'dır. Merkezi Ankara'da olan bu parti, M. Kemal'in «resmi» TKF'nı kurdurması üzerine kurulmuş ve farkı belirtmek için «Komünist» sözünün Arapçası olan «İştirakiyun» kullanılmış ve önüne de «Halk» sözcüğü eklenmiştir. THİF'nı oluşturanların önemli bir kesimi, Yeşil Ordu kapatıldıktan sonra bu partiyi kurmuşlardır.

THİF'nı kuranların başında Affan Hikmet ve Salih Hacıoğlu gelir. Affan Hikmet'in Anadolu'daki dağınık çetelerin örgütlenmesinde büyük rolü olmuştur. Affan Hikmet'in Yeşil Ordu içindeki prestiji de çok yüksektir. Onun için Yeşil Ordu müfrezeleriyle, diğer yurtsever kuvvetler ve Kemalistler arasında «devrimci bir cephe» kurmak için büyük çaba sarfeden Affan Hikmet, Salih Hacıoğlu ve diğer önderlerle birlikte Ankara, Eskişehir, Yozgat, Kırşehir, Adana ve Kastamonu gibi kentlerde birçok grup ve örgüt kurmuşlardı. (82) İstanbul ve Anadolu'da oluşan bu Marksist gruplar kendi aralarında birlik kurmaya çalışırlarsa da, İstanbul'un işgali nedeniyle bunu gerçekleştiremezler. Sonuçta yalnızca Anadolu'daki örgütlerin birleştirilmesiyle THİF kurulur (Temmuz 1920).

THİF, 14 Temmuz 1920'de yayınladığı bildiride III. Enternasyonal'e katıldığını ve Türkiye'de sosyalizmi kurmak için savaşacağını ilan eder. (83) Tarık Zafer Tunaya'ya göre bu partinin kuruluşu Aralık 1920'dir. Tunaya, THİF'nın bu tarihte yasallık kazandığını belirtmektedir. (84) Kuruluşundan sonra Anadolu'nun

---

(82) Bkz. D. Şişmanov, a.g.e., s. 92

(83) D. Şişmanov, a.g.e., s. 93 - 94

(84) Bkz. T. Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İst. 1952, s. 531 - 533

çeşitli bölgelerinde gizli faaliyet gösteren birçok örgüt, bu partiye katılmıştır. Çeşitli kaynaklar bu örgütlerin sayısını 12 olarak veriyor.

Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi bu sırada Ankara'ya gelen İsmail Hüsrev (Tökin) de Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'na katılır. Partide kısa zamanda yükselen İsmail Hüsrev, çok önemli bir sorumluluk olan III. Enternasyonal'in 4. Kongresine partiyi temsilen delege olarak katılmıştır. Kuruluştan sonra yayınladığı bildiride amaçlarını açıklayan THİF, işçileri, köylüleri, askerleri ve tüm halkı, emperyalist işgale, Yunan Krallığı ordularına ve İstanbul'daki Padişaha karşı silahlı mücadeleye çağırmıştır. Parti «Emek» adlı haftalık bir gazete de yayımlamaktadır.

İstanbul ve Anadolu'daki bu örgütlenmelerin yanında, yurt dışındaki Türkiyeli Marksistler de kendi aralarında örgütlenmişlerdir. Yurt dışındaki «Türk Komünist Teşkilatı» Birinci Dünya Savaşı sırasında Çarlık Rusya'sına esir düşen askerler ve Ekim Devrimi'nde Bolşeviklere katılarak birlikte savaşan Mustafa Suphi ve arkadaşlarının çabalarıyla kurulmuştur. Genellikle genç ve dinamik üyelerden oluşan bu örgüt, yurt dışındaki Türk ve Müslümanlar arasında yoğun bir faaliyet göstererek oldukça gelişmiştir. Mustafa Suphi, Ekim Devrimi'nde büyük yararlılıklar göstererek önemli bir prestij kazanmıştır. Bu nedenle III. Enternasyonal'in Müslüman halklar için yapılan yayınlarının yönetimine getirilmiştir.

Yurtdışı «Türk Komünistleri Teşkilatı», Mustafa Suphi'nin çabalarıyla 18 Temmuz 1918'de Moskova'da toplanan bir kongreyle kurulmuştur. Bu örgütün merkezi daha sonra Bakü'ye taşınmış ve «Yeni Dünya» adlı bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır. (85)

---

(85) Bkz. D. Şişmanov, a.g.e., s. 97

Mustafa Suphi 1883 Giresun doğumludur. Orta öğrenimini Erzurum'da tamamladıktan sonra, İstanbul'da Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. Daha sonra Fransa'ya giderek Paris Sorbon Üniversitesi'nde 2 yıl süreyle sosyoloji öğrenimi görmüştür. Marksizmle Fransa'da tanışan M. Suphi 1910 yılında İstanbul'a döndükten sonra Osmanlı Sosyalist Fırkası'na girmiştir. Bir yazısından dolayı mahkûm olan (1913) M. Suphi, 1914 yılında Sinop Kalesi'nden (cezaevi) bir kayıkla Rusya'ya kaçmayı başarmıştır. Suphi, Rusya'da bulunduğu yıllarda Bolşeviklere katılmış ve aktif görevler üstlenmiştir.

1920'lerde ülkede ve yurtdışında dağınık halde bulunan Marksist örgütleri birleştirmek için çabalara girişilir. Bu birlik artık zorunluluk haline gelmiştir ve ancak bir kongreyle sağlanabilecektir. Mustafa Suphi böyle bir kongreyi toplamak için harekete geçer. Kongre'nin ilk önce Anadolu'da toplanmasına karar verilir. Ankara'da resmen kurulu bulunan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası izin için hükümete başvurur. Ancak izin verilmeyince bu sefer yurtdışında yapma kararı verilir. Yer olarak Sovyetler Birliği'nin Azerbeycan Sosyalist Cumhuriyeti başkenti Bakü seçilir. Bu sırada Bakü'de ünlü «Birinci Doğu Halkları Kurultayı» toplantı halindedir. Doğu Halkları Kurultayı, Müslüman doğu halklarının emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı kurtuluş mücadelesinin sorunlarını tartışmak, örgütlemek ve yönlendirmek amacıyla toplanmıştır. Hedef doğuda ulusal kurtuluş hareketlerini geliştirip güçlendirmektir. Bu kurultaya Türk Marksistleri ve Ankara Hükümeti'nin temsilcileri de katılmıştır. Kurultay'da Enver Paşa gibi dışarıdaki İttihatçı liderler de hazır bulunmuştur. Bu sırada Kafkasya'da bulunan Şevket Süreyya da Kurultay'ı dinleyici olarak izlemiştir.

1. Doğu Halkları Kurultayı çalışmalarını tamamladıktan sonra, 10 Eylül 1920'de Bakü Kızıl Ordu Merkezi'nin salonlarında Türkiye Komünist Partisi'nin ilk kongresi (kuruluş kongresi) toplanmıştır. Ankara'daki THİF ve İstanbul'daki TİÇSF (Aydınlık Grubu) büyük bir gizlilik içinde Bakü'ye delegelerini göndermişler ve yurtdışındaki Türk Komünistleri Teşkilatı delegelerinin de katılımıyla kongre çalışmalarına başlamıştır. Kongre, oy hakkına sahip 75 delegeyle toplanmıştır. Konuklarla birlikte kongrede hazır bulunan 121 kişi vardır. Kongrede bulunan delegelerin 51'i İstanbul ve Anadolu'dan 24'ü ise yurtdışından katılmıştır. (86) Anadolu'da süren savaş nedeniyle birçok bölge delegeleri kongreye ulaşamamıştır.

İşte bu kongrede, Türkiye Komünist Partisi kurulmuştur. Partinin genel sekreterliğine Mustafa Suphi getirilmiştir. Kongrede partinin «Marksizme, Leninizme ve Proletarya Enternasyonalizmine bağlı olduğu» ilan edilmiştir. Parti, Anadolu'da yürütülen Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı hararetle desteklemiş ve zaten yurtiçi örgütlerin aktif olarak yer aldığı bu savaşa katılmak için parti merkezini Anadolu'ya taşıma kararı almıştır.

Kongreden sonra Mustafa Suphi, Mustafa Kemal' le çeşitli şekillerde yazışmıştır. M. Kemal kendisini Ankara'ya davet edince, yakın eylem arkadaşlarıyla yola çıkmıştır. TKP 1. Kongresi, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı «Yurda gerçek bağımsızlık, halka gerçek özgürlük sağlayacak; anti-emperyalist, anti-kapitalist ve anti-feodal» savaşa dönüştürülmesi görüşündeydi. (87) Ancak

(86) D. Şişmanov, a.g.e., s. 98
(87) D. Şişmanov, a.g.e., s. 103 - 104

partinin Kurtuluş Savaşı'na katılırken «ulusal burjuvazi»nin peşine takılma tehlikesine karşı uyanık olunması istenmişti.

Yakın arkadaşlarıyla Ankara'ya gitmek için Erzurum'a gelen M. Suphi, burada Kâzım Karabekir Paşa tarafından can güvenlikleri olmadığı gerekçesiyle yola çıkarılmamış ve Trabzon'a gönderilmiştir. Trabzon'da bir deniz motoru ve kayığa bindirilen M. Suphi ve arkadaşları, arkalarından gelen başka bir teknedeki saldırganlar tarafından 28 - 29 Ocak 1921 tarihinde öldürülmüştür. Bu cinayetin Türkiye ve dünyada büyük yankıları olmuş, Ankara Hükümeti «cinayet» suçlamalarını reddederek olayı «başı bozukların bir işi olarak» yorumlamıştır. Ölenlerin bir çoğu merkez komitesi üyesidirler. Bu saldırıda toplam 15 TKP üyesinin hepsi öldürülmüştür.

Ancak bu saldırı partiyi büyük ölçüde sarsmakla birlikte yok edememiştir. Parti Türkiye'nin birçok bölgesinde faaliyetlerini sürdürerek toparlanmıştır. Parti genel seketerliğini önceleri fiilen Salih Hacıoğlu, daha sonra ise Dr. Ş. Hüsnü üstlenmiştir.

İşte, Bakü kongresinden sonra kurulan TKP sayesinde, İstanbul örgütündeki V. Nedim ve B. Asaf, Ankara örgütünden İ. Hüsrev ve yurtdışındayken Türkiyeli Marksistlerle ilişki kurmuş olan Ş. Süreyya arasında organik bir ilişki oluşmuştur. Böylece çok farklı yerlerden yola çıkan bu dört arkadaşın hayat çizgileri bir kavşakta kesişmiştir. Parti lider kadrosunun öldürülmesi nedeniyle bu isimlerin partideki etkinliği daha sonraları artmıştır.

1-B — Kadrocu'ların TKP'den Kopuşu

a — M. Suphi'nin Ölümünden Sonra TKP

Bu cinayet üzerine yapılan tartışmalar günümüzde bile sonuçlanmamıştır. Ancak ortaya konan kanıtlar ve dönemin koşulları dikkate alındığında; böyle bir yok etme eyleminin basit bir cinayet olmadığı sonucunu vermektedir. Olayı «başı bozuk takımının» kendiliğinden bir eylemi olarak yorumlamak çok güçtür. Nitekim Ş. Süreyya Aydemir, Milliyet Gazetesi'nde yazdığı bir yazıda, küçük Talat Bey'in 16 Mayıs 1921 tarihinde Enver Paşa'ya yazdığı mektuba dayanarak, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülme eyleminin düzenleyicilerini; «Kâzım Karabekir, Erzurum Valisi Hamit Bey ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri» (88) olarak açıklamaktadır. M. Suphi ve arkadaşlarını öldüren grubu yöneten Yahya Kâhya, Osmanlı Gizli Servisi ve Özel Savaş Örgütü «Teşkilat-ı Mahsusa»nın Trabzon yöneticisidir. Y. Kâhya'nın emrinde milis kuvvetleri bulunmaktadır. Yahya Kâhya'nın oğlu Osman Kâhya da, M. Tunçay'a gönderdiği 15.12.1967 tarihli mektupta babası «Yahya Kâhya Bey'in o zamanki faktörlere göre vatani vazifesini» yaptığını söylüyor ve «asıl katilin bugün tapılan biri olduğunu zaman gösterecektir» (89) diyordu.

M. Suphi ve arkadaşlarının öldürüldüğü dönem Anadolu'daki sol akımların sıkı bir baskı altına alındığı yıllardır. Daha önce Yeşil Ordu Cemiyeti kapatılmış ve üyeleri başka örgütlere dağılmıştır. Eski Harput Va-

---

(88) Bkz. Milliyet Gazetesi, 21 Temmuz 1971 tarihli sayısı, Mektubu Enver Paşa'ya gönderen Küçük Talat Bey, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Enver Paşa'yla SSCB'ye kaçan eski bir İttihatçıdır.

(89) Bkz. M. Tunçay, a.g.e., s. 240-241

lisi ve Tokat milletvekili Nazım Bey ve arkadaşları gizli TKP ve onun yasal biçimi olan THİF'na katılırken, Hakkı Behiç ve çevresi ise resmi TKP'ye girmişlerdi. 1921 yılında sol üzerinde artan baskının iki nedeni vardır: Birincisi iç faktördür. Çerkes Ethem Ankara'ya başkaldırmıştır. Düzenli orduya karşı çıkmakta ve kontrolü altında tuttuğu bölgelerde zengin tüccar ve eşrafın mallarına el koymakta, zorla vergi toplamaktadır. Kendisini «Ulusal Kuvvetler Başkomutanı» ilan eden Çerkes Ethem, liderlik formasyonundan yoksunluğu ve politik yetersizlikleri nedeniyle ihanete doğru gelişen çıkmaz bir yola girmektedir. Bu yıllarda Ethem Bey ve 20 bin kişiye yaklaşan «Kuvay-i Seyyare» birlikleri Ankara üzerinde ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Öyle ki BMM'de Çerkes Ethem üzerine ordu gönderilmesi konusu oylanırken karar iki oy farkla alınabilmiştir. İkincisi ise bir dış faktördür. Londra Konferansı toplanacaktır. Bu konferansa İstanbul Hükümeti'nin yanı sıra Ankara'dan da temsilci çağrılmıştır. Bu konferans Ankara için önemlidir. Çünkü, uluslararası bir platformda ilk defa temsil edilecekler ve haklı davalarını dünyaya anlatarak, Türkiye'yi BMM Hükümetlerinin temsil ettiğini kabul ettirmeye çalışacaklardır. Ancak Kuvay-i Milliye güçlerine ve Ankara Hükümeti'ne karşı «bolşeviklik» suçlamaları had safhaya varmıştır. İşte Ankara Hükümeti bu imajı ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

Bu iki faktörün bir araya gelmesi sonucu Anadolu'daki sol hareketler bastırılmıştır. Ankara'da yayınlanan «Yeni Dünya» Gazetesi Çerkes Ethem'i desteklediği için kapatılmış, sahibi ve başyazarı Arif Oruç tutuklanmıştır. THİF'nın önderlerinden Salih Hacıoğlu ve arkadaşları da (içlerinde Nazım Bey de vardır) tutuklanarak partinin yayın organı olan «Emek» Gazetesi de

kapanmıştır. THİF ise fiilen işlemez hale gelmiş ve partiye bağlı milletvekilleri tarafından faaliyetleri durdurulmuştur. Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yapılan yargılamalar sonucunda (9 Mayıs 1921) Nazım Bey'in de dokunulmazlığı kaldırılarak 15 yıl küreğe mahkûm edilmiştir. (90)

Ankara Hükümeti ulusal ve özellikle uluslararası gelişmelerden önemli ölçüde etkilendiğinden, mahkûm edilen solcular, Sakarya Savaşı'ndan hemen önce çıkarılan bir kanunla serbest bırakılmışlardır. Çünkü bu sıra Türk-Sovyet ilişkilerinin en iyi olduğu dönemdir. Sovyetler Birliği, Ankara'da büyükelçilik açmış ve Türk Hükümeti'ne büyük silah ve para yardımı yapmaktadır. Bunun üzerine serbest bırakılan sosyalistler «Yeni Hayat» adında bir dergi çıkarmaya ve THİF'nı yeniden canlandırmaya başlamışlardır. Yeni Hayat'ın sahibi ve müdürü Tokat Milletvekili Nazım Bey'dir. (91)

TKP ikinci kongresi 15 Ağustos 1922 yılında Ankara'da yapılır. Kongreye hükümet izin vermediği için, gizli olarak Ankara bağlarında toplanmıştır. İzin için yasal olan THİF başvurmuştur. Bu kongre aslında THİF'nın ilk kongresidir. (92) Kongreden sonra parti faaliyetlerini geliştirerek örgütlenmesini güçlendirmeye çalışır. Bu sırada Ulusal Kurtuluş Savaşı sonuçlanmış ve emperyalist saldırganlar ülke topraklarından kovulmuştur. Artık Lozan Konferansı hazırlıkları yapılmaktadır. Fiilen kazanılan zaferin ve yeni hükümetin tüm dünya tarafından da kabul edilip tanınması çok önemlidir. Ancak daha önce de yapıldığı gibi Ankara Hükümeti üzerinden bazı kuşkuların kaldırılması gereklidir. O nedenle, Rauf Bey başkanlığındaki hükümet THİF'nı

(90) Bkz. M. Tunçay, a.g.e., s. 242-248
(91) M. Tunçay, a.g.e., s. 264-265
(92) D. Şişmanov, a.g.e., s. 114 ve devamı

yasaklayarak birçok üyesini tutuklar. Bunun üzerine TKP bütünüyle yer altına çekilir. Artık yasa dışı faaliyet dönemi başlamış ve parti bir daha hiçbir zaman yasal statü kazanmamıştır.

İşte bu dönemde (1923 sonu) Şevket Süreyya bir gemi ile Sovyetler Birliği'nden İstanbul'a döner. Turan idealiyle Kafkas Cephesi'ne giden Ş. Süreyya, çeşitli savaşlara katıldıktan sonra genç bir subayken Azerbeycan'da kalmıştır. Savaştan sonra burada bir süre öğretmenlik yapar. Çeşitli ideolojilerin yeşerdiği bu rengarenk bahçede kimliğini arayan Ş. Süreyya, Bakü'de toplanan TKP I. Kongresi'ne de dinleyici olarak katılmıştır. Yıkılan «Turan Ülküsü»nün boşluğunu doldurmaya çalışmaktadır. Bir süre sonra Batum'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin yerel örgütüne üye olur. Daha sonra orada karşılaştığı Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin'le Moskova'ya giden Ş. Süreyya orada üniversiteye devam eder. (93) Şevket Süreyya bir sosyalist ihtilali bütün sonuçlarıyla görmüş ve yaşamıştır. İşte, böyle bir serüvenden sonra yurda dönen Ş. Süreyya hemen TKP ile ilişki kurmuş ve Şefik Hüsnü'nün yasal olarak çıkardığı Aydınlık Dergisi'nde yazmaya başlamıştır. (1924)

Daha önce de belirttiğimiz gibi, yasa dışı çalışan TKP'nin İstanbul örgütünde Vedat Nedim ve Burhan Asaf da bulunmaktadır. V. Nedim, İ. Hüsrev (Tökin)'in yalanlamasına karşın onun da TKP'nin İstanbul örgütünde çalıştığını ileri sürmektedir. Bu arada Ş. Süreyya'dan kısa bir süre sonra Nâzım Hikmet de yurda dönerek partiye katılır.

---

(93) Ş. Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İst. 1979, 7. Baskı, s. 226-242

Bu dönemde hükümetin sol üzerindeki baskıları devam etmektedir. Diğer yandan da partide görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Lenin ölmüştür (1924). Yönetime gelen Stalin, kendi partisinde ve bir «dünya partisi» olarak tanımlanan III. Enternasyonal' de sıkı bir disiplin uygulamaktadır. TKP de üye bir parti olarak bu disipline ve Enternasyonal'in aldığı kararlara uymak zorundadır.

Ayrıca bu dönemde, TKP'nin önüne koyduğu asgari program hedefleri, Kemalist önderlik ve iktidar tarafından kısmen gerçekleştirilmiştir. Yani; siyasi bağımsızlık kazanılmış ve Osmanlı Devleti tasfiye edilerek Cumhuriyet kurulmuştur. Artık geçmişte anti-emperyalist savaş temelinde yürütülen eylem çizgisi değiştirilmeli ve mücadele sınıf temeline oturtulmalıdır. Ancak ülkede endüstri, dolayısıyla işçi sınıfı çok cılızdır. Doğal olarak bu durum parti saflarında bir durağanlığa yol açmıştır. Anti-emperyalist ve anti-feodal bir devrim öneren TKP, bu programını gerçekleştireceği koşulları sabırla beklemek, zahmetli ve uzun bir çalışmaya girmek durumundadır.

b — Partide Görüş Ayrılıkları ve Kopuş

1925'lere gelindiğinde TKP'de görüş ayrılıkları iyice su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Partinin sol kanadı hemen, «proletarya diktatörlüğü» için savaşılmasını isterken, sağ kanat da milliyetçi bir tavırla, Komüntern kararlarına direnmekte ve Ankara'daki Kemalist iktidarın desteklenmesini önermektedir: İşte bu ikinci grubun başını Ş. Süreyya çekmektedir. Şişmanov o yıllardaki parti içi sorunları değerlendirirken şunları söylüyor:

«Sağcı oportünistler ise, Komünist Partisi'ni, Kemalist burjuvazinin peşine takmış ve partinin kapılarını burjuva unsurlara açmışlardır... Başta, Kemalistlerin parti içindeki uzantısı Ş. Süreyya olmak üzere bu grup, Kemalist milliyetçilik ideolojisini partide egemen kılmaya çalışmışlardır». (94) Ş. Süreyya Aydemir, otobiyografisini yazdığı «Suyu Arayan Adam» kitabında bu tespiti doğrulamaktadır. Aydemir, şöyle demektedir: «Böyle bir harekete (Kurtuluş Savaşı'na) rehberlik rolü ise, Milli Kurtuluş Hareketlerini dünya ihtilalinin bir peyki sayan komünist partisine değil, inkılapçı, disiplinli, teşkilatçı ve milliyetçi bir cumhuriyet partisine düşer. (Bunu) İstanbul'da ve daha tevkif ve mahkûm edilmeden önce az çok görmüş ve yazmıştım.» (95)

Partideki kimi «milliyetçi ve uzlaşmacı eğilimler» nedeniyle Komüntern (III. Enternasyonal) TKP ve Aydınlık çevresini eleştirmiştir. Bu dönemde TKP, kapitalizmin teknolojik temelinin gelişip, sosyalizmin nesnel ön koşullarının oluşması için «Burjuva iktidarını» desteklemektedir. Zaten Komüntern tarafından yapılan eleştiri de bu politikaya yöneliktir. Gelecekteki emperyalist-kapitalist tehditleri göremediği ileri sürülen TKP ve Aydınlık dergisi, «milli kapitalizmi teşvik etmek»le suçlanıyordu. Bu yıllar aynı zamanda Enternasyonal tarafından «Dünya Devrimi» sloganının bir yana bırakıldığı ve «tek ülkede sosyalizm» anlayışı temelinde «sosyalist Anavatanın savunulması» anlayışının öne çıktığı bir dönemdir. Dünya devriminin bileşenleri olarak görülen ulusal kurtuluş hareketleri, dün-

(94) D. Şişmanov, a.g.e., s. 121

(95) Ş. Süreyya Akdemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İst. 1979, 7. Baskı, s. 403

ya komünist hareketinin ve sınıf mücadelelerinin «yedek gücü» ve «sosyalist anavatanın savunulması» da müttefik olarak görülmektedir. İşte, Ş. Süreyya'nın parti içi tartışmalarda karşı çıktığı görüş ve eleştiriler bunlardır. O yıllarda bu nedenle Ş. Süreyya ve arkadaşları, parti içinde «sosyal - milliyetçi» bir çizgiyi savunmakla suçlanmaktadır.

Bu sırada doğuda Şeyh Sait isyanı çıkmıştır. (Şubat 1925) isyan genişleyerek doğu illerini sarmıştır. İsyanı bastırmakta yumuşak davrandığı öne sürülen Fethi Bey, başbakanlıktan alınarak, yerine İsmet Paşa getirilmiştir. Yeni hükümet isyanı zor kullanarak bastırmak kararındadır. Nitekim öyle de yapmıştır. Ancak hükümet bu sırada çıkarılan «Takrir-i Sükun» Kanununun verdiği yetkileri kullanarak; aynı zamanda bütün muhalefeti bastırma yoluna gitmiştir. Bu durumu önceden sezen Şefik Hüsnü ve bazı TKP yöneticileri yurtdışına kaçmıştır. İşte, Ş. Hüsnü'nün yurtdışına çıkışından sonra parti genel sekreterliğini Vedat Nedim (Tör) vekâleten bu sırada üstlenmiştir.

1925 yılı içinde TKP'nin yasal olarak çıkardığı «Aydınlık» ve «Orak - Çekiç» Gazeteleri kapatılmıştır. TKP, Şeyh Sait isyanına şiddetle karşı çıktığı halde, bu isyan gerekçe gösterilerek partinin bütün ileri gelenleri tutuklanarak Ankara'daki İstiklal Mahkemesi'ne gönderilmiştir. Tutuklananlar içinde Şevket Süreyya da vardır. Görülen dava sonucunda sanıklar 7 ile 15 yıl arasında hapisle cezalandırılmıştır. Ş. Süreyya 10 yıla mahkûm olanlar arasındadır. (96)

Afyon Cezaevi'ne gönderilen Ş. Süreyya «Suyu Arayan Adam» kitabında cezaevinde geçen günlerinin kendisi için çok önemli olduğunu belirterek şöyle demek-

(96) M. Tunçay, a.g.e., s. 366

tedir: «Moskova'dan İstanbul'a dönen otomat artık ölmüştü. Anadolu realitesi, bu dört kale duvarı içinde olsa bile beni sarıyor, yoğuruyordu.» (97) Bir anlamda Kadro Dergisi'nin ideolojik hattını oluşturacak görüşlerinin burada şekillendiğini söyleyan Ş. Süreyya; «Araştırmaların ve düşünüşlerin beni, cezaevi duvarları arasında daha iyi değerlendirebildiğim çeşitli şartların ve gerçeklerin aydınlığı altında komünist bir nizamdan ve bu nizamı getirecek (elbette ki bizim insanlarımız tarafından getirilmeyecek) komünist usüllerden devletçi bir iktisat görüşüne götürmüştü, bir ihtilal bağlılığından ayırmıştı. Ama bu o kadar kolay olmadı. Nice tereddütler, nice iç burkulmaları yaşadım. Evet Türkiye'de başka bir devlet kurulmalıydı. Belki yine halka rağmen, ama halk için bir devlet» (98) demektedir.

Evet, «tereddütlü» de olsa, «nice iç burkulmaları» da yaşasa Ş. Süreyya kendi deyimiyle, «Anadolu İhtilali'nin bu insanlar üzerindeki etkilerini görmüş» (99) bu durum onun sonraki yaşamında çok etkili olmuştur. Gerçi 18 ay süren bir cezaevi yaşamı ve burada görülenler söz konusu değişim için yeterince ikna edici olmayacaktır. Kuşkusuz bu değişimin öncesi vardır. Ancak şurası kesindir ki, artık yollar ayrılmaya başlamıştır.

1925 Mayıs tutuklamalarından 18 ay sonra 1926 yılının 29 Ekim Cumhuriyet Bayramında, bir yasa değişikliği sonucu bütün mahkûmlar serbest bırakılmıştır. Tahliye olan Ş. Süreyya yeniden partisiyle ilişki kurmuştur. Kendisinin belirttiğine göre, kafası henüz net

(97) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 400
(98) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 401
(99) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 400

değildir. Ona göre parti ulusal kimliğini yitirmekte, Komüntern'in «otomat bir parçası» olmaktadır. O, buna karşı çıktığını söylemektedir. Üyesi olduğu parti merkez komitesi'nde ve yazı yazdığı parti yayın organlarında görüşlerini anlattığını ve parti içinde de savunduğunu belirtmektedir.

İşte bu tartışmalar ayrılıkları iyice derinleştirmiştir. Ş. Süreyya bu süreci şöyle anlatıyor: «İstanbul'da geçirdiğim aylar, birtakım mücadele ve tasfiye ayları oldu. Eski hareket ve fikir arkadaşlarımla aramızdaki müşterek bağların nasıl çözüldüğünü ve yollarımızın hergün nasıl biraz daha ayrıldığını görüyordum. Arada birşeyler olmuştu. Geçen zaman bizi hem müşterek fikirlerimizden hem de birbirimizden ayırmış, uzaklaştırmıştı.» (100) Ş. Süreyya 1926 yılı sonuna doğru eski partisi ve arkadaşlarıyla hiçbir ilgisinin kalmadığını ve ayrıldığını söylerken, D. Şişmanov ise onların partiden tasfiye edildiklerini ileri sürmektedir.

Artık yeni bir arayış başlamıştır. Ancak «Suyu Arayan Adam»ın serüveni yeniden ikinci bir tutuklamayla (1927 yılında) kesintiye uğrar. Ancak durum bu sefer biraz değişiktir. Şevket Süreyya hiç beklemediği bu tutuklama olayını ve TKP'yle arasındaki son ilişkiyi şöyle anlatmaktadır: «Fakat ikinci tevkif, tanıdığım ve tanımadığım birçok eski yoldaşla bizi, gene mahkeme önünde ve aynı sanıklar sırasında, ama bu defa görüşleri ve yolları birbirinden ayrılmış insanlar olarak birleştirdi. Moskova'daki Komüntern ise, tutum, davranış ve telkinleri ile artık bütün mantığını ve rehberlik vasfını yitirmişti. Ona karşıydık. Bu sefer ağır ceza savcısının ileri sürdüğü madde ile benim için mah-

(100) Ş. Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 407

kemeden istediği ceza idamdı.» (101) Mahkeme 4 ay sürer. Duruşma sırasında Ş. Süreyya yalnızca suçlamaları reddeder ve başka birşey söylemez. «Kimseyi ele veremezdim» (102) demektedir. Herşeyi «kadere» bırakarak sonucu bekler. Duruşma sonunda beraat ederek tahliye olur. Mahkûm olan eski arkadaşlarıyla vedalaşır. Bu buruk bir vedalaşmadır. Artık yollar gerçekten ayrılmış, aradaki bütün köprüler yıkılmıştır.

Aynı mahkemede yargılanan ve TKP Genel Sekreterliği'ni vekaleten sürdüren Vedat Nedim ise, aynı tavrı göstermemiş, eski arkadaşlarını yaptığı ihbar ve itiraflarla yakalatarak bütün parti belgelerini polise teslim etmiştir. Sanık sayısının 40 olduğu bu dava önemli ölçüde bu itiraflar üzerine kurulmuştur. (103) Vedat Nedim, eski arkadaşlarıyla bağını, düşünce farklılığı sonucu doğal biçimde değil, örgütünü ve kader birliği ettiği insanları yıkarak koparma yolunu seçmiştir. Bu olaya siyasal görüşlerin ötesinde ahlaki bir sorun olarak bakan çeşitli çevreler ve Türk solu V. Nedim Tör'ü hiçbir zaman affetmemiştir.

Vedat Nedim Tör, yıllar sonra o günleri, TKP'den kopuş sürecini ve nedenlerini anlatırken, Berlin'den İstanbul'a döndükten sonra Komünist Partisi'ni yaşatmaya çalıştıklarını belirterek şöyle devam etmektedir: «Her komünist partisi gibi biz de Moskova'daki Komüntern'e bağlıydık. Ve zaman zaman bu merkezden bizce uygulanması doğru ve mümkün olmayan direktifler alıyorduk. Ben, Ş. Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin ve Burhan Asaf Belge bunlara karşı direniyorduk. Fa-

(101) Ş. Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 408
(102) Ş. Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 408
(103) Bkz. Julide Ergüder, *1927 Komünist Tevkifatı*, Birikim Yyn., İst. 1978, s. 22-24

kat parti disiplin kurallarına göre, Moskova'nın kararlarına kayıtsız şartsız uymak gerekliliğini bize hatırlatan Şefik Hüsnü karşısında partiden çekilmekten başka bir yol bulamadık. Ve bu kararımızı bir toplantıda açıkça belirttik». (104) Daha sonra bir ihbar üzerine tutuklandıklarını belirten V. Nedim, mahkemede yargılanırken başsavcı Kenan Bey'e bildiği herşeyi bütün açıklığıyla anlattığını, bu nedenle kendisine «muhbir» denildiğini söylemektedir. V. Nedim şöyle devam ediyor: «Doğruluğuna inanmadığım birtakım gösteri hareketlerine körü körüne sürüklenmektense, partiden ayrılmayı tercih etmiştim. Büyük bir kırılma sonucu içimde yine bir boşluğun açıldığını duydum: İdeolojik mihrabım yıkılmıştı.» (105)

Vedat Nedim, bu «ifşaatları» sonucu kısa zamanda tahliye edilir. Ş. Süreyya ve V. Nedim'in partiden kopuşu ile birlikte onları, İ. Hüsrev ve B. Asaf da izler. Büyük bir olasılıkla Şevki Yazman da aynı dönemde TKP'den kopmuştur. (106)

c — Partiden Kopuşa Yönelik İki Değerlendirme

Kadro'yu oluşturan insanların TKP'den kopuşu farklı değerlendirmelere neden olmuştur. Bunları iki grupta toplayabiliriz: Birincisi, Kadrocu'ları «dönek»

---

(104) V. Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, Milliyet Yyn., İst. 1976, s. 14

(105) V. Nedim Tör, a.g.e., s. 14-15

(106) M. Tunçay, «*Türkiye'de Sol Hareketler*» kitabında yayımladığı cezaevinde çekilmiş toplu resimdeki Şevki, büyük bir olasılıkla Şevki Yazman'dır. Şevki'nin yanında Ş. Süreyya vardır. (Bkz. M. Tunçay, a.g.e., s. 371)

ve «hain» olarak değerlendirenler. Bunlar genellikle eski partili arkadaşları ve sol çevrelerdir. İkincisi ise, onların «dönek» ya da «hain» olmadığını, asıl değişenin TKP olduğunu söyleyenlerdir. İkinci görüşü savunanlar Kadrocu'ların parti içinde de «milliyetçi» düşünceleri savunduklarını öne sürmektedir.

Kadrocu'ları «menşevik» olarak değerlendiren ve «hain» olmakla suçlayanların başında, o dönemde yurt dışında bulunan TKP önderi Şefik Hüsnü gelmektedir. Ş. Hüsnü, 1932 yılında (Kadro'nun yayına başladığı yıl) Avusturya'dan Ş. Süreyya Aydemir'e gönderdiği mektupta; Kadro Dergisi'nde açıklanan görüşleri eleştirerek ağır hakaretlerde bulunmaktadır. (107) Türkiye üzerine araştırmalarıyla tanınan Bulgar tarihçi D. Şişmanov'un değerlendirmesi de önemlidir. Çünkü bu değerlendirme Dünya Sosyalist Hareketi'nin olaya bakışı hakkında ipuçları vermektedir. Şişmanov da Ş. Hüsnü gibi Kadrocu'ları «hain»likle suçlayarak şöyle demektedir: «Ş. S. Aydemir ve V. N. Tör gibi sağcı oportünistler daha sonra burjuvazinin ve polisin hizmetine girmişler ve parti içinde onlar adına yaptıkları hizmetlere karşılık yüksek mevkilere getirilerek mükâfatlandırılmışlardır.» (108)

Bugün de sol çevreler içinde, bu yöndeki eleştiriler yaygın kabul görmektedir. Birtakım akademisyenlerin

---

(107) Bu mektubu Türkiye'de ilk kez Yalçın Küçük yayımlamıştır. Y. Küçük, İlhan Tekeli ve Selim İlkin'den aldığını belirttiği mektubun bazı yerlerinin (özellikle hakaret edilen kısımlarının) bizzat Ş. Süreyya tarafından karalandığını, ancak okunabildiğini söylemektedir. Bkz. Doç. Dr. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler:* 1978, 1. Kitap, Tekin Yyn., 3. Basım, İst. 1980, s. 206-207

(108) D. Şişmanov, a.g.e., s. 121

de görüşleri bu yöndedir. Nitekim Yalçın Küçük, sözünü ettiğimiz kitabında, Kadrocu'ların işçi ve emekçileri burjuvazinin peşine takma işlevine soyunduklarını ileri sürerek, bu ekibi «menşevik» olarak nitelendirmektedir. (109)

Kadrocu'ların TKP'den kopuşunu oldukça farklı ve ilginç bir şekilde değerlendirenlerin başında ise Mete Tunçay gelmektedir. M. Tunçay 1976 yılında «Milliyet Sanat Dergisi»nde yayınlanan bir yazısında, öteden beri sol çevrelerde popüler olan «dönüş» iddialarının doğru olmadığını öne sürmektedir. M. Tunçay söz konusu yazısında şunları söylemektedir:

«Türkiye'de sol akımların tarihi üzerine kitabımı yazarken, Şevket Süreyya Bey'in 1932 - 1934'te yarattığı Kadro Hareketi'nde, 1925 öncesi çizgisinden sapmadığını gözlemlemiştim. Gerçekten, Kadrocu'lar hakkında dillerde dolaşan 'dönüş' doğru değildir. Asıl görüş değiştiren parti olmuştur... Cumhuriyetin ilk yıllarında TKP, Komüntern'in en çok ulusal bilinç gösteren seksiyonudur. Bunun günahı ya da sevabı da geniş ölçüde Şevket Süreyya Bey'indir...» (110)

M. Tunçay, partinin 1925 öncesi ve sonrasında savunduğu görüşlerden pasajlar aktararak ve karşılaştırma yaparak bu sonuca varmaktadır. M. Tunçay'ın bu görüşü bu yönde yapılan ilk değerlendirme olarak da önem taşımaktadır. Ancak şurası da unutulmamalıdır ki; Ş. Süreyya, «otomatlık»tan kurtulduğunu söylerken ya da V. Nedim, «ideolojik mihrabım yıkılmıştı» derken, bizzat kendileri eski görüşlerini terk ettiklerini belirtmektedirler.

---

(109) Bkz. Y. Küçük, *«Türkiye Üzerine Tezler»*, s. 148

(110) M. Tunçay, Milliyet Sanat Dergisi, 4 Nisan 1976 tarihli sayı

2 — KADRO DERGİSİ'NİN YAYIN HAYATINA GİRİŞİ

İsmail Hüsrev Tökin, Kadro'nun yayın hayatına başladığı günleri şöyle anlatıyor: «Aslında Kadro'yu biz Şevket ile ikimiz düşündük ilk defa. Biz karar verdik. Ondan sonra Şevket, Y. Kadri ve Burhan Belge ile konuştu. Yakup Kadri de uygun gördü. Gitti, Atatürk ve İnönü'den izin aldı. Kadro'nun asıl kurucusu, bu fikri ortaya atan Şevket'le ben oldum. Kadro'ya ben sonradan katılmış değilim. Evvela biz Şevket'le katıldık. Türk Ocağı'nda verdiği konferans var. Konferansı yine ikimiz beraber düşündük. O hazırladı, bana okudu ve münakaşasını yaptık. O münakaşadan sonra kalktı orada okudu.» (111)

Şevket Süreyya'nın 5 Ocak 1931 yılında Ankara'da Türk Ocağı'nda verdiği konferans oldukça büyük yankılar yaratır. Değişik yorumlar yapılır. Bu konferansta Ş. Süreyya'nın açıkladığı görüşler, daha sonra yayınlanacak Kadro Dergisi'nin ideolojik omurgasını oluşturmuştur. Bu görüşler konferanstan sonra hareketli bir şekilde tartışılmaya başlanır. Bunun üzerine konferans metni çoğaltılarak dağıtılır. Daha sonra bu metin bazı ekleme ve düzenlemeler yapılarak «İnkılap ve Kadro» adı ile kitap olarak yayınlanır.

Ocak 1932 tarihinde Atatürk ve İnönü'den izin alınarak çıkarılan Kadro Dergisi, yayınını 1934'ün sonuna kadar (3 yıl) sürdürür. Kadro Dergisi yayınlandığı dönemde Cumhuriyet yönetimi de devletçilik politikasını yaşama geçirmeye çalışmaktadır. Kadro da çıkış

(111) Bkz. H. Melda Kapyalı, *Kadro Hareketi'ne Yaklaşımlar ve Kadro'nun Yöntem Anlayışı*, İ.Ü. İktisat Fak. İst. 1983, «İ. Hüsrev Tökin'le Konuşma» konuşan İbrahim Cılga, s. 14

bildirisinde sosyo-ekonomik bir sistem olarak devletçilik modelini önerdiği için, iktidar bu yayını yararlı görmüş ve çıkışını engellememiştir. Yönetim, içeriği teorik olarak belirlenmemiş devletçilik ilkesinin tartışılmasını o dönemde yararlı görmektedir. Nitekim üç yıl boyunca Kadro'ya tanınan «müsamaha» devam etmiştir. Böyle bir hoşgörü olmasaydı derginin yayınlanabilmesi çok güçtü.

Ancak o dönemde Kadro'ya karşı her zaman kuşkuyla bakılmıştır. Dergiyi çıkaranların büyük bölümünün, daha önce TKP üyesi olması bunun başlıca nedenidir. Bu anlamda Kadro'nun önerdiği «devletçilik» modelini komünistlik olarak değerlendiren çok olmuştur. Kadrocu'ların önerdiği «devletçilik model»inin, adeta «kapitalist olmayan yol»u öneriyor gibi görünmesi özellikle iş çevrelerini ve onlarla iç içe geçen bazı yönetici kadroları oldukça tedirgin etmiştir. Önerilen devletçilik ekonomi-politikası, kolektivizm olarak yorumlanmıştır. Devlet desteğiyle iş yapmaya alışmış yeni yetme burjuvazi ve bir kısım yönetici kadro giderek bu hareketin (Kadro) kendi çıkarlarını tehdit ettiğini düşünerek Kadro'ya karşı bir kampanya açmışlardı. (112)

---

(112) Söz konusu edilen iş çevreleri: İktidarın devlet eliyle «milli burjuva yaratma politikası sonucu gelişen, tacirlikten gelme tüccarlar (ticaret burjuvazisi), ticarete atılan eski asker-bürokratlar İstanbul ve İzmir gibi eski ticaret merkezlerindeki tüccar ve sanayiciler (İstanbul'da olanlar Milli Türk Ticaret Birliği'nde örgütlenmişlerdir) ve liberal felsefeyi savunan bürokrat-aydınlarla politikacılar kastedilmektedir. Bu arada, devletle özel sektör arasında bir köprü işlevi gören ve adeta özel sektörün sözcülüğünü üstlenen, İş Bankası'nı özellikle belirtmek gerekir.

Bu kampanyanın sonucunda ve değişen koşullar nedeniyle güçler dengesinin Kadrocu'lar aleyhine bozulması sonucu dergi, çıkışından üç yıl sonra kapatılmıştır. (1934 sonu) Kapatılma sürecini ve nedenlerini, bundan sonraki bölümde daha geniş olarak değerlendireceğiz.

Dergi yayın hayatından çekildikten sonra, yazarları sanki büyük bir şevk ve iddiayla yola çıkanlar kendileri değilmiş gibi susmuşlar ve daha sonra bu yönde hiçbir çabaya girişmemişlerdir. «İnkılabın ideolojisini yaratma» çabası adeta yaşanmış ve bitmiş bir macera gibi hatıralara terk edilmiş, ancak zaman zaman derin iç çekişleriyle anımsanarak «yazık oldu» tavrından öteye gidilememiştir. Bu çaba «halk için, halka rağmen» tavrının trajik bir ifadesi gibidir. «Boşluktaki» bir avuç aydının kafalarında kurduğu dünya ile yaşamın gerçekleri çatışmış, bunun sonucunda, üstlenilen o büyük misyon adeta unutulmuştur.

Kadro kapandıktan sonra derginin kurucuları üst düzey kamu görevlerine getirildi. Kurucular içinde eylemini belli sınırlar içinde sürdüren yalnızca Ş. Süreyya Aydemir oldu. Aydemir, 1960'lı yıllarda gelişen ve bir anlamda Kadrocu akımın devamı sayılabilecek Yön Hareketi içinde yer aldı. Yön Bildirisi'ni imzalayan aydınlar içinde de bulunan Aydemir, Yön Dergisi'nin de sürekli yazarları içinde yer alarak zaman zaman başyazılar yazdı. Ancak, Yön Hareketi'nin önde gelenlerinden biri olmasına karşın hiçbir zaman belirleyici olamadı. Bu dergide de kendi sosyal - milliyetçi görüşlerini savunan Aydemir, diğer Yön önderlerine göre ikinci planda bir isim olarak kaldı. Ş. Süreyya Aydemir, yakın tarihimize yönelik araştırmaları ile —ki bunlar daha çok biyoğrafi türündedir— verimli bir yazar olarak yaşadı.

Vedat Nedim Tör, Matbuat Umum Müdürlüğü ve Ankara Radyosu Müdürlüğü (bugünün TRT Genel Müdürlüğü düzeyinde bir görev) gibi oldukça önemli görevlerde bulundu. Daha sonra çeşitli bankaların kültür ve sanat danışmanlığını yaptı. Hatıra kitabı ve derleme sayılabilecek bir iki çalışması dışında hiç bir eseri yayımlanmadı. Yazdığı hatıra kitabında da bazı tarihi gerçekleri çarpıtmaya ve gizlemeye çalıştı.

İsmail Hüsrev Tökin, 1950 yılına kadar bazı kamu görevlerinde bulundu. DP'nin iktidarıyla bu görevlerinden ayrılan Tökin, CHP'ye girerek bu partinin propaganda işlerini yönetti. Daha sonra bu görevinden de ayrılan İ. H. Tökin, uzun yıllar İstanbul Ticaret Odası'nda çalıştı. Kendisi yıllar sonra Kadro'yu değerlendirirken şöyle diyecekti: «İsmail Hüsrev Tökin, o, sınıfsız bir toplum oluşturma isteğinin bir ütopya (hayal) olduğunu kabul etmektedir». (113)

Kadro kapandıktan sonra en zikzaklı yaşam çizgisi izleyen Burhan Asaf Belge'dir. Kadro'dan sonra yaptığı işlere ve üstlendiği görevlere baktığımızda, eski ideolojik çizgisinden oldukça uzaklaştığını söyleyebiliriz. B. A. Belge, bir süre «Hakimiyet-i Milliye» Gazetesi'nde yazılar yazarak Atatürkçülüğe devam eder. Bu işinin ardından Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başlar. 1950'li yıllara gelindiğinde ise, eski «devletçi ve tek partici» B. Asaf Belge, keskin bir dönüş yaparak «liberal» ve «demokrat» kesilir. Daha sonra Demokrat Parti'nin yayın organı olan «Zafer» Gazetesi'nde başyazarlık yapar. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden

(113) İ. H. Tökin, bazı konularda V. Nedim Tör'ün yanlış şeyler yazdığını ileri sürmektedir. Ayrıca V. N. Tör, geçmişindeki bazı olayları gizlediği imajını yaratmaktadır. (Bkz. H. M. Kapyalı, a.g.e., s. 14)

sonra Adnan Menderes ve arkadaşlarıyla birlikte Yassıada'da yargılanarak mahkûm olur. Mahkûmiyetten sonra yurtdışına giden Belge, Alman Radyosu'nda Türkiye uzmanı olarak çalışır. (114)

Y. Kadri Karaosmanoğlu, dergi kapandıktan sonra bir anlamda sürgüne gönderilir. Tiran'a Büyükelçi olarak atanan Y. Kadri, bu «zoraki diplomatlık» görevini birçok başkentte sürdürür, daha sonra kendisini sanata ve edebiyata adar. Zaten edebiyattan gelen Y. Kadri, bu alanda birçok ürün verir. Yazdığı anılarında geçmişi değerlendirirken, kendilerinin Atatürk'ün elinde piyon olduğunu belirtir.

İKİNCİ BÖLÜMÜN SONUCU

Kadrocu'ların yaşam öyküleriyle ilk dönem Türkiye Sosyalist Hareketi'nin tarihi iç içe geçmiştir. Kadro Hareketi'nin mimarı olan Şevket Süreyya Aydemir uzun süre TKP'nin ideolojik sorunlarla görevli merkez komitesi üyeliği görevini sürdürmüş ve bu görevi sırasında TKP'nin izlediği politik çizginin belirleyicilerinden biri olmuştur. Diğer yandan TKP Genel Sekreterliği görevini iki yıl sürdüren Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin'le birlikte III. Enternasyonal kongrelerinde Türkiye'yi temsil etmiştir. Ancak Kadrocu'ların Türk Solu'nun hafızasında bıraktığı iz çok farklıdır. Siyasal düşünce tarihimizde önemli ve özgün bir yere sahip olan Kadrocu'lar, aynı zamanda dönekliğin, uzlaşmanın ve ihanetin de öncüleri olarak hatırlanmaktadır.

---

(114) Bkz. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yyn., İst. 1984. «B» harfi

1930'lu yıllarda rejim eski Marksistleri cömert bir şekilde ödüllendirmekten kaçınmamıştır. Kadrocu'lar, eski Marksistleri rejimin yeni kadroları haline getirme çabalarında önemli bir başarı elde edemese bile, Kemalizm'i Türk solu'na hediye etmekle aslında oldukça başarılı bir sonuç almıştır. Öyle ki; Türk Solu'nun Kemalizm'in etkisinden arınması için hayli uzun bir zamanın geçmesi gerekmiştir.

Kadrocu'lar ile, 1930'lu yılların ortalarına kadar Sovyetler Birliği'nde çok etkili olan Sultan Galiyev Hareketi arasındaki ilişkiyi ayrıntılı bir şekilde üçüncü bölümde inceleyeceğiz. Esasında ikinci bölümde de incelenebilecek olan bu konunun, Kadro Hareketi'nin ideolojik çizgisinin değerlendirilmesinden sonra, ve onunla birlikte tartışılmasının söz konusu ilişkinin daha iyi kavranmasını sağlayacağı inancındayım. Ancak bu konuyu bazı boyutlarıyla kısaca ele almakta yarar var.

Sultan Galiyev, Ekim Devrimi sırasında Rus İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Müslüman halklara önderlik eden bir Tatar Türkü'dür. Devrimden sonra üst düzeyde sorumluluklar üstlenen Galiyev, ilk Sovyet Hükümeti'nde bakan yardımcılığı görevine kadar yükselmiştir. Stalin'in yardımcılığını yapan Galiyev, bu görevinin yanı sıra birçok hükümet organında da önemli sorumluluklar üstlenmiş ve bir ara Moskova'daki Doğu Halkları Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmıştır. Aynı dönemde Şevket Süreyya da Moskova'da üniversite öğrencisidir. Bilindiği gibi İsmail Hüsrev de kazandığı bir bursla Moskova'ya gitmiş ve orada ekonomi öğrenimi görmüştür.

1923 yılında milliyetçi eğilimleri nedeniyle Sovyet Komünist Partisi'nden ihraç edilen Sultan Galiyev'in özel sekreterliğini ise TKP'nin kurucu Genel Sekreteri

Mustafa Suphi yürütmüştür. Galiyev partiden tasfiye edildiği dönemde, kendisine bağlı doğulu komünist partilerinin oluşturacağı «Sömürgeler Enternasyonali» kurmak amacıyla İran ve Türkiye'ye adamlarını göndermekle suçlanmıştır. Sultan Galiyev gerçekten de Türkiye'deki sosyalist hareketle çok yakından ilgilenmiştir.

Türkiye'deki Yeşil Ordu Cemiyeti ve Çerkes Ethem kuvvetleri ile Sultangaliyevistler arasındaki ilişki gerçekten araştırılmaya değecek ilginç bir konudur. Çünkü, Yeşil Ordu Cemiyeti ve Çerkes Ethem'in Bolşevizmi yorumlayış tarzları ile Galiyevizm arasındaki benzerlik şaşırtıcıdır. Bilindiği gibi Çerkez Ethem, Arif Oruç' un yönetiminde Eskişehir'de «Yeni Dünya» adlı bir dergi çıkarmıştır. Sultan Galiyev de Müslüman halklara yönelik propaganda yapılması amacıyla daha önce aynı isimde bir gazetenin çıkarılması için Mustafa Suphi'yi görevlendirmiştir. Suphi «Yeni Dünya»yı uzun bir süre Kırım'da çıkarmış ve bazı sayılarını da Anadolu'ya göndermiştir. Dönemin Ankara'daki Sovyet Büyükelçisi gönderdiği bir raporda Arif Oruç'un çıkardığı Yeni Dünya Dergisi'nin ideolojik çizgisini «Marksizmle İslamiyetin ilginç bir karışımı» diye tanımlamıştır.

Ulusal kurtuluş mücadeleleri sırasında, ezilen ulus milliyetçiliği ile Marksist hareket bir süre birlikte yürümesine karşın daha sonra kaçınılmaz bir şekilde ayrışır. Sovyetler Birliği'nde milliyetçi eğilimin temsilcileri iktidar mücadelesinin ardından tasfiye edilirken, Türkiye'de partiyi tasfiye etmeye çalışan Vedat Nedim ve arkadaşları ise milliyetçi iktidarla uzlaşmıştır. Kadrocu'lar ülkemişde sıkça rastlanan «devlet solculuğu» nun ilk örneklerini vermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADRO İDEOLOJİSİ
(ÜSTLENDİĞİ MİSYON, YÖNTEMİ, DÜNYA GÖRÜŞÜ, DİĞER AKIMLARLA İLİŞKİLERİ VE ÜÇÜNCÜ YOL ARAYIŞININ SONU)

İlk iki bölümde, Türkiye'nin 1932 yılına kadar yaşadığı ekonomik, sosyal ve siyasal olayları genel olarak değerlendirerek, Kadro Hareketi'nin yeşerdiği bahçenin toprağını ve bu toprağın bileşimini tanıtmaya (tanımaya) çalıştık. Cumhuriyetin kuruluşundan önce başlayan ekonomik-siyasal model arayışları içinde Kadrocu düşüncenin hangi koşulların ürünü olduğunu ve nasıl bir gelişim seyri izlediklerini tartıştık. Bu bölümde ise Kadro İdeolojisi'ni özetlemeye çalışarak, bu hareketin çağımızın belli başlı düşünce akımları içinde nereye oturduğunu belirlemeye ve bu akımlarla olan ilişkilerini vermeye çalışacağız. Aynı şeyleri tekrar etme konumuna düşmemek için daha önce değerlendirdiğimiz konulara bir daha dönmeyeceğiz.

Daha önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz gibi, çağımızın bütün geri kalmış ülkelerinde gelişen siyasal düşünce hareketleri iki sorunun yanıtını aramıştır: Birincisi, geri bıraktırılmışlık zincirinin kırılarak, gelişmenin nasıl sağlanacağıdır. İkincisi ise, bu gelişmenin ulusal özelliklerle nasıl uyum içinde gerçekleştirileceğidir. İşte, Ocak 1932 tarihinde yayınlanmaya başlayan Kadro Dergileri'nde de geliştirilen ideolojiyle bu sorulara yanıt verilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'deki iktidarlar da bu soruların yanıtını aramıştır. Önce «liberal» yoldan kalkınma çabalarına girişerek, daha sonra da «devletçilik» ve «halkçılık» düşüncesini geliştirip yerleştirmeye çalışarak kendilerince sorunu çözümlemeye kalkışmışlardır. Ne ölçüde başarılı ya da başarısız olduklarını, geride bıraktığımız 60 yılı aşkın bir süre ve yaşadığımız Türkiye gerçeği yeterince gösterdiği için bu konuya ayrıca girip yorum yapmayacağız. İşte, Kadro

«liberal» kalkınma yolunun terkedildiği ve bu yolu savunan SCF'nın kapatıldığı bir dönemde yayınlanmaya başlamıştır. Yönetici kadrolar «liberalizmin» çözümsüzlüğünü yaşayarak görmüş, ancak bu ideolojinin karşısında bir seçenek oluşturma sorunuyla yüz yüze kalmışlardır. Henüz sistemli hale getirilmemiş «devletçilik» ve «halkçılık» anlayışının geliştirilmeye çalışıldığı bu dönemde, Kadro bu kuramsal boşluğu doldurmaya soyunmuştur.

KADRO'NUN ÜSTLENDİĞİ MİSYON VE YÖNTEM ANLAYIŞI

1 — KADRO DERGİSİ'NİN ÇIKIŞ BİLDİRİSİ (GEREKÇESİ)

Kadro Dergisi'nde savunulan görüşler genel çizgileriyle 5 Ocak 1931 tarihinde Şevket Süreyya Aydemir' in Türk Ocağı'nda verdiği konferansta açıklanmış bulunuyordu. Konferansın konusu «İnkılabın İdeolojisi» dir. Daha sonra Kadro Dergileri'nde geliştirilecek görüşleri içeren bu konuşma, 1932 tarihinde bazı ufak tefek değişikliklerle «İnkılap ve Kadro» adıyla kitap olarak yayınlanacaktır.

Selim İlkin ve İlhan Tekeli, Kadrocular'ın tek parti yönetimi içinde «organizasyonal elit işlevi görmek» istediklerini belirterek, geliştirdikleri ideolojinin bu nedenle başından belli sınırlamaları da beraberinde getirdiğini söylemektedir. S. İlkin ve İ. Tekeli Kadrocular'ın işlevini yorumlarken şöyle diyorlar: «Geliştirilecek ideolojik çerçeve, var olan rejimin genel değer yargılarını ve o zamana kadar yaptıklarını benimseyecektir. Bir anlamda geliştirilecek ideolojik çerçevenin, bir kesim öğeleri bellidir. Yeni ideoloji hem bu var olan öğelere rasyonel bir çerçeve oluşturacak, hem de onu belli bir yönde aşarak geliştirmeye çalışacaktır.» (115) Bu değerlendirme bizce de doğrudur.

---

(115) İ. Tekeli, S. İlkin, *Bir Aydın Hareketi: Kadro*, Toplum ve Bilim Dergisi, İst. 1984, sayı: 24

Kadro Dergisi'nin ilk sayısı daha önce de belirttiğimiz gibi Ocak 1932'de çıkmıştır. Dergi neden yayınlandığını ilk sayısında açıklamıştır. Türkiye'nin bir devrim içinde olduğu belirtilen «Kadro» imzalı bu yazıda, devrimin kendisine ilke ve onu savunacaklara «şuur» olabilecek bütün teorik ve düşünsel unsurlara sahip olduğu ileri sürülmektedir. Fakat Kadrocular'a göre, bu teorik ve düşünsel unsurlar devrime ideoloji olabilecek bir düşünce sistemi içinde oluşturulmuş ve kurallaştırılmış değildir. Bu değerlendirmeyi yapan dergi, yazının devamında neden yayınlandıklarını ve misyonunu da şöyle anlatmaktadır:

«... Gerek milli mahiyeti, gerek beynelmilel şümul ve tesirleri itibarı ile tarihin en manalı hareketlerinden biri olan inkılabımızın, zatinde mündemiç (kendine özgü) bu ileri fikir ve prensip unsurlarını, şimdi inkılabın seyri içinde ve onun icaplarına uygun bir şekilde izah işi, bugünkü Türk inkılap münevverliğine (devrimci aydınlara) düşen vazifelerin en acil ve şereflisidir. İnkılabımızın her biri ayrı ayrı kıymettar ve orjinal olan bu fikir ve nazariye unsurları birer birer izah edildikçe, bu esaslar inkılap nesli için kriteryumlar olacak, yeni ve standartlaşmış inkılapçı tip böyle doğacaktır... İnkılabın kendine has CİHANI TELAKKİ TARZI böyle vücut bulacaktır... KADRO BUNUN İÇİN ÇIKIYOR.» (116)

İşte, Kadro yazarları böyle bir ideolojiyi işleyip geliştirmek amacında olduklarını belirterek, kamuoyuna çıkış gerekçelerini sunuyorlardı. Amaçları kısaca «inkılabın ideolojisini» oluşturmaktı. Geliştirmeye çalıştıkları hareketin tarihsel misyonu buydu.

---

(116) *Kadro*, Sayı: 1, 2. Kanun 1932, AİTİA Yyn., Tıpkı Basım Ank. 1978

Kadrocular'a göre yaşadıkları çağda, bütün Avrupa doktrinleşme çabaları içindedir. Sovyetler Birliği'nde Marksist bir yönetim vardır. İtalya'da faşizm, Almanya'da Nazizm ve diğer Avrupa ülkelerinde de sosyal demokrat partiler iktidardadır. Kadrocular'a göre, bunların hepsinin temelinde «doktrincilik örgüleri» yatıyordu. Ancak tarihte, yalnızca Türk devriminde böyle çabalar hakim değerler haline gelmedi. Türk devrimi adeta ideolojisizdi. Teorik temelleri oluşturulmamıştı. Zaten böyle bir görevi devrim liderlerinden beklemek de olmazdı. Ş. S. Aydemir 1966 yılında Kadro'nun oluştuğu koşulları ve amaçlarını «Tek Adam» kitabında şöyle anlatmaktadır:

«... Hülasa öyle görünüyor ki, biz, Türkiye'de bir inkılap gerçeği ile karşı karşıyayız ama bir inkılap nazariyesi (teorisi) ve felsefesi ile karşı karşıya değiliz... Madem ki bir inkılap vardır, o halde bu inkılabın bir de izahı olmalıdır... Nitekim bir aydın kadro, hem de M. Kemal'in hayatında ve onun gözleri önünde, gene de Türk inkılabının ideolojisini kendi açısından derlemek, aydılatmak ve terkip etmek çabasına girmiştir. Bu hareket Kadro Hareketi'dir.» (117)

Kadrocular'ın hareket noktası Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı ile, bütün az gelişmiş ülkelerin kurtuluş savaşlarının bilimsel olarak açıklanmasıdır. Türkiye bir devrim yaşamaktadır. Ancak bu devrimin teorisi yapılmamış, tarih içinde onu doğuran objektif koşullar araştırılmamış ve orjinal ilkeleri ortaya çıkarılmamıştır. Kısacası devrimin örgüsünün bilimsel bir açıdan der-

(117) Ş. Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi Yyn., İst. 1966, 2. Baskı, 3. cilt, s. 459-460

lenmesi ve sentezleştirilmesi gerekirken, bu görev yerine getirilmemiştir. Devrimin yaşayabilmesi için bu hareketin nesnel yasalarının bilinmesi ve ideolojisinin oluşturulması gerekmektedir. Aksi halde düşünce esasları ilkeleştirilmeyen ve ideolojik bir düşünce sistemine bağlanmayan devrimler nitelik değiştirip soysuzlaşabilir. (118)

Böyle bir sonucun sorumlusu ise Kadrocular'a göre «inkılapçı ve kahramanı» değildir. Bu görev o toplumun fikir yapıcısı olan aydınlarındır. (119) Kadro'yu çıkaran bir avuç aydın işte bu misyonu üstlenmiştir. Onlar bu görevi aydın sorumluluğunun doğal bir sonucu olarak kabul etmektedirler.

2 — KADRO'NUN YÖNTEM ANLAYIŞI

Kadrocular tarihi açıklamada tek bilimsel yöntemin, tarihsel materyalizm olduğunu kabul etmelerine rağmen, Marksizmin ulusal kurtuluş savaşlarını açıklamada yetersiz olduğunu ileri sürmektedirler. Kadrocular, Marksizmin ekonomik ve siyasal tezlerini, onun felsefi temelinden koparark ele almakta ve bu yolla hem Marksizmi reddetme hem de tarihi materyalizmi savunma imkânı bulmaktadırlar. Ş. Süreyya Aydemir, Türk Ulusal Kurtuluş hareketini, batıda 18. yüzyıl sonlarında başlayıp 19. yüzyıl boyunca gelişen sanayi devriminin, dünya ölçüsünde yarattığı sömürgecilik dönemine bir reaksiyon eylemi olarak tanımlayarak şöyle demektedir:

---

(118) Ş. S. Aydemir, *İnkılap ve Kadro*, Bilgi Yyn., Ank. 1968, 2. Baskı, s. 89

(119) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 89

«Bu inkılaba (sanayi devrimine) ayak uyduramayan Türkiye gibi ülkelerde sanayinin çöküşü kapitalizasyon kayıtlarının pekiştirilmesi, borçlandırma yolları ile iktisadi kontroller ve nihayet siyasi istiklalin kayıt altına alınışı neticelerini verdi. Bu teknik gelişmenin izahında tarihi materyalizm; sanıyoruz ki tarihin en doğru anlayış tarzı olacaktır...» (120)

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi; tarihsel gelişmeyi ve toplumsal oluşumları açıklamada tek bilimsel yöntem olarak tarihi materyalizmi kabul etmektedirler. Kadrocular, felsefe tarihinin en eski tartışması olan, «düşünce mi (ruh) önce gelir, yoksa madde mi belirleyicidir?» sorusuna da «madde» yanıtını vererek şöyle diyorlar: «İptida da (önce) vücut vardı. İptida da madde vardı. Kelâm, fikir ve fiil onun mahsulüdür... Deskartes'in 'düşünüyorum, demek ki varım...' sözünü 'varım demek ki düşünüyorum' hakikatine çevirmelidir.» (121) Anlaşılacağı gibi Kadrocular yalnızca tarih ve toplumu anlamak için, bir yöntem olarak tarihi materyalizmi benimsemekle kalmıyorlar, bütün bir yaşama bakışta da maddeyi öne koyarak, materyalist felsefeyi kabul ettiklerini ortaya koyuyorlardı.

Ancak materyalist felsefeyle bütünleşen Marksizmi Türkiye koşullarında reddeden Kadrocular, tarihi materyalizmi bir yöntem olarak benimsediklerini ilan ederken, Marksizmi ise şöyle yorumluyorlardı:

«... Marksizm Avrupa'daki şartlar içinde gelişen cemiyet şekillerinin, bu gelişme tarzı bahse konu olunca, hiç şüphesiz red ve cerhi zor bir fikir sistemi ola-

---

(120) Ş S. Aydemir, *İnkılap ve Kadro*, Bilgi Yyn., Ank. 1968, 2. Baskı, s. 37

(121) Bkz. *Kadro*, Sayı: 3, Mart 1932, AİTİA Yyn., Tıpkı Basım Ank. 1978, «Kadro» imzalı başyazı.

rak belirmektedir. Fakat bütün sonuçlarını, sömürge ve yarı sömürgelerle, Metropoller arasındaki Milli Kurtuluş Mücadelelerini layık oldukları önlemleri ile hesaba katmayarak, daha ziyade yoğun bir sınıf kavgası üzerinde yürüten Marksizmin, şimdi Avrupa'dakinden daha farklı bir gelişme akımı izleyecek gibi görünen bu Milli Kurtuluş Hareketlerinin gelişmesi bahse konu olunca, birtakım aydınlatma zorluklarıyla karşılaşacağı aşikârdır.» (122)

Yukarıda görüldüğü gibi Kadrocular, Marksizmi ancak Avrupa'ya özgü bir ideoloji olarak görmektedirler. Buna karşın Avrupa şartlarında «red ve cerhi mümkün olmayan» Marksizmin, ulusal kurtuluş savaşlarını açıklamakta yetersiz kaldığını ileri süren Kadrocular, tarihi materyalizmi Marksist teoriden bağımsız bir yöntem olarak ele almaktadırlar. Tarihi materyalizm yöntemi, sanayi devrimini yapmış ve sınıf mücadelelerinin olduğu Batı Avrupa'ya uygulandığı zaman Marksizme varılacak, aynı yöntem ulusal kurtuluş hareketlerinin geliştiği ülkelere uygulandığı zaman ise, kendilerinin (Kadro'nun) teorisini yaptığı «Ulusal Kurtuluşçuluk» ve «devletçilik» anlayışına (Kemalizme) varılacaktır. Kendilerinin geliştirmeye çalıştıkları ideolojik çizgiyle, Marksizm arasındaki (yukarıda işaret ettiğimiz) farkı izah etmeye çalışırken, Ş. S. Aydemir şöyle yazmaktadır:

«Gerçi bilimsel sosyalizm, sınıf mücadelelerinin geliştiği yerlerde ve devrede, bu mücadelenin tarihi materyalizm açısından değerlendirilmesidir. Fakat tarihi materyalizm, yalnız sınıf mücadelelerinin mekanizmasını incelemeye yarayan bir metot değildir. Tarihi ma-

(122) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 42

teryalizm metodu sayesinde, bir toplum halinde yaşayan, yani bir teknik temel üzerinde tabiatla savaşan bütün insan yığınlarının, tarihin hangi devrinde olursa olsun yaşantı ve gelişmelerine ait kanunları mütalaa edebiliriz.» (123)

Kadrocular'a göre Marksizm, bütün dünya için geçerli olabilecek bir ideoloji değildir. Bu nedenle tarihi maddeciliği Marksizmin «tekelinden» kurtarmaya çalışan Kadrocular, dünyadaki belirleyici çelişkiyi, sanayileşmiş ülkelerle sanayiden yoksun ülkeler arasındaki ekonomik bağımlılık çelişkisi olarak değerlendiriyorlar. Onlara göre insanlığı asıl kurtuluşa götürecek şey; dünya üzerinde kurulmuş olan iş bölümünün değişmesidir. Yoksa, yalnızca Batı Avrupa ülkelerindeki sınıf çelişkilerinin çözümü, dünyanın çok büyük bir kesimi için hiçbir sorunu çözmeyecektir. İnsanlığın ortak malı olan «teknikle tekniğe sahip oluş biçimi» arasındaki çelişki çözülmedikçe Batı Avrupa insanı da gerçek mutluluğu yaşayamayacaktır. Kadrocular'a göre insanlığın ortak malı olan teknik, bir avuç sanayileşmiş ülkenin elindedir. Bu ülkeler de, sanayileşmek için gerekli olan sermaye birikimini diğer ülkeleri sömürgeleştirerek sağlamıştır. İşte bu adaletsizlik giderilmelidir. Bu adaletsizlik de «çağdaş emperyalist nizamda, sanayileşmiş ülkelerle, sanayiden yoksun ülkeler arasındaki dünya ölçüsündeki çelişkinin» (124) çözümüyle olacaktır. Bu çelişkinin çözümüne önderlik edecek ideoloji de, tarihi materyalizm yöntemi uygulanarak, «milli kurtuluş hareketlerinin objektif prensiplerinden...» (125) geliştirilecek ideolojidir.

Kadrocular'a göre Marksizm yalnızca kapitalist-

(123) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 47
(124) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 48
(125) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 48

leşmiş (sanayileşmiş) Batı Avrupa için geçerliyken ulusal kurtuluşçu ideoloji dünyanın büyük bir kesimi için geçerli yeni bir dünya görüşüdür. Kadrocular Marksizmi Avrupa'ya hapsetmektedirler. Kadro Hareketi, tarihi maddeciliğe sahip çıkarken kıvrak ve ince bir üslupla yeni ve orijinal bir ideolojik çizgi geliştirme çabasına girişmektedir. Ancak geliştirdikleri anlayış «tek bilimsel yöntem» dedikleri tarihi maddecilikle çelişmektedir. Çünkü, Kadrocular'a göre Türkiye'de çeşitli katmanlar olmakla beraber batıdakine benzer sınıflar ve sınıf çelişkileri yoktur. Sınıfların oluşmasını önlemek ve kaynaşmış bir kitle (ulus) olarak kalkınmak mümkündür. Zaten bu nedenle Marksizm Türkiye gibi ülkeler için geçerli bir ideoloji değildir. Çünkü Marksizm sınıf mücadelesi temeline dayanmaktadır. Ancak Kadrocular'ın en büyük yanılgısı, ya da ileride değineceğimiz gibi, bilerek yaptıkları yanlış; sınıf mücadelelerini yalnızca kapitalizme özgü bir olgu olarak görmeleridir. Oysa tarihi maddecilik, tarih boyunca bütün toplumların gelişim yasasının sınıf mücadelesi olduğu tezine dayanmaktadır.

Türkiye'de sınıfların varlığını ve sınıf mücadelelerini reddeden ve Türk Devriminin sınıfsal bir devrim olmadığını savunan Kadrocular, dönemin resmi ideolojisiyle de çelişmemekte ve Türk toplumunu «imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitle» olarak değerlendiren lider kadronun bu tezinin, teorik temelini oluşturmaya çalışmaktadır. Bu konuda Vedat Nedim Tör şöyle yazmaktadır:

«Türk inkılabı, bir sınıf inkılabı değil, sınıfsız ve tezatsız millet oluş inkılabıdır... Türk devleti Avrupa ve Amerika devletlerinin tersine, ne bir finans oligarşisinin, ne bir sanayi sermayesinin, ne bir büyük toprak mülkiyetinin, ne de bir işçi zümresinin menfaatleri

için işleyen bir icra makinası olmaktan uzaktır.» (126)

Sanayileşme ve kalkınmanın, sınıf farklılıklarını getirebileceğini bilen Kadrocular, Türk ulusunun «ileri menfaatlerinin», ekonomik gelişme sırasında sınıf kavgalarının doğmasını önlemeyi gerektirdiğini belirtmektedirler. Bunun yolunun da, ileride göreceğimiz gibi «devletçilik» olduğu söylenecektir.

Tarihsel maddecilikle birlikte, «tezatlar mantığını» da (diyalektik) savunduklarını söyleyen Kadrocular, yukarıda V. Nedim Tör'ün özetlediği temel tezleriyle, bu felsefeyi hiçbir zaman uyumlu bir şekilde ortaya koyamamışlardır. Zaten sözünü ettiğimiz uyumu sağlamaları da mümkün değildir. Çünkü ustaca ve hatta ilk bakışta kusursuz görünen bir manevrayla, Marksizmle diyalektik yöntemi ve bu yöntemin toplumsal yaşama uygulanmasıyla elde edilen tarihi maddeciliği birbirinden ayırmalarına rağmen; diyalektik yöntem ve tarihi maddecilik, Marksizmin temelidir. Diyalektik yöntemle toplumların tahlili, zorunlu olarak sınıf çelişkilerini ve sınıf kavgalarını ortaya koyar. Oysa yukarıda da belirttiğimiz gibi Kadrocular, hem tarihi maddeciliği ve «tezatlar mantığını» benimsiyorlar, hem de Türkiye için sınıfların varlığını reddediyorlar. O halde nasıl oluyor da Kadrocular, tarihi maddecilik yöntemini kullandıkları halde bu sonuca ulaşıyorlar? Bu soruya hiçbir zaman net bir yanıt verememişlerdir. Öyle ki diyalektiği ve tarihi maddeciliği sınıf mücadelesinin reddi için bile (Türkiye ve benzeri ülkeler için) kullanmışlardır.

İşte Kadrocular, tarihi materyalist yöntemi ve tezatlar mantığını eşyanın içsel yapısını çözmek için değil de, dışsal yapısını ve ilişkilerini çözümlemek için

(126) V. Nedim Tör, *Kadro*, Sayı: 11, AİTİA Yyn., Tıpkı Basım, Ankara, 1978

kullandıklarından (ki çarpıtma bu noktadadır) reddettikleri iç sınıf çelişkilerinin yerine, uluslararası çelişkileri koymaktadırlar. Marksizmin sınıf çelişkisinin bir türevi olarak gördüğü, emperyalizmle geri bıraktırılmış ülkeler arasındaki çelişkiyi, Kadrocular temel çelişki olarak ele alıyorlar. Böylece hem diyalektik materyalizmin ünlü «çelişme» yasasını inkâr etmemiş oluyorlar, hem de bu felsefeyi ve yöntemi Marksizmin «tekelinden» kurtarmaya çalışıyorlar. Oysa diyalektik çelişme yasasına göre; her fenomenin gelişimini ve değişimini sağlayan asıl çelişki, şeylerin iç çelişkisi ve dinamiğidir. Gerçekten ustaca yapılan bu mantık oyunu, ancak Marksizmi iyi bilen insanların harcıdır.

Kadrocular'a göre insanları gerçek kurtuluşa götürecek adaletli bir dünya, ancak emperyalizmle sömürge uluslar arasındaki bu evrensel çelişkinin çözümüyle kurulabilecektir. Bu tez çok sonraları dünyanın değişik ülkelerinde geliştirilecek, «Üçüncü Dünya» ideolojilerin öncüsü olmuştur.

Burada son olarak işaret etmemiz gereken bir nokta da şudur: Kadrocular, materyalist felsefe ve yöntemi savunurken aynı zamanda, batı tipi okullarda yetişmiş ve genel olarak ifade edersek pozitivist bir dünya görüşüne sahip olan yeni Türkiye'nin lider kadrosuyla aralarında doğabilecek çelişkileri de önlemişlerdir. Çünkü, laiklik ilkesine sıkı sıkıya bağlı olan ve pozitif bilimleri temel alan lider kadroyla, idealizme ve onun türevleri olan dinsel gericilik teokratizm vb.'ne karşı olan Kadrocular, «asgari müştereklerde» buluşmuştur. (127)

---

(127) Pozitivizm, kabaca pozitif bilimleri esas alan ve doğa yasalarıyla, toplumsal yaşamı ve tarihsel gelişimi açıklamaya çalışan dünya görüşüdür.

KADRO İDEOLOJİSİ VE DİĞER AKIMLARLA İLİŞKİLERİ

1 — KADRO'NUN GELİŞTİRMEYE ÇALIŞTIĞI «ÜÇÜNCÜ YOL» İDEOLOJİSİNİN (ULUSAL KURTULUŞÇU ÇİZGİSİNİN) DAYANDIĞI KURAMSAL TEMEL

1-A. Ulusal Kurtuluşçu Bir İdeoloji Olarak Kadroculuk ve Marksizm

Kadrocular'a göre toplumsal - tarihsel gelişmenin temelinde, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki yatmaktadır. Bilindiği gibi bu yaklaşım Marksist bir anlayıştır. Ancak Kadrocular, bu Marksist tezi olduğu gibi almamış, onu yorumlayarak ulusal kurtuluş hareketlerini tahlil edebilmek için kullanmışlardır. Böylece dünyadaki temel çelişkinin emekle sermaye arasındaki çelişki değil, emperyalist ülkelerle sömürge ve yarı sömürge ülkeler arasındaki çelişki olduğunu göstermeye çalışmışlardır.

Şevket Süreyya Aydemir, «İnkılap ve Kadro» adlı kitabında toplumların tarihsel gelişimini anlatırken, maddeci bir yöntem izleyerek; ilkel komünal düzenden sonra sırasıyla, köleci, feodal ve kapitalist toplumların ortaya çıktığını ve kendi ekonomik, sosyal ve siyasal düzenlerini oluşturduklarını yazmaktadır. Darwin'in evrim teorisinden yola çıkarak toplumların gelişim yasalarını açıklamaya çalışan Ş. Süreyya, bu gelişimi sağlayan temel neden olarak «tekniği» gösterir. (128)

---

(128) Bkz. Ş. Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 37-40

Kadrocular'a göre, ulusal kurtuluş hareketleri mevcut teknik ile bu tekniğe sahip oluş biçimi arasındaki çelişkiden doğmaktadır. Modern tekniğin uluslararası alanda eşitsiz bir şekilde dağılmış olması, bu tekniğe sahip olan gelişmiş ülkelerin, diğer ülkeleri (geri bıraktırılmış ülkeleri) sömürmesine yol açmaktadır. İşte, ulusal kurtuluş hareketleri bu eşitsiz dağılıma baş kaldırıdır.

Kadro Hareketi'nin teorisyeni olan Ş. Süreyya Aydemir bu görüşlerini şöyle anlatmaktadır:

«Birinci çelişme, tekniğin ileri ve yoğunlaşmış olduğu ülkelerin birbirlerine karşı olan iki sınıfı arasındadır. İkinci çelişme, tekniğin yoğunlaşmış ve sanayinin ilerlemiş olduğu ülkelerle (metropollerle) eski sanayiini kaybeden, fakat onu yeniden ve bugünkü şartlara göre kurmak davasını güden sömürge ve yarı sömürgeler (yahut ziraatçi memleketler) arasındadır...» (129).

Her iki çelişkinin çözümünün de toplum bakımından amacının, teknik ve toplum yapısı arasındaki uygunsuzluğun, sosyal yapılara ve tarihi zorunluluklara göre çözümlemek olduğunu belirten Ş. Süreyya Aydemir, yalnızca sınıf çelişkilerinin çözümlenmesinin tek başına (bütün dünya için) bir anlam ifade etmediğini söylemektedir. Aydemir'e göre, sınıf çelişkilerinin çözümüyle birlikte Batı Avrupa için sorun bitse bile, ulusal kurtuluş hareketleri ve az gelişmiş ülkeler bakımından bitmeyecektir. Çünkü, dünya yüzünde sanayinin birtakım ülkelerde yoğunlaşması ve dünyanın diğer ülkelerinin sanayiden yoksunluğu devam ettiği sürece, «dünyanın yeniden düzenlenmesi» imkânı yoktur. (130)

---

(129) Ş. Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 46

(130) Ş. Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 47

Kadrocular'a göre çözümlenmesi gereken asıl çelişki emperyalizmle sömürgeler ve yarı sömürge ülkeler arasındaki bu ikinci çelişkidir. Yoksa, yalnızca sınıf çelişkilerinin çözümü için yürütülen bir mücadeleyle asıl amaca ulaşılamayacaktır.

Görüldüğü gibi toplumsal gelişmelerin değerlendirilmesinde diyalektik materyalist bir yöntem kullanılmaktadır. Yani tarihsel gelişmenin çelişkiler tarafından belirlendiği kabul edilmektedir. Ancak bu çelişkiler Marksizmde olduğu gibi sınıf çelişkileri değildir. Çelişki, «tekniğin yoğunlaşmış ve sanayinin ilerlemiş» olduğu ülkelerle, sömürge ve yarı sömürgeler arasındadır. Bu çelişki çözülmediği sürece «cihanın yeniden düzenlenmesi» imkânsızdır.

Sınıf mücadelesi temeline dayanan Marksist ideoloji, Kadrocular'a göre bütünüyle yanlış değildir. Ancak Marksizm, tekniğin ve sanayinin gelişkin olduğu batı ülkeleri için geçerlidir. Kadrocular'a göre, Marx'ın en büyük yanlışı batıdaki sınıf mücadelelerinin kapitalizmin gelişmesiyle birlikte bütün dünyaya yayılacağı doğrultusundaki görüşüdür.

Kadrocular'a göre, sermaye birikimi (Avruya ülkelerinin) işçi sınıfının sömürülmesinden çok, başka ülkelerin sömürülmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla temel olarak sömürgeciliğe dayanan kapitalizmin gelişmesi, sınıf mücadelelerinin değil, sömürgeciliğin evrenselleşmesine yol açmıştır. Artık sömürgeci ülkelerle, sömürülen ülkeler arasındaki çelişki tarihsel gelişimin dinamiğidir. Dünyanın geleceği bu çelişkinin çözümüne bağlıdır.

Kadrocular'a göre, bu çelişkinin çözümü batılı ülkelerdeki sınıf mücadelelerinden beklenemez. Bu ülkelerdeki sınıf mücadelelerinin de geleceği, ulusal kurtu-

luş hareketlerine bağlıdır. Çünkü, batılı ülkeler sermaye birikimlerini, artı-değer sömürüsünün yanı sıra, büyük ölçüde sömürge ve yarı sömürgelerin talanı sonucu sağlamaktadırlar. Sömürge ve yarı sömürge talanı sonucu, gelişmiş emperyalist ülkelerdeki sınıf çelişkileri de yumuşamakta ve giderek uzlaşmaya dönüşmektedir. Geri bıraktırılmış ülkelerin (sömürge ve yarı sömürgelerin) kurtuluş mücadelesi, batılı kapitalist ülkelerdeki sınıf mücadelesinin de gelişmesine neden olacaktır. Ulusal kurtuluş mücadeleleri yalnızca geri bıraktırılmış ülkeleri kurtuluşa götürmekle kalmayacak aynı zamanda metropollerdeki sınıf çelişkilerini şiddetlendirerek, bu çelişkilerin çözümünde de önemli bir rol oynayacaktır. Yani Marksistlerin ileri sürdüğü gibi, ulusal kurtuluş mücadeleleri sınıf mücadelelerinin yedek gücü değil, tersine sınıf mücadelelerinin geleceği ulusal kurtuluş hareketlerine bağlıdır.

Kadrocular, tek başına batılı ülkelerde meydana gelecek bir değişikliğin, insanlığın kurtuluşu için bir anlam ifade etmeyeceğini ve çok önemli olmadığını belirterek; «... bu değişiklik bir ihtilalci ve radikal sosyalizm bile olsa bizi kurtaramaz.» (131) demektedirler. Onlara göre kapitalizmin gelişmesi dünyayı iki kampa ayırmıştır. Bir yanda ileri tekniğe sahip ülkeler, diğer yanda ise bu teknikten yoksun sömürge ülkeler vardır. Ulusal kurtuluş mücadeleleri bu çelişkinin ortaya çıkardığı hareketlerdir. İşte kapitalizmin gelişmesi bu çelişkiyi evrenselleştirmiştir. Kısacası çağımızın temel çelişkisi az gelişmiş sömürge ve yarı sömürge ülkelerle, ileri kapitalist ülkeler arasındadır.

---

(131) Ş. Süreyya Aydemir, «*İnkılap ve Kadro...*», s. 49

Dikkat edileceği gibi, 1930'lu yılların Türkiye ve dünya koşulları içinde Kadrocular, yeni ve özgün denebilecek bir düşünce (ideoloji) geliştirmeye çalışmaktadır. Günümüzde de hâlâ savunulan ve belli ölçülerde yandaş bulan, «Üçüncü Dünya» «eşitsiz gelişim» ve «merkez çevre» teorileri aslında Kadrocular'ın elli yıldan uzun bir süredir savundukları görüşlerden pek farklı değildir. Mao Zedung ve diğer Çin önderlerinin geliştirdiği «Üç Dünya Teorisi»nin habercisi gibidir Kadro Hareketi. Mao da diyalektik felsefeyi çağımıza göre yeniden yorumlayarak, Marksist «temel çelişki» kavramına bir de «baş çelişki» kavramını ekleyerek, temel çelişkinin çözümünün baş çelişkinin çözümüne bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Marksist «temel çelişki» kavramıyla emekle sermaye arasındaki evrensel çelişki anlatılırken, Mao'nun geliştirdiği baş çelişki kavramıyla, emperyalist ülkelerle sömürge ve yarı sömürge ülkeler arasındaki çelişki anlatılmaktadır. (132)

Mao Zedung ve diğer Çin önderleri, günümüzdeki «tali çelişkilerin» çözümünün baş çelişkinin çözümüne bağlı olduğunu öne sürerek, «üç dünya teorisi»ni bu temele oturtmaktadır. Bu teoriye göre; «... bugün dünya aslında hem birbirleriyle ilişkileri olan, hem de çelişen üç kısım veya dünyadan meydana gelmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği birinci dünyayı meydana getiriyor. Asya, Afrika, Latin Amerika ve diğer bölgelerin gelişmekte olan ülkeleri ise üçüncü dünyayı meydana getiriyor. Bu ikisinin arasında

(132) Bkz. Mao Zedung, *Teori ve Pratik*, Sol Yyn., Ankara 1975, s. 48-60

kalan gelişmiş ülkeler ise ikinci dünyayı meydana getiriyor...» (133)

Bu teoriye göre dünyanın yeniden kurulması için çözülmesi gereken çelişki, yukarıda anlatılan birinci dünya ile üçüncü dünya arasındaki çelişkidir. İkinci dünyayı oluşturan ülkeler ise ya tarafsızlaştırılmalı ya da geçici olarak ittifak yapılmalıdır. Baş çelişki çözüldükten sonra sıra, ikinci dünya ile üçüncü dünya arasında olan çelişkiye gelecektir. Bugünkü Çin önderlerinden Teng Hsiao Ping, yeryüzündeki temel çelişkinin emek ile sermaye arasında olduğu görüşüne karşı çıkarak asıl belirleyici çelişmenin «süper devletler» ile üçüncü dünya arasında olduğunu ileri sürmektedir. (134) Görüldüğü gibi biraz farklı bir dil kullanılsa da Kadrocular da yıllarca önce benzer teoriler geliştirmeye çalışmışlardır.

Diğer yandan Avrupa'da 1960'lı yıllarda gelişen, «yeni sol» akımının öncülerinden Herbert Marcuse'de sanayileşmiş ülkelerin işçi sınıflarının, dünya sömürüsünden pay aldığı, tüketim alışkanlığı kazanarak düzenle bütünleştiği ve «mass media»lar (kitle iletişim araçları; TV, basın, vs.) aracılığıyla kültürel denetim altına alındığı için, devrimci niteliğini kaybettiğini öne sürerek; çağımızdaki asıl çelişkinin sanayileşmiş ülkelerle sanayileşmemiş ülkeler arasında olduğunu söylemektedir. Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasında aslında bir fark olmadığını, ikisinin de sanayi toplumu olmasından kaynaklanan ortak yanları-

(133) Teng Hisao Ping, BM'de 10.4.1975 tarihli konuşma, Bkz. Sapmalar, Revizyonizm Goşizm - Maoculuk Troçkizm, Güncel Yyn., 4. Baskı, İst. 1977, s. 133 (Kitabı hazırlayan ve çeviren: İNFO Türk Ajansı)

(134) Bkz. «*Sapmalar...*», s. 134

nın daha çok olduğunu söyleyen Marcuse, her iki sisteme de güçlü bir şekilde karşı çıkılmasını ister.

1968 öğrenci ayaklanmalarının teorisyeni ve kuramsal öncüsü olarak büyük ün yapan felsefe profesörü, toplumu ve düzeni değiştirecek asıl devrimci gücü; henüz üretim - tüketim ilişkisinin yarattığı devreye girmeyen öğrenci gençliğin, aydınların ve marjinal insanların (işsizlerin, göçmenlerin, serserilerin ve zencilerin) oluşturduğunu savunmaktadır. (135) Görüldüğü gibi genel bir tanımlamayla sol sayılabilecek Marcuse ile Marx'ın yolları bu noktada ayrılmaktadır. Marcuse, Marx'ın işçi sınıfına yüklediği tarihsel misyonu ondan almaya kalkmaktadır. Biraz farklı bir şekilde olsa bile 1930'lu yıllarda Kadrocu'lar da aynı şeyi yapmaya çalışmıştır.

Görüldüğü gibi, dünyanın sanayileşmemiş ve sanayileşmiş ülkeler olarak ikiye ayrıldığı ve bu çelişkinin sınıf çelişkilerinden daha büyük bir önem taşıdığını ileri süren Kadrocular, kendileri farkında olmasa da daha sonra gelişen bazı akımların öncülüğünü yapmışlardır. Elbette kimse bu akımların ve geliştirdikleri teorilerin bütünüyle birbirine benzemesini beklememelidirler.

Kadrocu düşüncenin temelinde, sanayileşmiş kapitalist ülkelerdeki sınıf mücadelelerini ikinci plana atmak ya da önemsememek, sömürge ve yarı sömürge ülkelerde ise sınıfların ve sınıf mücadelelerinin varlığını bütünüyle yok saymak anlayışı vardır. Kadrocular için gelişmiş kapitalist ülkelerdeki sınıf mücadelelerinin pek bir önemi yoktur. Onlar için önemli olan, ulu-

(135) Bkz. Doç. Dr. Murat Sarıca, *Siyasi Düşünce Tarihi*, 100 Soruda Dizisi, Gerçek Yyn., 3. Baskı, İst. 1980, s. 173-176

sal kurtuluş mücadelelerinin, sınıf mücadelelerinden bağımsız oluşudur. Kadrocular, teorik çalışmalarının önemli bir kısmını bu görüşlerini kanıtlamaya ayırmışlardır. Ulusal kurtuluş hareketlerinin sınıf mücadelelerinden bağımsız olduğunu kanıtlayabilmek için, kestirmeci bir tutumla sömürge ve yarı sömürge ülkelerde sınıfların olmadığını öne sürmüşlerdir.

Kadrocular'ın yukarıya aldığımız görüşleri bilimsel olmaktan uzaktır. Adeta bilinçli olarak yapılmış bir çarpıtma ve bir mantık hatası söz konusudur. Kapitalist toplumlardaki sınıflar ile genel anlamdaki sınıflar birbirine karıştırılmaktadır. Sömürge ve yarı sömürge ülkelerde kapitalizm gelişmediği için buralarda burjuvazi ve işçi sınıfı gibi modern sınıfların oluşmadığını öne süren Kadrocular, buradan hareketle genel olarak bütün toplumsal sınıfları görmezden geliyorlar. Bir an sömürge ve yarı sömürge ülkelerde kapitalist üretim ilişkileri gelişmediği için, modern sınıfların oluşmadığını kabul etsek bile, bu ülkelerde bütünüyle sınıfların olmadığını öne sürmek, savundukları tarihsel maddeciliğin ve «tezatlar mantığının» özüne ters düşer. Toplumsal sınıflar ve sınıf mücadeleleri yalnızca kapitalist toplumlarda ortaya çıkmamıştır. Kapitalizm öncesi toplumlarda da sınıflar vardır. Eğer sömürge ve yarı sömürge ülkelerde, modern kapitalist sınıflar yoksa, en azından feodal sınıflar olmak durumundadır.

Emperyalizme karşı yürütülen ulusal kurtuluş savaşları sırasında, iç sınıfsal çelişkiler önemli ölçüde ikinci plana düşer. Ulusal kurtuluş mücadeleleri, ulusların topyekün olarak yürüttükleri bağımsızlık savaşlarıdır. Ancak bunun böyle olması, sınıfların varlığı gerçeğini değiştirmez. Birinci bölümde gördüğümüz gibi kurtuluş savaşı bile eski sınıflarla mücadele içinde gelişmiştir.

Sonuç olarak: Kadrocular'ın sınıfsızlık teorileri, dönemin resmi ideolojisiyle paralellik kurmak için geliştirdikleri bir görüş olduğu izlenimini vermektedir.

1-C. Kadro ve Aydınlar

Sömürge ve yarı sömürge ülkelerde sınıfların bulunmadığını kanıtlamaya çalışırken, çelişkiye düşmekten kaçınmayan Kadrocular, kendilerinin ve genel olarak aydınların toplumdaki yerini ve fonksiyonunu ise şöyle açıklamaktadırlar:

«Bu itibarla yeni Türk cemiyetinde entelektüel zümre, teknik kuvvetleri elinde tutan bir sınıfın emrinde ve o sınıfın menfaatine çalışan bir emirber sınıf değil, bilakis bütün dünya tekniğini elinde bulunduran, cemiyetin ileri menfaatleri hesabına çalışan teşkilatçılar ve teknisyenler kadrosudur.» (136)

Açıkça görülen bu seçkinci tavır, onların devrim anlayışlarında daha başka bir anlatım bulmaktadır: «İnkılap, halkın hayrına olanları, halka rağmen, fakat halk için halka getirme işidir...» (137) Bu görüş tipik bir «tepeden inmeci» devrim anlayışıdır. Kendisini «dünyanın merkezi olarak gören aydınların», toplumsal ve siyasal olaylara bakış açısıdır.

Kadrocular, aydınları (dolayısıyla kendilerini) toplumsal gelişimin öncüleri olarak görmektedirler. «İnkılabın ideolojisi»nin de devrimin liderleri tarafından değil, aydınları tarafından geliştirilmesi gerektiğini belirten Kadrocular, bütün politikalarını, siyasal iktidarı yönlendiren elit kadro olmak üzerine kuruyorlar.

---

(136) Ş. Süreyya Aydemir, «*İnkılap ve Kadro...*», s. 65-66.
(137) Ş. Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 84-85

2 — KADROCULAR'IN EKONOMİK GÖRÜŞLERİ

Kadrocular'ın ekonomik görüşleri, yukarıda özetlediğimiz ve ileride de değerlendireceğimiz diğer görüşleriyle bir bütünlük taşımaktadır. Ş. S. Aydemir, ekonomik görüşlerini formüle ederken şöyle yazıyor:

«Zaten eski feodal kalıntıları bir tarafa itersek, batılı anlamda sınıflar doğurmamış olan yarı feodal, sanayiden yoksun sömürge ve yarı sömürgelerde bugün batılı anlamda sınıf kavgaları yoktur. Bu sebeple bu ülkelerdeki sanayinin, ulaştırmanın, büyük kredi cihazlarının devlet kontrolü altında, milletin gücüyle ve planlı bir şekilde geliştirilmesi, yarının dünyasına imtiyazsız, sınıfsız bir milletin misallerini verecektir.» (138)

Evet, yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi Kadrocular, sanayinin, ulaştırmanın ve büyük mali kuruluşların, devletin elinde olacağı planlı bir ekonomiden yanadırlar. Bu ekonomik sistemin adı «devletçilik»tir. İleride sınıfların oluşması ancak bu politika ile engellenebilir. Modern tekniği elinde tutan gelişmiş ülkelerle sömürge ve yarı sömürgeler arasındaki çelişkinin çözümüyle yeni bir «dünya nizamı» kurulacaktır. Ancak bu çelişkinin çözülmesi demek, tekniğin yeniden dağıtımı demek değildir. İzlenecek yol, bağımsızlığını kazanan ülkelerin kendi üretici güçlerini geliştirmektir. Zaten sömürgeciliğin kalkmasıyla bu kendiliğinden olacaktır. Amaç, gelişmiş sanayi ülkelerinin sahip oldukları tekniğin kısa zamanda yaratılmasıdır. Ancak bunu yaparken sınıf çelişkilerine yol açılmamalıdır.

Sorun ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesidir. Kalkınmayı sağlayacak olan da devlettir. Kapitalizmin

(138) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 55

özel işletmeciliğe ve kişisel girişimciliğe dayanan üretimin «anarşik yapısı» yerine, «planlı bir devletçilik» önerilmektedir. Görüldüğü gibi Kadrocular'ın savunduğu ekonomik ve politik görüşler, klasik, «kapitalist olmayan yol» tezine çok benzemektedir. Ancak Kadrocular'ın hedefledikleri düzen, sosyalizm değildir. Çünkü Kadro Hareketi hiçbir zaman Marksist bir yapıya sahip olmadı.

Kadrocular'ın savunduğu ekonomik modelde (devletçilik modelinde) plan çok önemli bir yer tutar. Plan ve devletçilik bir bütünün iki parçası gibidir. Bu konuda V. Nedim Tör şunları yazıyor:

«Devletin, bir millet iktisadiyatı yaratmak cehdini, bir millet işi haline sokmadık. Bütün dünya anarşik iktisattan planlı iktisata doğru yürüyor. Belli başlı sanayi şubelerinde gördüğümüz tröstler, karteller, konsernler, sonra konjonktür tetkikat müesseseleri, kooperatifleşme teşebbüsleri vs. hep bu hareketin neticeleridir. Biz, böyle bir planlı faaliyete her milletten daha ziyade muhtacız. Çünkü iktisadi bünyemizi değiştiriyoruz. Şuursuz iktisat siyasetinden, şuurlu iktisat siyasetine geçiyoruz.

Şuurun en canlı nişanesi ise program ve plandır.» (139)

Kadrocular sömürge ekonomisinden ulusal ekonomiye geçişi Türk Devrimi'nin önündeki en önemli görev olarak görüyorlar. Ulusal Kurtuluş Hareketlerinin öncülüğünü yapan Türkiye, ekonomik kurtuluşun da öncülüğünü yaparak devrimin karakterine uygun bir ekonomik rejim yaratmalıdır. Yeni ve orijinal olan Türk

(139) V. Nedim Tör, *Kadro*, AİTİA Yyn., Tıpkı Basım, C. 1, s. 1, Ankara 1978, s. 11

Devrimi'nin ekonomik siyaseti de «yeni» ve «orijinal» olmalıdır. Çünkü, klasik yollar istenilen kalkınma ve sanayileşme hedefine götüremezler. Türkiye'yi bütün dünya izlemektedir. Dünyanın ezilen ulusları, kapitalizm ve sosyalizm dışında aradıkları kurtuluş yolunu (üçüncü yol'u) Türkiye'nin açmasını beklemektedir.

«Müstemleke (sömürge) iktisadiyatından, millet iktisadiyatına geçişin ilk örneğini» de (140) Türkiye vermelidir.

V. Nedim Tör, Türkiye'nin «klasik yollar» dışında geliştireceği ekonomi siyasetini ve bu siyasetin dayanacağı gücü şöyle ifade ediyor:

«Bu yeni yolu açacak tek kuvvet tanıyoruz: Devlet.

Türkiye'nin iktisadi tahlilinin mimarı, gerek Türkiye, gerek cihan iktisadiyatının her geçen gün değişen şartlarını adım adım kollayan bir «İKTİSAT DEVLETİ» olacaktır.

Fert, bu muazzam inkılap işinde «malzemedir.» (141) Liberalizme şiddetle karşı çıkan Kadrocular, her alanda olduğu gibi ekonomik yaşamda da devletin etken ve hâkim olması gerektiğini savunmaktadırlar. Ancak bu yolla, Türkiye'de sınıfların doğması engellenerek yeniden sömürgeleşmesinin önüne geçilecektir.

3 — DEVLET, DEMOKRASİ, FAŞİZM VE KADRO

Kadrocular, Fransız Devrimi'nden sonra kurulan devletin bir burjuva devleti, Sovyet Devrimi'nden sonra oluşturulan devletin ise bir proletarya diktatörlüğü ol-

(140) V. Nedim Tör, *Kadro*, C. 1, S. 2, s. 9
(141) V. Nedim Tör, *Kadro*, C. 1, S. 2, s. 9

duğunu belirterek her iki devlet biçimine de karşı çıkıyorlar. Çünkü Fransız Devrimi sınıfları geliştirerek burjuva diktatörlüğünü kurmuş, sınıfları ortadan kaldırmak isteyen Sovyet Devrimi de proletarya diktatörlüğüyle sonuçlanmıştır. V. Nedim Tör, Türk Devleti'nin yapısının ne olacağı sorusuna yanıt verirken şöyle demektedir:

«Her inkılap yeni bir devlet tipi yaratma ve kurma savaşıdır... Cihanda müstemlekeci (sömürgeci) ve müstemleke milletler tezadının tasfiyesi tarihini Türk İnkılabı açmıştır... O halde inkılap Türkiye'sinin devleti, ne Fransız inkılabının doğurduğu burjuva devleti, ne de komünist inkılabın doğurduğu bir proletarya devleti olabilir...» (142)

Kadrocular yeni tip ulusal devletin toplumsal yaşamın her alanını denetlemesini ve yönlendirmesini istemektedirler. Önerdikleri devlet ve toplum modeli, yukarıdan aşağıya doğru gelişen otoriter, tek parçalı (monolitik) ve disipline edilmiş bir sistemdir. Böyle bir devlet anlayışının doğal sonucu olarak, demokrasiye karşı çıkarak onu bir burjuva rejimi olarak nitelendiriyorlar. Kadrocular devrim ve demokrasi arasındaki ilişkiyi şöyle kuruyorlardı:

«Bu noktada ise hemen şunu açıklamalıyız ki, yeni bir hareket olan ve dünyada bize benzer ülkeler içinde yeni değerler getiren inkılabımız elbette ki, ne 19. yüzyıl anlamında klasik demokrasinin, ne de bunun reaksiyonu olan totaliter akımların çevresine yerleşemez... Bu sebeple bugünkü şekli ile demokrasi, ana ilkeleri ve müesseseleri ile batıda artık verebileceğini vermiştir. Batı dışındaki memleketlerde ise artık bir-

(142) V. Nedim Tör, *Kadro*, C. 2, S. 15, s. 13

şey vaad etmemektedir. Hayatın yeni akışları karşısında hayatiyetini ve akıcılığını kaybetmiştir... Bilhassa sosyal disipline muhtaç memleketler için artık tatmin edici ve ilerletici bir nizam olarak pek çok yersizlikleri ileri sürülebilir.» (143)

Görüldüğü gibi Kadrocular demokrasiyi reddetmektedirler. Onlar otoriter ve disiplinli rejimden yanadırlar. Devlet, gerektiğinde devrim ilkelerini yerleştirebilmek için zora da başvurabilmelidir. Bu koşullarda zor kullanımı tarih önünde meşrudur. Kadrocular'ın bu görüşleri, onların sosyalizmden çok, faşizmden etkilendikleri düşüncesine yol açmaktadır. Bu konuda Doç. Dr. Çetin Yetkin şunları söylemektedir:

«Ayrıca şu önemle belirtilmelidir ki, Kadrocular, sosyalizmden çok, faşizmden etkilenmiş bulunmaktadırlar. Toplumsal sınıflara ilişkin görüşleri bunun en açık kanıtıdır. Bu nedenle siyasal rejim açısından özgürlükçü bir düzene, demokrasiye karşıdırlar. Her ne kadar eğilimleri devrimcilik adına ise de sınıfsal gerçekleri yadsıyarak böyle bir devlet önermek, belli bir sınıf egemenliğinden başka bir gelişme çizgisinde sonuçlanacak değildir. Onların, 1932-1935 Türkiye'sindeki tek kusurları, yalnızca, iktidarda olan sınıfın ekonomik siyasasının bazı kötüye kullanılan yönleri üzerinde durmuş olmalarıdır. Unutmamak gerekir ki, Mussolini ve Hitler de her fırsatta liberalizmi eleştirmişlerdi.» (144)

Demokrasiyi «kapitalizmin bir kılıfı» olarak değerlendiren Kadrocular, İtalya, Almanya ve Sovyetler Birliği gibi tek partili, otoriter ve devletin etkin olduğu ül-

(143) Ş. Süreyya Aydemir, *«İnkılap ve Kadro...»*, s. 165-168

(144) Doç. Dr. Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi, 1930-1945*, Altın Kitaplar Yyn., İst. 1983, s. 125

kelerden etkilenmişlerdir. Bu ülkelerin ortak özelliği, sıkı bir devlet örgütlenmesine ve tek partili rejime sahip olmalarıdır. Yoksa ikisi faşist, diğeri ise sosyalist bir devlet olduğu için bu biçimsel ve yüzeysel benzerliğin dışında başkaca ortak yanları yoktur. İşte Kadrocular, formel bir mantıktan yola çıkarak (öze değil biçime değer vererek) bu ülkelerin kalkınmasının biçimsel yapılarına bağlı olduğunu sanmaktadırlar. Yoksa Kadrocular sosyalizmi reddettikleri gibi, birçok yazılarında faşizmi de eleştirerek reddetmişlerdir. Taklit etmek istedikleri yalnızca biçimsel görünümleridir.

Kadrocular bu konuda şöyle yazmaktadır:

«Bizde çok defa aydınlar, devlet otoritesinin güçlendirilmesi ve ona iktisadi bir kuruculuk vazifesi vermek görüşü ile, faşist devleti birbirine karıştırırlar. Halbuki faşizm, sömürgeci bir memlekette, sömürgecilik ihtiraslarının hazmedilemeyecek kadar şahlandırılmasından başka bir şey değildir. Faşizm bir devlet istibdadı şeklinde bir sınıf ve zümre istibdadıdır. Faşizm, mesela İtalya'da olduğu gibi bir emperyalizmdir.» (145)

Ancak Ş. Süreyya'nın yukarıya aldığımız görüşlerinin yanı sıra, Kadro Dergisi'nde İtalya ve Almanya'yı öven yazılar da yayınlanmıştır. İşin ilginç tarafı; Sovyetler Birliği de aynı yazılar içinde övülmüştür.

Kadro'nun 14. sayısında yayınlanan başyazıda şöyle denilmektedir:

«Faşist İtalya, buğday harbinin zafer rakamlarını kara gömleklilerin genç yığınlarına birer bayrak gibi, birer ihtilal kokardası gibi taşıttı.

Sovyet Rusya, birinci beş yıllık planın soluğu dinmeden ikinci beş yıllık planın hamle hesabına geçti.

---

(145) Ş. Süreyya Aydemir, *«İnkılap ve Kadro»*, s. 250

Yeni Almanya, iktidara geçtiği gün, radyolarının ağzını dünyaya çevirdi ve sesin değiştiğini haykırdı.» (146)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu da, «Ankara - Moskova - Roma» adlı gezi izlenimlerini anlattığı ve Kadro Dergisi'nde yayınlanan yazılarında da bu mantık içinde hareket etmektedir. Yani esas olan; merkeziyetçi, otoriter, planlamanın ağır bastığı ve devletin belirleyici olduğu bir ekonomik - siyasal düzendir. Y. K. Karaosmanoğlu şunları söylüyor:

«Rusya; bu suretle bize konstrüktif, yani, yapıcı ve kurucu bir inkılap tipi göstermiş oluyor... Denilebilir ki, Faşizm, sanki eski İtalya'nın iskeleti üstünde yeni bir İtalya, yeni genç ve canlı bir İtalya kurmuştur... Eğer Türkiye bu yapıcılık işinde diğer iki memleket inkılabının gösterdiği akıl durdurucu neticelere varamamış ise bunda iki sebebin neticelerini aramak lazımdır. Bunlardan biri, sistemsizlik (yani plansızlık); öbürü de memleketin umumi verim kabiliyetindeki halsizliğidir...» (147)

Kadrocular'ın batı demokrasilerini eleştirerek, onları «aldatma ve yalanın maskelenmesine dayanan» bir sistem olarak nitelemeleri, buna karşılık, toplumu sevk ve idare edecek «tek parti» ve «tek şef»in gerekliliğini öne sürüyor oluşları, faşizmden etkilendikleri yolundaki değerlendirmeleri güçlendirmiştir. Bu doğruluktaki görüşlerini «milli rehberlik formu» kavramıyla formüle eden Kadrocular, demokrasilerde yalan ve aldatmaca kurumlaştığı için, sakat iktidarların oluştuğunu ve yaşananın aslında kargaşadan başka birşey olmadığını

(146) *Kadro*, C. 2, S. 14, «.....» Kadro imzalı başyazı, s. 3

(147) Y. K. Karaosmanoğlu, *Kadro*, C. 1, s. 12, «.....» s. 33 ve devamı

öne sürmüşlerdir. Ş. S. Aydemir, demokratik ülkeleri, «... milletin ileri menfaatlarını bütünü ile temsil eden tek şef, tek ve inkılapçı bir kadro...» (148) bulunmadığı için eleştirmektedir.

Burhan Asaf Belge ise Kadro'nun faşizm ve demokrasi karşısındaki tutumunu İtalyan yazar Dr. Ettora Rossi'nin Roma'da yayınlanan «Politika ve Edebiyat» gazetesinde yazdığı bir makale ile polemiğe girerek açıklıyor. Dr. Rossi, söz konusu yazısında Türk Devrimi'ni değerlendirerek; bu devrimin hedefinin batılılaşmak olduğunu ve batılı rejimlerden biri olan faşizmi almaya (taklit etmeye) çalıştığını ileri sürmektedir. B. Asaf Belge, bu değerlendirmeye şiddetle karşı çıkarak, şöyle demektedir:

«Nitekim, bir zamanlar... bazı Fransız muharrirleri, Ankara inkılapçılarının Fransız inkılabının gecikmiş bir adaptasyonunu yaptıklarını ileri sürmüşlerdi. Bazıları da bugün Ankara'nın Moskova mektebinin dümensuyunu takip etmekte olduğunu iddia etmektedirler. Türk inkılabına bir mana ve istikamet atfeylemek isteyenlerin şimdiye kadar ittifak edememiş olmaları, Ankara'nın ancak kendine has kaideleri, prensipleri ve kendince tespit edilmiş bir hareketi temsil etmekte olduğunu göstermez mi?» (149)

Burhan Asaf'a göre Türk Devrimi'yle İtalyan faşizmi arasındaki en temel farklılık şudur: Faşizm sınıf çelişkilerini çözümleyememiş, yalnızca onları tehlikesiz bir şekilde» dengeye getirmiş ya da bastırmıştır. Oysa Türk Devrimi, sınıfsız bir ulusun içinde gelişmiştir. İleride sınıfların oluşumu da engellenecektir.

---

(148) Ş. S. Aydemir, *«İnkılap ve Kadro»*, s. 251

(149) B. A. Belge, *Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi*, C. 1, s. 8, s. 37-38

Ayrıca iç ekonomisinde devletçi olan İtalyan faşizmi aynı zamanda sömürgeci bir politika izlemektedir. Türk devrimi ise sömürgeciliğe başkaldırıdır. (150) Burhan Asaf Belge demokrasi için de şunları söylemiştir:

«1 — Demokrasi haddizatında ve kendi manası içinde mevcut olan birşey değildir.

2 — Demokrasi, kapitalizmin siyasi ve idari kılıfından ibarettir...» (151)

Kadrocular'ın, «Milli Rehberlik Formu» gibi kavramlarla, savundukları devlet anlayışının ideolojisini yapma çabaları, daha önce de belirttiğimiz gibi faşist eğilimler olarak görülmüştür. Savundukları devlet anlayışı aslında, dönemin Cumhuriyet devletini açıklama çabasından başka birşey değildir. Ancak şunu kesinlikle ifade edelim ki, Kadro Hareketi, hiçbir zaman demokrat bir akım olmamıştır. Demokrasi onlara göre, sınıflı toplumlarda, egemen çevrelerin topluma karşı bir hilesidir. Ancak özel kapitalizm yerine, bir anlamda devlet kapitalizmini savunan ve bu yolla devleti (ileride doğabilecek) burjuvazinin aracı olmaktan koruyacaklarını sanan Kadrocular'a faşist demek de mümkün değildir.

4 — SOLİDARİZM (DAYANIŞMACILIK), ZİYA GÖKALP VE KADRO

Ziya Gökalp, yakın tarihimizin önemli ideologlarından biridir. Gökalp, bir eylem adamı olmaktan çok,

---

(151) B. A. Belge, *Rejimler Niçin ve Nasıl Değişiyor*, Kadro, C. 1, s. 8, ... s. 37-38

(150) B. A. Belge, a.g.e., s. 38-39

bir düşünce adamı olmuştur. Türkçülüğün teorisini yapan Gökalp üzerinde Fransız sosyolog Durkheim'in açık etkileri görülür. Ziya Gökalp'e göre Türkçülüğün en önemli ilkesi halka gitmek ve halkla bütünleşmektir. Halkı aydınlatacak ve ondan aldıklarını sentezleyerek yeniden üretecek olan «münevverler»dir (aydınlardır). Ziya Gökalp'te «hars» (kültür) ve «medeniyet» (uygarlık) kavramları önemli bir yer tutar. Aydınlar halka batının teknik ve uygarlığını götürecek, ancak halkın sahip olduğu kültürel değerleri de işleyerek geliştirecektir. Böylece Türkiye'nin kendine özgü sosyal dokusu oluşacaktır. (152)

Gökalp üzerinde, Durkheim'in «dayanışmacı» sosyolojisinin çok büyük etkisi olduğu için, kitaplarında daha çok toplumsal iş bölümü ve sınıflar üzerinde durmuştur. Ziya Gökalp de Durkheim gibi, sınıfların varlığını ve sınıf çatışmalarını önemsemeyerek, belirleyici olanın, toplumsal iş bölümü nedeniyle oluşan toplumsal dayanışma olduğunu ileri sürmüştür. Toplumdaki değişik katmanlar ve meslek toplulukları, iş bölümü nedeniyle oluşmuştur. Bu işbölümünün sürmesi için toplumda «dayanışma» gereklidir. Ziya Gökalp'e göre bu dayanışma ancak toplumsal ülkünün (idealin, ruh birliğinin) oluşması ile sağlanabilir. Gökalp'e göre solidarizm (dayanışmacılık), siyasi tabakalar gibi, toplumsal sınıfları da ortadan kaldıracaktır.

Ziya Gökalp, sınıfların ancak «iktisadi devletçilik» yoluyla ortadan kaldırılabileceğini öne sürerek, devletin halk iradesinin sözüne kulak vererek ekonomik hayatı düzenlediği gibi, toplumsal yaşamı da bir orkest-

(152) Bkz. Doğan Ergun, *Sosyoloji El Kitabı 100 Soruda Dizisi*, Gerçek Yyn., İst. s. 71-80 (Durkheim Sosyolojisi İçin)

ra şefi gibi uyum içinde yönetmesi gerektiğini savunur. Ekonomik görüşlerinde devletçiliği savunan Gökalp'in, bu görüşleriyle halkçılık anlayışı ayrılmaz bir bütün oluşturur. Sınıfları reddeden Gökalp, halkı bir bütün olarak gördüğü için, onun halkçılık anlayışı esasında bir ulusçuluktur. Gökalp sınıfları yok etmek ve kalkınmak için, devletçiliği ve ulusçuluğu (halkçılığı) önermiştir. (153)

Görüldüğü gibi Ziya Gökalp'in, solidarist (dayanışmacı) toplum anlayışı ve buna bağlı olarak geliştirdiği «iktisadi devletçilik» görüşüyle, Kadrocular'ın geçtiğimiz sayfalarda özetlediğimiz görüşleri arasında belli ölçüde bir yakınlık vardır. Özellikle sınıfların reddi, toplumsal dayanışma ve devletçilik tezleri, Kadrocu tezlerle önemli bir benzerlik göstermektedir.

Ş. Süreyya Aydemir, Ziya Gökalp ve düşünceleri için şunları söylemektedir:

«Ziya Gökalp, Türk tarihinde bir devrin ideolojisini en güzel temsil eden adamdır. Bugünkü neslin görüş ufku normal inkişaf etmiş her münevverinin tahtelşuurunda, Ziya Gökalp'ten muhakkak bir eser vardır.» (154)

«Ziya Gökalp'in, içtimai telakki tarzlarını bu şekilde ikiye ayırarak, Durkheim'i bütün idealist telakkilerin istikamet verici mümessili gibi tarihi materyalizmaya karşı koymasının muvakaa uygun olduğunu zannetmiyorum. Fakat Türkiye'nin gerek dünkü, gerek bugünkü münevver nesli içinde Durkheim üstünde en

---

(153) Ziya Gökalp'in bu görüşleri için şu kitaplara bakılabilir: Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, İnkılap Yyn., İst. 1974, Yeni Türkiye'nin Hedefleri, Baha Matbaası, İst. 1974 ve Türkçülüğün Esasları

(154) Ş. S. Aydemir, *Kadro*, C. 1, s. 2, s. 33

ziyade derinleşmiş bir mütetebbi olan Ziya Gökalp'e karşı Durkheim'i tenkit aklımdan geçmez.» (155)

Görüldüğü gibi Ziya Gökalp'e büyük değer veren Ş. Süreyya, esas olarak Durkheim'in dayanışmacı felsefesinin tarihi materyalizmin karşısına çıkarılmasını kabul etmemektedir. Onun karşı çıktığı idealizmdir. Ş. Süreyya, Gökalp'in Marx üzerine yaptığı değerlendirmeyi de eksik, yetersiz ve dar bularak eleştirirken, aynı zamanda onun «millet» kavramına da «günün koşullarına uymadığı» için karşı çıkmıştır. Ancak bu eleştirilere rağmen Kadrocu tezlerle, Gökalp'in solidarizmi arasında var olan benzerlikler ve etkilenme de dikkati çekmektedir.

(155) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 86

KADRO DERGİSİ'NİN KAPANIŞI VE ÜÇÜNCÜ DÜNYA SOSYALİZMİ

1 — KADRO DERGİSİ'NİN KAPANIŞI

Kadro dergisi, 1935 yılının Ocak ayında bir arada yayınlanan 35 - 36. sayılarından sonra kapandı. İktidardan izin ve onay alarak çıkan Kadro, bu izin kaldırılınca kapanmak zorunda kaldı.

Kadro, Ş. Süreyya'nın de belirttiği gibi, iktidar partisi olan CHP'nin ilkelerini açıklamaya ve Türk Devrimi'ni teorik bir temele oturtmaya çalışmaktan başka birşey yapmadı. Ne var ki, savundukları bazı görüşler, özellikle devletçilik anlayışları, bazı özel sektör çevrelerini ve siyasi kadroları ürkütmüştür. Çünkü, Kadrocular devletçilik görüşlerini yer yer kolektif ekonomiye yaklaşacak kadar ileri götürmüştür. Bunun üzerine özel sektörün sözcülüğünü üstlenen bazı yazar ve kişiler Kadrocular'a çeşitli eleştiriler yöneltmişlerdir. Bunların içinde Ahmet Ağaoğlu'nun Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan yazıları dikkat çekicidir. Bu yazılar daha sonra «Devlet ve Fert» adıyla bir kitap haline getirilmiştir. Bunun dışında Peyami Safa ve Hüseyin Cahit Yalçın «Fikir Hareketleri» Dergisi'nde yayınladıkları yazılarıyla Kadrocular'ı eleştirmişlerdir. (156)

(156) Bkz. Basında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketi ile İlgili Bazı Görüşler..., C. 1, s. 20-40

Kadrocular'ın savunduğu görüşlerden doğal olarak en çok rahatsız olan, özel sektör ile iktidar ve devlet arasında bir köprü görevi gören İş Bankası Grubu oldu. İş Bankası «İdare Meclisi Reisi» ve Siirt Milletvekili Mahmut Bey (Soydan), İsmet İnönü'nün Kadro Dergisi'nin 22. sayısında yayınlanan «Fırkamızın Devletçilik Vasfı» başlıklı yazısı üzerine Milliyet Gazetesi'nde yayınladığı yazısında (5 Teşrinisani 1933) Kadro'da savunulan devletçilik anlayışının ve diğer görüşlerinin komünistlik olduğunu ileri sürerek, İsmet Paşa'nın Kadro Dergisi'nde yayınlanan bu yazısıyla bu tip görüşlere karşı çıktığını belirtmektedir. Mahmut Soydan, CHP programında yer alan devletçiliğin Marksist bir devletçilik olmadığını belirterek, Kadrocular'ın bu ilkeleri çarpıtmaya kalkıştıklarını ileri sürmektedir. Kendi devletçilik anlayışını da özetleyen Mahmut Soydan, İsmet Paşa'nın da yazısında belirttiği ve «özel sektörün yapamadığını yapma, altyapı tesislerini oluşturma» şeklinde ifade edebilecek görüşlerini sıralıyor.

Kadro, çok ilginçtir ki aynı zamanda ilkelerini açıklamaya ve savunmaya çalıştığı CHP yöneticilerinin de eleştirilerine uğramıştır. Bu eleştiriler genellikle çok sert olmuştur. Kadro'ya yönelik bu tavrın başını CHP içinde partinin teorisyeni ve genel sekreteri Recep Peker çekmiştir. Recep Peker, Türk siyasal yaşamında çok etkili olmuş bir isimdir. Başbakanlık da yapan R. Peker, Türkiye'de «parti devleti» anlayışını geliştiren ve uygulayan biri olmuştur. R. Peker, Kadrocular'ın yaptıklarını adeta bir ukalalık olarak görmektedir. Kendilerinin yapması gereken şeyi, yani «inkılabın ideolojisini oluşturma» görevini onlar üstlenmeye kalkışmaktadır. R. Peker'e ve CHP Merkez Yönetim Kurulu'na göre, Kadro'nun savunduğu görüşler önemli ölçüde yabancı ideolojilerden kaynaklanmaktadır. Be-

lirtmeye gerek yok ki, sözünü ettikleri bu yabancı ideoloji Marksizmdir. Daha sonra kurulan tek parti diktatörlüğünün mimarı olan Recep peker'in eleştirileri klasik liberal temelde olmamıştır. O, daha çok olayın siyasal boyutuyla ilgilenmiştir.

Y. Kadri Karaosmanoğlu, nasıl «Zoraki Diplomat» olduğunu anlattığı kitabında, CHP yönetiminden gelen eleştirileri şöyle sıralıyor:

«... beş on gün evvel İstanbul'da rastgeldiğim Vasıf Çınar bana: (Geçen gün saraydaydım. Sofrada senin aleyhine epeyce şiddetli bir yaylım ateşine şahit oldum) demiş ve ilave etmişti. (Güya sen çıkardığın Kadro mecmuasında iktisadi siyasetimizi baltalayan ve hatta parti umumi katibinin (Genel Sekreter R. Peker) iddiasına göre rejimin temellerini sarsan (!) neşriyatta bulunuyormuşsun. Bu böyle giderseymiş Ticaret Vekili tuttuğu yolda emniyetle ilerleyemezmiş. Öte yandan CHP de hizipleşmek tehlikesine maruz kalırmış. Sofra kalabalıktı. Biri durdu öbürü söyledi. Yalnız İsmet Paşa ve Şükrü Kaya söze karışmıyorlar önlerine bakıyorlardı)» (157)

İşte bu eleştirilerin giderek artması ve genişlemesi sonucu Kadro Dergisi kapatıldı. Derginin sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu Tiran'a Büyükelçi olarak, diğer elemanları da çeşitli görevlere atandı. Atatürk ve İsmet İnönü'den izin alınarak çıkan dergi yine onlar tarafından, bu ekibin itibarı korunarak kapatılmıştı. Dergi hakkında resmi bir kapatma kararı yoktur. Yalnızca Y. K. Karaosmanoğlu'nu Tiran'a büyükelçi olarak atamak suretiyle kendisine yönetimin tavrı his-

(157) Y. K. Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, 3. Baskı, İletişim Yyn. İst. 1984, s. 21-22

settirilmiştir. Dergide, Y. K. Karaosmanoğlu'nun yurt dışına gönderilişini son sayısında gerekçe göstererek, «yayınına ara verdiğini» okuyucularına duyurmuştur. Kadro'nun kapatılışı Atatürk ve İnönü'nün de içinde olduğu üst düzeyde dar bir ekip içinde kararlaştırılmıştır. Y. K. Karaosmanoğlu'nun Tiran'a büyükelçi olarak atanışı esasında bir sürgündür. Nitekim kendisi de aynı kanıdadır. Büyükelçi olarak atandığını bizzat Atatürk'ün kendisinden duyduktan sonra, İsmet İnönü Y. K. Karaosmanoğlu'na şöyle demiştir: «Seni müteessir görüyorum. Gönlünü ferah tut. Politika hayatında pişkin olmak gerekir. Ve sakın Gazi'nin emrine karşı geleyim deme.» (158) Bu sözler herşeyi, hiçbir yoruma gerek bırakmayacak açıklıkla ortaya koyuyor.

Ş. Süreyya Aydemir, Kadro Dergisi'nin kapanışıyla ilgili olarak, yıllar sonra (1970) yaptığı değerlendirmede şunları söylüyor: «İstanbul'daki levantenlerle ve akaliyet (azınlık) muhitleriyle, ithalatçı çevreleri ile daha doğrusu işadamı diyebileceğimiz o günün insanları ile garip bir işbirliği içinde olan İş Bankası çevresi saldırıya geçmiş ve Kadro Dergisi'nin kapatılmasını sağlamışlardır.» (159) Sanırız bu değerlendirme, hareketin içinde ve başında bulunan biri tarafından yapıldığı için önem taşımaktadır.

Kadrocular, Taner Timur'un güzel bir ifadeyle özetlediği gibi, «Sorunları idealist düzeyde ve sınıf kavgasının dışında ele aldıkları için pek küçümsedikleri sınıf kavgası sonucunda tasfiye olmuşlardır.» (160) Ancak burada söz konusu olan sınıf mücadelesi, karşıt sı-

---

(158) Y. K. Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 31

(159) Ş. Süreyya Aydemir, *Kadro Hareketi*, Milliyet Gazetesi, 19.11.1970 tarihli sayısı

(160) Taner Timur, *Türk Devrimi ve...* s. 219

nıflar arasında ortaya çıkan bir kavga değil, aynı sınıfın çeşitli kanatları arasında meydana gelen çelişkiler olsa gerektir. Yoksa Kadrocular, iktidar karşıtı bir tutum almamışlardır. O nedenle sözü edilen «sınıf mücadelesi»nin klasik sınıf mücadelesiyle bir ilgisi yoktur.

2 — KADRO VE ÜÇÜNCÜ DÜNYA SOSYALİZMİ

Kadroculuk aynı zamanda bir «gelişme ideolojisi» dir. Bir sınıfın önderliğinde geliştirilecek sanayileşme ya da kalkınma anlayışlarını reddeden Kadrocular, topyekün kalkınmanın (ulus olarak gelişmenin) yollarını önermeye çalışmışlardır. Onlar için temel sorun azgelişmişlik kıskacından kurtulmaktır. Samimi bir kalkınma ve kişilik oluşturma çabası içindedirler. Bu kurtuluşun yolu da, daha önce de söylediğimiz gibi teknikle tekniğe sahip oluş biçimi arasındaki çelişkinin çözümünden geçmektedir. Kadrocular'a göre ulus olarak gelişme (sanayileşme) ve sınıfların oluşumunu önlemenin çaresi, ekonomik ve toplumsal planda uygulanacak bir devletçilik ve bu temele oturacak otoriter (tek partili) bir siyasal rejimdir.

Bugün Arap Sosyalizmi dediğimiz ve Baas partilerinin savunduğu ya da iktidarda oldukları ülkelerde (Suriye, Irak) uygulamaya çalıştıkları modelin kaynaklarını Kadro'da görmek mümkündür. Bu ülkeler, genellikle tek partiyle yönetilen ya da hâkim parti sistemlerinin bulunduğu ve ekonomik yaşamda kamu sektörünün büyük ağırlık taşıdığı devletlerdir. Bu ülkelerde devletçilik, ekonomik ve toplumsal bir sistem olarak uygulanmaya çalışılır. Nitekim bugün Suriye ve Irak'ın yanında Cezayir, Tunus ve bazı Asya, Afri-

ka ülkelerinde de bu model uygulanmaya çalışılıyor. Bu ülkelerdeki resmi ideoloji ise, Marksist sosyalizmle ezilen ulus milliyetçiliğinin ya da yerel ideolojinin boca edilmesi sonucu oluşturulmuş eklektik bir «üçüncü yol» çizgisidir. Genellikle kendilerini «sosyalist» olarak tanımlarlar. Zaten, Kadro ideolojisi de pek farklı değildir. Kadroculuk'ta da eklektizm hakimdir.

Bu ülkelerde, böyle siyasi akımların gelişmesi tesadüfi değildir. Benzer ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal koşullarda ve dar bir asker - aydın kadro önderliğinde iktidarların ele geçirildiği ya da bağımsızlığın kazanıldığı bu ülkeler, kapitalizm ve Marksist sosyalizm dışında bir seçenek arayışına girerek, geliştirdikleri tezlerini dünyaya «üçüncü yol» olarak sunmuşlardır.

İşte bugün, birçok Arap ve Afrika ülkesinde yaygın olan —ki bunlar emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı yürütülen bağımsızlık savaşları sonucu kurulmuş devletlerdir—. Sosyalizm teorilerinin ve geliştirilmeye çalışılan «üçüncü dünya» vb. ideolojilerinin dünyada ilk kez 1930'lu yıllarda Kadrocular tarafından savunulduğunu söyleyebiliriz.

İtalyan tarihçi ve araştırmacı, Ciacome E. Carretto 28.2.1976 tarihinde Ş. Süreyya Aydemir'e gönderdiği mektupta şunları söylüyor:

«Kadro'nun ideolojisinin anlaşılması, sadece Türkiye'nin politikasının değil, aynı zamanda bütün dünya politikasının bazı akımlarını daha iyi anlayabilmek için lütfedeceğiniz bir cevap işimin başarısı için büyük yardım olacaktır.» (161)

---

(161) V. Nedim Tör, *Kemalizmin Dramı*, Çağdaş Yyn., İst. 1983, s. 13

İtalya'da yakın doğu ülkeleriyle ilgilenen «Institute Per L'orient» adlı enstitünün çalışmalarına yardımcı olması için Ş. Süreyya Aydemir'e gönderilen mektup kendisi öldüğü için V. Nedim Tör tarafından yanıtlanmıştır. Tör, yazdığı yanıtta duygusal bir üslupla bilinen görüşleri tekrar etmiştir. Ancak Tör, artık umutsuzdur. Yanıtında şunları söylemektedir.

«... İşte Kadro'nun 'planlı' devletçiliği bilimsel yöntemlerle uygulansaydı, bugün Türkiye bütün üçüncü dünya memleketlerinin kâbesi olabilirdi.» (162)

Evet, Türkiye üçüncü dünya ülkelerinin kâbesi olamamıştı. Yaşamın gerçeği onu hiç de istemediği bir yere getirmişti. Ütopya ile gerçek çatışmış ve sonuçta her zaman olduğu gibi gerçek kazanmıştı.

(162) V. Nedim Tör, a.g.e., s. 20

KADROCU'LUĞUN TARİHSEL KAYNAĞI OLARAK SULTANGALİYEVİZM

1 — NEDEN SULTAN GALİYEV?

Bu kısımda Kadro Hareketi'nin tarihsel ve düşünsel kaynağını araştırmaya çalışacağız. Elinizdeki çalışmayı hazırlarken, 1917 Ekim Sosyalist Devrimi sırasında Rusya'daki Müslüman halklara önderlik eden ve devrimden sonra üst düzeyde sorumluluklar üstlenen Sultan Galiyev'in (1880 - 1940) siyasal görüşleri ile Kadrocular'ın savunduğu tezler arasında büyük bir benzerlik olduğunu tespit ettik. Aslında ayrı bir çalışma konusu olabilecek bu kısımda, bu benzerliği ya da etkilenmeyi bazı tarihi verilerle de destekleyerek tartışacağız. Milliyetçi eğilimleri nedeniyle Sovyetler Birliği'nde tasfiye edilen (1923) Sultan Galiyev'in siyasal görüşlerinin Kadrocular'a kaynaklık ettiği şeklindeki savımız tartışmaya açıktır. Ancak bu kısımda da göreceğimiz gibi, teorik görüşleri arasındaki benzerlik ve tarihi bağlantılar da açıkça ortadadır.

2 — SULTAN GALİYEV KİMDİR?

Sultan Galiyev, günümüz Türkiye'sinde çok az tanınan, ancak, gerek doğu toplumlarının tarihinde oynadığı önemli rol nedeniyle, gerekse Sovyet Devrimi'

ndeki yeri itibarıyla iyi bilinmesi gereken bir kişiliktir. Bir düşünce ve eylem adamı olan Sultan Galiyev, 1917 Ekim Sosyalist Devrimi sırasında, Rus İmparatorluğu sınırları içindeki Müslüman toplumların lideridir. Devrimin merkezi Rusya'dan doğuya doğru yayılmasında önemli bir işlevi yerine getiren Galiyev bir Tatar Türkü'dür. Geliştirdiği görüşleri ve Marksizmi yorumlayış tarzıyla Sovyetler Birliği'ndeki devrimci hareket içinde önemli tartışmalara neden olan Galiyev, kendi adıyla anılan ve doğulu toplumlar üzerinde çok etkili olan bir akımın da önderliğini yapmıştır.

Devrim sonrasında sosyalist hiyerarşinin en üst basamaklarında görev yapan ilk Müslüman kökenli Marksist olan Sultan Galiyev, Sovyet Hükümeti'nde Uluslar Halk Komiserliği (bakanlığı) yardımcılığına kadar yükselmiştir. Bilindiği gibi ilk Sovyet Hükümeti'nde, Uluslar Halk Komiseri (bakanı) J. Stalin'dir. Sorumluluk alanları ve yetkileri çok geniş olan bu bakanlığın, Stalin dışındaki diğer Yürütme Komitesi üyeleri şunlardır: Brojdo, Ryskulov, Sultan Galiyev, Pavloviç ve Kilinger. Bolşevik Partisi'nin seçkin ve saygın bir üyesi olan Galiyev, ayrıca, Uluslar Konseyi'nde Kırım temsilciliğini yürütüyordu. Stalin'in başkanlığını yaptığı Yabancı Uluslar Komitesi'nin ikinci başkanlığını da yapan Galiyev, bir yandan da, önceleri Moskova Üniversitesi bünyesinde bir seksiyon olarak oluşturulan Doğu Halkları Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapıyordu (22 Nisan 1921). NARKOMAK (Uluslar Halk Komiserliği)'nin «Zizn Nacuonal nostej» isimli gazetesinin ve aynı bakanlığın yayımladığı diğer dergilerin yazarlığını da sürdüren Galiyev, «Sovyet Rusya Savaş Halk Komiserliği - Müslüman Askeri Kurul Başkanlığı» görevini de üstlenmiştir. Kısacası devrimin doğuya

yönelik bütün projelerinde Sultan Galiyev'in ismi vardır. (163)

Sultan Galiyev, 1880 yılında, bugünkü Özerk Başkıristan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Krimsakaly (Sterlimatak Kantonu) köyünde bir Tatar öğretmen ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. İlk öğretimini köyünde tamamlayan Galiyev, daha sonra Kazan Tatar Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirdi. O dönemde bu okul genç ilerici Tatarların yuvasıydı. Sultan Galiyev, Marksizmle ilk defa burada tanıştı ve sosyalist fikirleri benimseyerek devrimci mücadele içindeki yerini aldı. 1900'de Ufa (bir Tataristan kenti) Belediyesi Kitaplığına memur olan Galiyev, Rusçayı çok iyi konuşuyor ve Tatar diline Rus yazarlarının öykülerini ve romanlarını çeviriyordu.

1905 devrimine fiilen katılmayan Sultan Galiyev, bir ara reformcu ve burjuva devrimci hareketlere yaklaştı. Burjuva milliyetçi hareketlerle kurduğu bu ilişki, daha sonraki hayatını derinden etkiledi. 1905 devriminin yenilgisinden sonra gazetecilik yapan Galiyev, Tatarca ve Rusça yayımlanan çeşitli gazetelerde makaleler ve öyküler yazdı. Sultan Galiyev ilk dönem gazetecilik yaşamının sonunda, «Mir İslama» (İslam Dünyası) adlı bir doğu bilimleri dergisinin yazarı oldu. (164)

Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas ötesi'ne göç eden Sultan Galiyev, Bakü Tatar okulunda öğretmenlik yaptı. Burada milliyetçi hareketlere aktif bir şekilde katılarak, milliyetçilerin gazetelerinde takma isim-

(163) Burada «Müslüman sözünü (kavramını) dinsel anlamda değil, etnik kökeni ifade edebilmek için kullanıyoruz.

(164) Bkz. Alexandre Bennigsen — Chantal Quelquejay, Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları, Hür Yyn. İst. 1981, s. 75-80

lerle yazılar yazdı. Galiyev aynı zamanda çeşitli sosyalist dergi ve gazetelere de yazı yazmaya devam ediyordu.

«Sultan Galiyev'in şubat devrimine kadar süregelen siyasi durumunu saptamak zordur. Anlaşıldığına göre, aynı zamanda hem aşırı bir milliyetçi hem inanmış bir Marksistti. Ancak Rus sosyal demokratlarıyla düzenli ilişkileri yoktu.» (165)

Şubat Devrimi Sultan Galiyev'i Bakü'de yakalar. Devrimden sonra Müslüman Kongresi Yürütme Komitesi Sekreterliği'ni yönetmek için Moskova'ya çağrılır. Bu çağrıya kadar Müslüman toplumları sarsan hareketler içinde önemli bir rol almayan Galiyev, Moskova'dan döndükten sonra Kazan'a giderek orada Müslüman Sosyalist Komitesi'ne girer. Galiyev, «örgütçü ve konuşmacı olarak yüksek yetenekleriyle çok kısa bir zaman içinde Komite'nin başlıca yöneticilerinden biri durumuna» yükselir. Ekim Devrimi sırasında Komünist Partisi'ne (Bolşevik) üye olan Galiyev, bu tarihten sonra devrimin Müslüman toplumlar içinde yayılmasında çok önemli bir rol oynar. Emperyalist ülkeler tarafından desteklenen çar yanlısı Beyaz Ordu ile Bolşevikler arasında başlayan iç savaşta büyük yararlılıklar gösterir. Beyaz Ordu'nun Tataristan, Kafkasya, Volga boyları, Türkistan ve Özbekistan'da yenilgiye uğratılmasında arkadaşlarıyla birlikte büyük bir rol oynar. İç savaş sırasında Galiyev'in yakın arkadaşı ve ilk Marksist Müslüman liderlerden Molla-Nur Vahitov Beyazlar'a esir düşer ve kurşuna dizilerek öldürülür. (1919)

Yüksek ve saygın bir komünist yönetici olan Galiyev, parti ve diğer Sovyet örgütlerinde, yönetimin do-

(165) Bkz. a.g.e., s. 79

ğulu uluslara yönelik politikalarını ciddi bir şekilde eleştirmeye başlar. İlk başlarda «yeni bir doktrin getirme iddiasında» olmayan Sultan Galiyev, Rus Bolşevik yöneticilerin görüşlerine köklü bir şekilde karşı çıkmıyor, yalnızca, «taktik ve stratejik planda bazı Leninci tezlere» birtakım düzenlemeler getiriyordu. (166) Galiyev tartışmayı üç ana konuda yoğunlaştırıyordu.

«1. Henüz düşman sınıflara ayrılmamış olan kapitalizm öncesi Müslüman toplumuna sosyalizmi getirmek.

2. Sosyalist dünya içinde İslam'ın yeri.

3. Komüntern'in stratejisi içinde sömürge dünyasının yeri.» (167)

Sultan Galiyev ve arkadaşları, sosyalist kuruculuğun henüz işçi sınıfının oluşmadığı ve modern sınıf çatışmalarının yaşanmadığı doğulu Müslüman toplumlarda sanayileşmiş Merkezi Rusya'dan daha farklı bir yol izlemesi gerektiğini savunuyorlardı. Doğuyu ve 1,5 milyar doğulu insanı «önemsemeyerek gözlerini batıya çevirdiğini» iddia ettikleri III. Enternasyonal (Komüntern) yönetimini eleştiriyorlardı. Sultan Galiyev ve arkadaşlarının görüşleri yer yer bağımsız devlet düşüncesine yaklaşıyordu.

«Sultan Galiyev ve arkadaşları, programını tartışmasız kabul ettikleri Komünist Partiye girerken, geri kalmış halkların kalkınmaları için tek yolun yerel ve yabancı kapitalizmi ezmek olduğuna inanıyorlardı.» (168)

---

(166) Bkz. a.g.e., s. 80
(167) Bkz. a.g.e., s. 80
(168) Bkz. a.g.e., s. 80

Galiyev ve arkadaşları, Ekim Devrimi'ni burjuvazi ve toprak ağalarından oluşan yerli sömürücü sınıflara karşı sosyal bir devrim, gerici Müslüman din adamlarına karşı ilerici bir hareket ve yabancı sömürücülere karşı da bir ulusal devrim olduğuna inanıyorlardı. Doğudaki ilk devrimci adımın «ulusal devrim» aşaması olduğunu düşünen Galiyev, «sosyal devrim saatinin henüz gelmediğini» savunuyordu. Doğuda girişilecek bir sosyal devrimin, bu toplumların büyük tepkisiyle karşılaşacağını ve tehlikeli sonuçlara yol açabileceğini öne sürüyordu. Galiyev, sosyalizmin doğuda küçük burjuvaziye ve aydınlara dayanarak gelişebileceğini savunuyor, onun bu düşüncelerini Stalin de destekliyordu. Stalin, proleter olmayan ilerici sınıflarla ittifak yapılabileceğini savunuyor ancak bu ittifakın geçici olabileceğini söylüyordu. Stalin de Galiyev gibi doğulu toplumlarda, «genel ve hızlı bir devrim için vaktin henüz erken olduğunu düşünüyordu». (169) Fakat Stalin, hiçbir zaman yerli burjuva kadrolara güvenmiyor ve bunların her zaman «ayrılıkçı milliyetçiliğe» sapabileceğini belirtiyordu. «Stalin'e göre sosyalizmi milliyetçilerle yaymaya çalışmak bir ham hayalden öteye geçemezdi». (170) Görüşleri arasındaki ayrılıkların henüz belirginleşmediği yıllarda Uluslar Halk Komiseri Stalin, yardımcısı Galiyev'i «uzun süre desteklemekten geri durmadı». (171) Komüntern yöneticilerinden ve diğer parti liderlerinden gelen eleştiriler karşısında onu korudu.

Ancak, Sultan Galiyev, Stalin ve diğer devrim liderlerinin görüş ayrılıkları giderek belirginleşiyordu.

(169) Bkz. a.g.e., s. 102
(170) a.g.e., s. 102
(171) a.g.e., s. 102

Galiyev, Marksizme yeni bir yorum getirerek onu doğu toplumlarına uyarlamaya yöneliyor ve ilerde «Sultangaliyevizm» adıyla anılacak düşüncelerinin temellerini oluşturuyordu. Arkadaşlarıyla birlikte Rus devrim liderlerinin doğuya yönelik politikalarını hatalı ve yanlış buluyor, hoşnutsuzluğunu açıkça ifade ediyordu. 1917 - 1923 yılları arasında, Sultan Galiyev ve arkadaşları partide önemli bir güç olmuş ve özellikle Müslüman toplumların parti örgütleri üzerinde belirgin bir egemenlik kurmuşlardı. Örneğin Kazan'da ve Tataristan'ın diğer bölgelerinde iktidarı ellerinde tutuyorlardı. Galiyev Tataristan Sovyet Cumhuriyeti Yürütme Kurulu üyesi olarak merkezi hükümette bu ülkeyi de temsil ediyordu. Marksizmin yerel ideolojiyle birleştirilmeye çalışılmasının bir ürünü olarak da değerlendirilebilecek Sultangaliyevizm, belki de bu özelliği nedeniyle doğu halkları arasında büyük bir hızla yayılıyordu. Sultan Galiyev inanmış ve devrime bağlı bir komünistti. Ama giderek milliyetçi bir sapma içine giriyor ve ayrılıkçı bir politika izlemeye başlıyordu. Haklı birçok eleştirisi ve geliştirdiği çözüm önerileri de, diğer partili yöneticilerle yaşanan saflaşma ve mücadele ortamında istenen sonuçlara ulaşamıyordu. «Tataristan Sultangaliyevcileri hem gerçek komünistlerdi, hem de eski radikal 'Cedid' (172) idealistlerinin mirasçılarıydılar.» (173)

Sultan Galiyev Uluslar Halk Komiserliği'ne sunduğu bir raporunda, yerel Rus yöneticilerin, «Tümüyle sömürgeci bir yapıya sahip olduklarını ileri sürüyor ve

(172) Cedid (yenilik) hareketi, 1800'lü yılların son çeyreğinde Tataristan'da gelişen genç burjuvazinin geliştirdiği ilerici radikal hareket.

(173) a.g.e., s. 124

onları Tatarlara karşı Ruslaştırma politikası izlemekle suçluyordu». (174)

Bu gelişmelerden sonra 1923'de Stalin, Sultan Galiyev'in milliyetçi bir sapma içinde olduğunu ve rejime muhalefet ettiğini söyleyerek suçluyordu. Buna karşı Galiyev de,yerel komünist otoriteleri, «Büyük Rusya Şovenizmi»yle suçlayarak, doğuda izlenen politikaların çok sert ve kaba olduğunu belirtiyor, giderek ayrılıkçı bir çizgiye yaklaşıyordu.

Bunun üzerine partide Galiyev'e karşı büyük bir kampanya başlatılır. ve o güne kadar komünist hiyerarşinin en üst noktalarında görev yapan Galiyev ağır bir dille suçlanır. Yasadışı karşı-devrimci örgüt kurarak, Sovyet devrimini yıkmaya çalışmak ve bir «Türk-birlikçi Burjuva Devleti» kurmak istemekle suçlanır. Galiyev'in arkadaşları ise kendisini savunarak ortada bir hata olmakla birlikte bunun «basit bir milliyetçi sapma» olduğunu, bunun da eski sömürgeci çevrenin politikası'na karşı «normal bir tepki» oluşturduğunu söylerler. (175) Stalin de, partiye sunduğu raporunda Galiyev'i «karşı devrimci» ve «Rus proleteryasının düşmanı» ilan ediyordu.

Sultan Galiyev bütün bunlardan sonra 1923'te partiden ihraç edilerek tutuklanıyor. Tutuklama Komünist Partisi'nin M. K. Dördüncü Konferansı sırasında açıklanıyordu. Bu açıklama partide ve ülkede şok etkisi yapar. Parti M. K., eski arkadaşlarının onunla ilgisini koparmalarını istedi. Partinin bu tutumu tepki yarattı. Kısa bir süre tutuklu kalan Galiyev, «suçlarını itiraf

(174) a.g.e., s. 134

(175) S. Galiyev «İttihat ve Terakki» adlı gizli bir örgüt kurmakla suçlanır.

ettiği» ve «devrime yaptığı hizmetleri» nedeniyle serbest bırakıldı. Ancak bir daha partiye dönemedi. İhraç kararını Tataristan Komünist Partisi de onaylayarak benzer bir karar aldı. Bolşevik Partisi'nin Tataristan Bölge Komitesi sekreteri Razumov, Sultan Galiyev'i şöyle değerlendiriyor:

«1917'den 1923'e kadar Sultangaliyevizm Komünist Parti'nin içinde bir grup oluşturmuş ve kendi durumunu sağlama bağlamanın yollarını aramıştır. Bu görüş 1923'ten sonra karşı devrimci bir örgüte dönüşmüş, K. P. iktidarının ve Sovyetler'in devrilmelerini amaçlayan ve burjuva kapitalizmini kurmaya çalışan bir yola girmiştir.» (176)

1923 - 28 yılları arasında büyük bir ideolojik ve örgütsel çalışma içine giren Galiyev, bu süre içinde bazı devlet yayınevlerinde (Moskova'da) çalıştı. Bu arada Galiyev'in başlattığı muhalefet hareketi yandaşları tarafından parti içinde sürdürülmüştür. Galiyev ve arkadaşları Komüntern'den ayrılarak bir «Sömürgeler Enternasyonali» kurulması gerektiğini savunmuşlardır. 1926 - 27 yıllarında Galiyev ile partiden birlikte ihraç edilen arkadaşlarından bazıları yeniden partiye döner ve görev alırlar. Bu arada, yönetimin bazı hatalarının doğu cumhuriyetlerinde şiddetli bir milliyetçi tepkiye yol açması ve Tatar Komünist Partisi yönetici ve üyelerinin Sultangaliyevist bir çizgi izleyerek, (partideki sağ ve sol eğilimlerin) Rus yöneticilere karşı tek cephede birleşmeleri üzerine, Galiyev 1928 yılında yeniden tutuklanır. 1929 yılında S. Galiyev yargılanarak 10 yıl zorunlu çalışma cezasına çarptırılır. Cezasını Beyaz Deniz kıyısındaki bir kampta tamamlayan Galiyev 1939'da salıverilir. Ancak doğu cumhuriyetlerinin merkezle-

(176) a.g.e., s. 136

rinde oturması yasaklanır. Kuybişev'e yerleşen Galiyev'in izine 1940'tan sonra bir daha rastlanmaz. (177)

60 yaşındaki eski liderin doğal bir ölümle hayattan ayrıldığı sanılıyor. Çünkü 1940'lı yıllarda artık Sultangaliyevizm yenilgiye uğratılarak tasfiye edilmiş, unutulmuş ve etkisini kaybetmiştir. Böyle birinin herhangi bir politik cinayete kurban gitmesinin hiçbir anlamı olmayacaktır.

TKP'nin kurucusu ve ilk Genel Sekreteri olan Mustafa Suphi, Sultan Galiyev'in özel sekreterliğini yapmıştır. Siyasi mülteci olarak bulunduğu Rusya'da Ekim Devrimi'ne katılan ve iç savaş sırasında büyük yararlılıklar gösteren M. Suphi, gerek devrim, gerekse iç savaş sırasında Galiyev'in yanında çalışmış, görevi gereği bütün görüşmelere tanık olmuş, yazışmalar elinden geçmiştir. Galiyev de M. Suphi'yi biyografisini ve eylem hayatını yazacak kadar tanımaktadır. (178)

3 — SULTANGALİYEVİZM VE KADRO

Sultan Galiyev, Marksizm - Leninizmi sömürge ülkeler çerçevesinde yeniden yorumlamaya çalışan bir düşünce ve eylem adamıdır. Galiyev, Ekim Devrimi'ni Asya ülkelerine doğru yaymaya ve Marksizmle küçük burjuva milliyetçiliğini yeni bir potada eriterek uzlaştırmaya çalışmıştır. Sultangaliyevizm kısaca, Marksizmin milliyetçi yorumu diye tanımlanabilir.

Ekim Devrimi'nde, Rus devrimcileri ve işçi sınıfı belirleyici bir rol oynamasına karşın, Tatar ve diğer

(177) Bkz. a.g.e., s. 151

(178) S. Galiyev, Ant Dergisi, 1969 «M. Suphi ve Yapıtı» başlıklı yazı.

Müslüman toplumların burjuva aydınları, sosyalist rejimi sempatiyle karşılamıştır. Bu aydınlar geçmişte, Rus İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık mücadelesi veren Cedid (yenilik) hareketi içinde yetişmiştir. Cedid hareketi, bu toplumlarda yeni gelişen ilerici genç burjuvazinin, çarlığa karşı yürüttüğü mücadeleye önderlik eden reformcu milliyetçi bir akımdır. Cedid hareketi içinde yetişen milliyetçi aydınlardan bazıları, devrimden sonra Komünist Partiye üye olarak, yerli işçi sınıfının henüz gelişmediği Müslüman Asya ülkelerinde önemli roller oynadılar.

«Denilebilir ki başlangıçta eski burjuva örgütlerin sosyal yapısıyla, ilk yerli komünist grupları arasında fazla bir fark yoktu.» (179)

Sultangaliyevist hareketi ayrıntılı bir şekilde araştıran Sovyet Komünisti ve yazarı Rubinstein, dönemi değerlendirirken şöyle diyor:

«Tatar ülkesinde Komünist Parti'nin sağ kanadı küçük burjuva aydınları tarafından oluşturuluyordu. Eski milliyetçi hareketlerin militanları olan bu kişiler, partiye üye olurken komünizmi milliyetçilikle barıştırmak istiyorlardı. Bunlar, daha sonra Komünist Parti'nin yeniden eğiterek içinde eriteceği devrim «Yoldaşlar»ıydılar. (Rubinstein'a göre sadece «Sultangaliyevciler» eritilememişti) Sol fraksiyona gelince, bu bölüm(de) yine küçük kentsoylu sınıfından çıkmış radikal öğelere dayanıyordu.» (180)

Bunların dışında, Asya ülkeleri Komünist örgütlerinde, her türlü milliyetçi davranışlara karşı çıkan enternasyonalci komünistler de vardı. Ancak bunların sayıları ilk başta çok azdı. Tataristan'da eski Müslü-

---

(179) Bkz. A. Benniysen C. Quelquejay, a.g.e., s. 75
(180) Bkz. a.ge., s. s. 75

man Sosyalist Komite'nin üyeleri olan «Milli Komünistler» önemli bir güç oluşturuyordu. Bunların liderliğini Vahitov öldükten sonra Sultan Galiyev üstlenmişti. Burada, Marksizmle milliyetçiliği uzlaştırmaya çalışan Sultangaliyevizmle, 1930'larda Türkiye'de aynı şeyi yapmaya çalışan Kadrocular arasındaki, sınıf yapısı ve tutum benzerliği açıkça kendini göstermektedir. Benzer koşullar altındaki küçük burjuvazinin, iki sınıf arasındaki kararsız tutumu aynı sonuca yol açıyor: uzlaştırma!...

«Bu kişiler içtenlikli Marksistler olarak Komünist Parti'nin programını kabul diyorlar ve Rusya'da sosyalizmin kurulmasını milliyetçi hareketler için bir umut ışığı sayıyorlardı.» (181)

Asyatik Üretim Tarzı (182) ve bu tarzın getirdiği sosyal yaşam (göçebelik, özel mülkiyetin sınırlılığı, meraların, otlakların ortak kulanımı, modern sınıf farklılaşmasının net bir şekilde ortaya çıkmayışı vb.) bu toplumları sosyalizme yakınlaştıran diğer bir faktördür. «Komünizme inanmış bir milliyetçi lider» olan Kazak halkının geleneksel yaşam biçimi zaten Komü kastederek bu durumu şöyle ifade ediyor:

«Kazak halkı komünizmi hiçbir güçlüğe uğramadan kolaylıkla kabul edecektir. Hatta komünizmi bütün öteki halklardan çok önce benimseyecektir. Çünkü Kazak halkının geleneksel yaşam biçimi zaten Komünizme çok yakındır.» (183)

---

(181) a.g.e., s. 75-76

(182) Burada, «Asyatik Üretim Tarzı» kavramını feodalizmin Asya'daki özgül bir biçimi anlamında kullanıyoruz. Yeni bir üretim biçimi şeklindeki ATÜT görüşüne katılmıyoruz.

(183) Bkz. a.g.e., s. 77

Sultangaliyevciler, Tataristan ve öteki Asya ülkelerinde kapitalist sınıfların oluşmadığı, işçi sınıfının bir toplumsal ve siyasal güç olarak tarih sahnesine çıkmadığı şeklindeki görüşlerini teorilerinin merkezine yerleştiriyorlar. Onlara göre, bu ekonomik ve sosyal farklılık nedeniyle Asya ülkeleri, sosyalizme geçmek için sanayileşmiş Merkezi Rusya'dan daha farklı bir yol izlemelidir.

Tatar Cumhuriyeti'nin Sultangaliyevci Tarım Komiseri (Bakanı) Velidov bu durumu şöyle anlatıyordu: «Goşist budalalar bizim tarımsal ve feodal Tataristanımıza komünizmi getirmek istiyorlar. Bu komünizmin güzel bir taklidi olur.» (184)

Ortalama bir Rus ya da Alman köylüsünün bir Tatar Kulak'ından (185) daha zengin olduğunu ileri süren Sultangaliyevciler, 1923'te Kazan'da toplanan Bolşevik Partisi'nin Tatar Örgütü Konferansı'nda şunları söylüyorlardı:

«Bazı yoldaşlar Tatar proleteryasının varlığından güvenle söz açıyorlar. Bu yanlıştır, bizde böyle bir şey yok». (Bikcantaev'in konuşması)

«Tatar işçileri gerçek proleter değildir: Bunlar daha çok sanatkâr veya yarı sanatkâr kişiledir.» (Fashuddinov'un konuşması)

«Kalifiye olmayan ve köylülerden farkedilmeyenlerin dışında hemen hemen hiç Tatar işçimiz yoktur. Bizi proleteryaya dayanmaya davet ediyorlar, üç milyon yetişmiş kalifiye işçimiz olsaydı bunu yapabilirdik, ama bu rakamlardan çok uzağız...» (186)

---

(184) Bkz. Aktaran: a.g.e., s. 81

(185) Kulak: Rus İmparatorluğu'ndaki feodal toprak sahipleri.

(186) Bkz. Aktaran: a.g.e., s. 81

Sultangaliyevciler, bu görüşlerden yola çıkarak şu sonuçlara varıyorlar:

«Ne işçi sınıfı ne de yerli köylüler, yeni rejime yönetici kadro sağlama iddiasında bulunamazlar. Dolayısıyla Tatarlar tehdit altındadırlar. Ya siyasal yönetimin kilit noktalarını gerçek bir proleter sınıfa sahip tek ulus olarak Ruslara bırakacaklar ya da aynı kilit noktalarının az gelişmiş ve yeteneksiz yerli işçilerle doldurulduğunu görerek, bunların Rusların elinde basit kuklalar haline geldiklerine tanık olacaklardır. Her iki durumda da Ekim Devrimi anlamını yitirecek, yerli komünistlerin başlıca amacı olan «Ulusal Kurtuluş» kavramından uzaklaşacak ve geriye sadece «Sosyal Devrim» kalacaktır.» (187)

Sultan Galiyev, batılı proleteryaya karşı da güven duymamaktadır. Galiyev, bu durumu 1918'de şöyle anlatıyordu:

«Örneğin en gelişmiş olanını İngiliz proleter sınıfını ele alalım. İngiltere'de devrim zafer kazanacak olsa, bu proleterya sömürgeleri ezmeye devam edecek ve bugünkü burjuva hükümetinin politikasını izleyecektir. Çünkü sömürgeciliği sürdürmeye niyetlidir. Doğu emekçilerinin ezilmelerini önlemek istiyorsak Müslüman yığınları yerli özerk bir komünist hareket içinde birleştirmeliyiz.» (188)

Sultan Galiyev biraz daha ileri giderek sömürgeleşmiş halkların düşmanlarının sadece emperyalist ülkelerin burjuva sınıfları olmadığını, düşmanın, tüm sanayileşmiş ülkeler olduğunu savunmaya başlıyor. Dünyadaki belirleyici çelişkinin «sanayileşmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler» arasındaki çelişki olduğunu dü-

(187) Bkz. a.g.e., s. 81-82

(188) S. Galiyev, Aktaran: a.g.e., s. 82

şünen Galiyev, sömürgelerin kendi «Sömürgeler Enternasyonali»ni kurmadan kalkınma hedeflerine ulaşamayacağını söylüyor. (189)

Bu «Sömürgeler Enternasyonali, sanayi toplumlarının temsilcilerini bir araya getiren III. Enternasyonal'den» de bağımsız olmalıydı.

Dünyanın geri kalmış ve sanayileşmiş ülkeler olarak ikiye ayrıldığını ve bunun belirleyici esas çelişkiyi oluşturduğunu sayunan Kadrocu'lar ile Sultangaliyevizm arasındaki benzerlik gerçekten de çarpıcıdır. Sultan Galiyev, Kadrocu'lar gibi sınıf çelişkilerinin yerine uluslararası çelişkileri koymaktadır. Marksizm, sınıf çelişkilerinin bir uzantısı olarak gördüğü emperyalist ülkelerle sömürgeler arasındaki çelişkiyi belirleyici çelişki olarak gören Kadrocu'lar ve Sultan Galiyev, batıda gerçekleşecek sınıfsal devrimlerin insanlığı kurtuluşa götüremeyeceğini düşünmektedirler.

Sömürge ve yarı sömürge ülkelerde, modern sınıfların varlığını reddeden Kadrocu'lar, batının kurtuluşunun da bu ülkelerdeki ulusal devrimlere bağlı olduğunu söylerken, Sultangaliyevist akımın Asya ülkeleri için savunduğu tezlerle tam bir uyum içinde bulunuyor. Sosyalist devrimi reddederek, Marksizmi sanayileşmiş batılı toplumların ideolojisi olarak gören ve bu ideolojinin ulusal kurtuluş devrimlerini açıklamakta yetersiz kaldığını öne süren Kadrocu'lar, siyasal çizgilerinin «yeni bir dünya görüşü» olduğunu öne sürüyorlar. Batı Avrupa'da meydana gelecek sınıfsal devrimlerin insanlığın kurtuluşunu sağlayamayacağını da belirten Kadrocu'lar (aslında) Marksizmin çağımızda artık geçersiz olduğunu söylerken, Sultangaliyevistler ise görüşlerini, Marksizmin yeni bir yorumu olarak sunuyorlar.

---

(189) Bkz. a.g.e., s. 82

Batılı anlamda sınıfları doğurmamış olan yarı feodal, sanayiden yoksun sömürge ve yarı sömürgelerde sınıf kavgalarının olmadığını savunan Ş. Süreyya (190) bir anlamda Sultangaliyevizmi, farklı koşullarda yeniden üretmiş gibidir.

Sultan Galiyev, Sosyalist Devrimin anlamı konusunda komünist yöneticilerin çoğuyla anlaşamıyordu. Ona göre sosyalizmin Rusya'da kazandığı zafer, geri kalmış ülkelerin sanayi toplumlarından alacağı «intikamın» bir başlangıcı olarak ele alınmalıydı.

Sultangaliyevist Hareketin önderlerinden biri olan Enbaes şöyle diyor: «Şuna inandık ki dünya ölçüsünde sömürgeler devrimi kaçınılmaz bir olaydır. Bu devrim batıda Sosyalist devrimin başlangıcı olacaktır.» (191)

Sultangaliyevciler, Komüntern'in stratejisinin sadece batıya (Avrupa) yönelmiş olmasını eleştiriyorlar ve Avrupa'da başarısızlığa mahkum gördükleri sosyalist devrimin, doğuda yerli devrimcilerle bağlantı kurmadan sonuca ulaşamayacağını belirtiyorlar.

Galiyev bir yazısında şunları söylüyor:

«Aslında Rus yöneticiler, batıyı sadece batıyı düşünüyorlar. Taktik açıdan devrim kötü yönetilmektedir. Önemli görünen.. (Almanya'da «Spartakizm» Macaristan devrimi) aslında ikinci derecede kalır. Doğu 1,5 milyar insanıyla belki tümden unutulmuştur...

Bütün bunlar sonunda çok basit olan şu gerçeği anlamamıza yol açmıştır. Sosyalist devrim doğunun katkısı olmadan asla başarıya ulaşamaz. Hindistan, Afganistan ve İran'dan yoksun kalan ve öteki sömürge-

(190) Ş. Süreyya, *İnkılap ve...* s. 55
(191) Bkz. a.g.e., s. 86

lerden kovulan Avrupa emperyalizmi çökecek ve doğal bir ölümle yok olup gidecektir.» (192)

Şevket Süreyya ise benzer bir yaklaşımla (bir adım daha atarak) şunları söylüyor:

«Halbuki komünist cephe, bu hareketleri (ulusal kurtuluş hareketleri) Sosyalizmin dünya hakimiyeti yolundaki mücadelesinin birer peyki ve yardımcısı saymaktadır. Bu doğru değildir... Komüntern milli kurtuluş hareketlerinin hakiki manasını anlamakta acizdi ve daima aciz kaldı.» (193)

Sultan Galiyev ve yandaşları Marksizm zemininde kalmaya ve bu dünya görüşüne yeni (milliyetçi) bir yorum getirmeye çalışırken, Kadrocu'lar ise Marksizm kaynaklı bir akım olmalarına karşın onu inkâr eden bir çizgi olarak şekilleniyorlar. Sultan Galiyev milliyetci eğilimleri nedeniyle Komünist Parti'den ihraç edildikten sonra, Marksizmden hayli uzaklaşarak küçük burjuva milliyetçi bir çizgi izliyor.

Burada dikkati çeken önemli olgulardan biri de, hem Sultangaliyevci'lerin hem de Kadrocu'ların, III. Enternasyonal'in ulusal kurtuluş hareketlerine ve doğu sorununa ilişkin politikalarına yönelttikleri eleştirilerdir. Bu eleştirilerin en belirgin yanı, olguların sınıfsal değil ulusal bir bakış açısıyla ele alınıp değerlendirilişidir. Her iki hareket de hemen hemen eş zamanlıdır. Küçük burjuva aydınlarının iki sınıf arasında kalan ikircikli, kaypak ve kararsız tutumunu yansıtır.

Genellikle, Ulusal hareketleriyle sosyalist hareketlerin içiçe geliştiği sömürge ve yarı sömürge ülkelerdeki devrimci akımlar içinde, zamanla kaçınılmaz ayrışmalar yaşanır. Henüz işçi sınıfının sosyal ve siyasal

(192) a.g.e., s. 87

(193) Ş. S. Aydemir, *Suyu Arayan* Adam, s. 447-448

bir güç olarak tarih sahnesine çıkmadığı ya da çok cılız olduğu bu tip ülkelerde, ulusal ve sınıfsal talepler içiçe geçer. Bu durum, devrimci hareketlerin kadro bileşimlerinde ve programlarında da açıkça görülür. Mücadelenin belli bir aşamasında iki kanat birbirinden kopma noktasına gelerek ayrışır. TKP'den Kadrocu'ların, Bolşevik Partisi'nden ise Sultangaliyevci'lerin kopuşu böyle anlaşılmalıdır.

III. Enternasyonal'in ve Marksist önderlerin ulusal kurtuluş hareketlerini kavrayamadığını ve sorunun çözümünde yetersiz kaldığını düşünen bu akımlar, dünyadaki belirleyici çelişkinin emperyalist ülkelerle geri bıraktırılmış ülkeler arasında yaşanan çelişki olduğunu savunarak sınıf mücadelesini ve bu mücadelenin tarihsel anlamını reddediyorlar. İşte tam da bu nokta, milliyetçiliğin yerleştiği ideolojik zemini oluşturuyor. Yüzeysel ve mekanik bir yaklaşımla, emperyalist ülkelerin işçi sınıflarına karşı milliyetçi ve düşmanca bir tavır alınıyor. Onlara göre insanlığı kurtuluşa götürecek ve sanayileşmiş ülkelerle geri kalmış ülkeler arasındaki çelişkiyi çözecek silah ya sömürgeler Enternasyonalidir (S. Galiyev) ya da Ulusal Kurtuluş Hareketleridir (Kadrocu'lar).

Sultan Galiyev, Bolşevik Parti'den ayrı ve bağımsız bir «Müslüman Komünist Partisi» kurmayı tasarlayarak ayrılıkçı tutumunu netleştirir. Ona göre Sovyet liderleri tarihsel olarak «Büyük Rus Şovenizmi»ni devralmışlardır. İlk başlarda iyi giden devrim, rotasından sapmış ve verilen sözler tutulmamıştır. Ulusal sorunlarla ilgili olarak düzenlenmiş bir kongrede bir başka Müslüman Komünist Gabidullin şunları söylüyor:

«1918'de Sultan Galiyev'e rastladığım zaman bizi hemen şoven ve emperyalist bulduğu Rus Komünist

Örgütleri'nden ayrılarak kendimize özgü bağımsız Doğu Komünist Partisi'ni kurmaya davet etti.» (194)

Daha önce «Bund» ve bazı ulusların Menşevikleri tarafından savunulan ve uluslara göre Komünist Parti kurulması fikri Bolşevik liderler tarafından reddedilmesine karşın, Sultan Galiyev ve Molla Nur Vahitov devrimin ilk yıllarında bir Müslüman Komünist Partisi kurmayı başarıyorlar.

Sultangaliyevizm gerçekten de Sovyetler Birliği'ndeki doğulu halklar üzerinde çok etkili oluyor. Bolşevikler bu akımın taraftarlarını tasfiye edebilmek için büyük bir kampanya açmak zorunda kalıyorlar. Öyle ki, Sultan Galiyev partiden ihraç edilip tutuklandıktan sonra bile Tataristan Komsomolu (Komünist Gençler Birliği) kendisini onur başkanlığına seçebiliyor.

1924'te «Devrime yaptığı hizmetler» nedeniyle 8 aylık tutukluluğundan sonra serbest bırakılan Galiyev, rejime karşı sert bir muhalefet sürdürerek milliyetçi çizgisini iyice belirginleştiriyor. İlk tutukluluğu sırasında hatalarını kabul ederek özeleştiri yapan Galiyev, Komünist Partisi modeline göre örgütlenmiş yaygın bir gizli örgüt oluşturuyor. Muhalefet yıllarında hem burjuva milliyetçileriyle hem de Troçkistler'le işbirliği yapıyor.

Tataristan Komünist Partisi Bölge Komitesi Bürosunun Sultan Galiyev hakkında Ekim 1929'da aldığı kararın bir yerinde şöyle deniyor:

«Burjuva cephesinin bir kademesi olan Sultangaliyevizm, direnişçi ve karşı devrimci güçlerle birleşmiş, vaktiyle ezilmiş halklarla devrimci proletaryanın (Rus)

(194) Bkz. A. B - C. Q., *Sultan Galiyev ve...* s. 91

kardeşçe birliğini bozmaya yönelik çalışmalara girmiştir.» (195)

Bolşevik Parti Merkez Denetleme Kurulu da benzer bir sonuca vararak aldığı kararda, Galiyev ve arkadaşlarının «Sovyetler'e ve Partiye karşı bir hareket katıldıklarını ve Sultan Galiyev'in başkanlığında Sovyetler Birliği K. P.'sine ve Komüntern programına açıkça karşı çıkan bir örgüt kurmuş» olduklarını belirterek, bu hareketi «milliyetçi burjuva» bir pograma sahip olmakla suçluyor. (196)

Bolşevik Partisi'nin 1923 yılında Sultan Galiyev hakkında aldığı kararda gerçekten ilginç bölümler bulunuyor. Bu bölümler, izlenen uluslar politikasının bazı yanlışlıkları barındırdığı ve ilk başlarda muhalif bir tutum alan Galiyev'in yer yer haklılık payı taşıdığını gösteriyor. Bu kararın 6. maddesinde şöyle deniyor:

«Konferans bölgelerde ve cumhuriyetlerde bazı yerel emekçiler arasında görülen milliyetçi sapmaların bölgedeki Rus yoldaşların neden oldukları bir dizi yanlışlığa bağlı olarak ortaya çıkan Büyük-Rusya şovenizminin tepkisi olduğu görüşüne varmıştır... Sultan Galiyev'in eyleminin hiç değilse başlangıçta böyle bir milliyetçi sapmanın talihsiz ifadesi olduğu düşünülebilir.» (197)

Marksistlerin iktidarda olmadığı bir ülkede güçlü olandan yana (Kemalistler'den) bir tutum alan ve iktidarla işbirliği yapan Kadrocu'lar da bilindiği gibi «milliyetçi ve hain» olarak suçlanmıştır (TKP tarafından). Ancak onların sonları S. Galiyev ve arkadaşları gibi hazin olmamış, tam tersine devlet üst kademele-

(195) Bkz. Aktaran, a.g.e., s. 211
(196) Bkz. a.g.e., s. 210
(197) Bkz. a.g.e., s. 208

rinde görev alarak iktidarın nimetlerinden bol bol yararlanmışlardır.

Benzer ekonomik ve sosyal koşullar, benzer siyasal akımları, farklı siyasal yapılar ise değişik sonları ortaya çıkarmıştır.

Sultan Galiyev, Doğu Halkları Komünist Örgütleri İkinci Konferansı'na (1919) sunduğu raporda şöyle diyor:

«Doğu'da Komünist Partisi'nin devrimci çalışması iki yolda gelişmelidir. Birinci yol partinin devrimci programında belirtilen ve Doğu ülkelerinde komünist partiler (III. Enternasyonal'in şubeleri) kurmasını örgütleyen yoldur. İkinci yol Doğu'nun siyasi, tarihsel, toplumsal ve ekonomik durumunun öngördüğü ve partiyi bir süre için burjuvazi tarafından yönetilen anti-emperyalist ulusal haeketlerle işbirliğine götüren yoldur.

Ancak bu ulusal hareketler, uluslararası proleteryanın devrimci iradesine ters düşmemelidir.» (198)

İşte Sultangaliyevizm, bu ikinci yolun abartılı ve uç bir yorumunun ideolojisidir.

4 — SULTAN GALİYEV VE ŞEVKET SÜREYYA

Yukarıda yer yer Kadrocu tezlerle karşılaştırarak Sultangaliyevizm'i özetleyip değerlendirmeye çalıştık. Kadrocu'luk bize göre Sultangaliyevizm'in bir devamı gibidir. Bu çizgi biraz daha ileri götürüldüğünde kaçınılmaz olarak varılacak adres Kadro'dur. Bu görüş birliğinin (veya benzerliğinin) yanı sıra Şevket Süreyya'nın Sovyetler Birliği'nde bulunduğu sırada Sultangaliyevizm'le tanıştığı kanaatindeyiz.

---

(198) Bkz. a.g.e., s. 175

Bilindiği gibi Şevket Süreyya 1921 - 1924 (199) yılları arasında Moskova Üniversitesi'nde eğitim görerek buradan mezun olmuştur. Muhtemelen önceleri bu üniversitenin bünyesinde oluşturulan Doğu Halkları Üniversitesi öğrencisidir (200). Çünkü sınıf arkadaşları genellikle doğu ülkelerinden gelen gençlerden oluşmaktadır. (201) Aydemir, otobiyografik kitabı «Suyu Arayan Adam»da bunu açıkça belirtmese de, anlatımının bütünlüğünden bu sonucu çıkarmak yanlış değildir. Aynı yıllarda Sultan Galiyev de bu üniversite'de öğretim üyeliği (profesörlük) yapmaktadır. Yani S. Galiyev ile Ş. Süreyya aynı yıllarda hoca ve öğrenci olarak aynı üniversitede bulunmuştur. (202)

Üniversitede bir parti komitesinin başkanlığını yapan Ş. Süreyya parti üyesi ve güvenilir bir isimdir. Daha önce, Mustafa Suphi'nin düzenlediği TKP'nin kuruluş kongresine ve Doğu Halkları Kurultayı'na katılmıştır. Moskova, Galiyev'in etkisindeki birçok Tatar ve diğer doğulu halkların gazetelerinin yayımlandığı bir merkezdir. Bu yayınlardan bir kısmı Türkçe'dir. Ş. Süreyya'nın bunları izlememiş olması düşünülemez. Yukarıda Ş. Süreyya'nın güvenilir bir kişi olduğunu söyledik. Çünkü kendisi çok az kişiye verilen özel davetiyelerle Komüntern Yürütme Komitesi'nin Kremlin Sarayı'nda yaptığı toplantılara «müşahit» (gözlemci) olarak katılabilmektedir.(203) Bu toplantılardan birinde Troçki, Zinovyef, Kamanef ve Radek gibi liderle-

---

(199) Bkz. a.g.e., Ş. S. Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, s. 254 (Resim altı)

(200) Kitaplarında açıklık yok.

(201) Bkz. a.g.e., s. 236

(202) Okul Yılları için bkz. a.g.e., s. 246-257

(203) Bkz. a.g.e., s. 217-228

ri dinleme fırsatı bulabiliyor. Stalin'in bir fabrika yemekhanesinde yaptığı konuşmayı dinlemeye gidecek ve Stalin ile Troçki arasındaki ayrılığın işaretlerini görebilecek kadar Moskova'daki politik gelişmelerle ilgilidir. Gözlemci olarak çağrıldığı Komüntern Yürütme Komitesi toplantısında «Doğu sorunu ve sömürgeler sorunu» görüşülmektedir. Kendisi de sanırız doğulu bir Marksist olarak ilgili görülmüş ve çağrılmıştır. Aynı şekilde Enver Paşa'nın Türkistan'da giriştiği silahlı mücadelede yenilerek Buhara yakınlarında vurulmasından sonra, harekâtı yöneten Kızılordu Generali Levandevski'nin yine az sayıda üst düzey yöneticilere ve ordu komutanlarına konuyla ilgili olarak bilgi aktarmak ve olayı tartışmak için verdiği konferansa davet edilmektedir. (204)

Görüldüğü gibi Şevket Süreyya Moskova'da askeri ve siyasi gelişmeleri üst düzeyde izleyebilmektedir. Bu nedenle parti içindeki Sultangaliyevist akımdan ve bu akımla parti yönetimi arasındaki mücadeleden habersiz olamaz. S. Galiyev 1923 yılı sonunda partiden ihraç edilerek göz altına alınıp 1924'te 8 ay süreyle yeniden tutuklanırken Ş. Süreyya üniversite son sınıftadır. Kendi üniversitesinde hoca olan Galiyev hakkında basında birçok yazı çıkmakta, karşı kampanya yürütülmekte ve toplanan konferans ve kongrelede konu ele alınmaktadır.

Doğu ile ilgili en dar toplantılara bile çağrılabilen Ş. Süreyya, bizce (kendisi hiçbir yazısında söz etmese de) Galiyev'i tanımakta ve onun görüşlerinden haberdar bulunmaktadır. Ş. Süreyya 1925'te Türkiye'ye (İstanbul'a) dönmüştür.

---

(204) Bkz. Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 261-262

Bolşevik Partisi'nin Ulusal Bölge Sorumlularıyla 9 - 12 Haziran 1923'te düzenlediği 4. Konferansta Galiyev için alınan kararın üçüncü maddesinde şöyle deniyor: «S. Galiyev örgütü Sovyetler Birliği'nin sınırlarının ötesine doğru genişletmeye çalışmış bazı doğu ülkelerindeki yandaşlarıyla ilişkiler kurmayı denemiş (İran, Türkiye) ve bunları Sovyet iktidarının uluslar politikasına karşı bir platform çevresinde bir araya getirmeyi amaç edinmiştir.» (205)

İster istemez insanın aklına şöyle bir soru geliyor: Acaba kimdir S. Galiyev'in Türkiye'deki «yandaşları»?

Bu kısmı bitirirken konumuzdan ayrılmak pahasına da olsa bir parantez açarak bir iddiayı tartışmak istiyorum.

Kemal Tahir, Mustafa Suphi'nin ve S. Galiyev'in Stalin tarafından öldürüldüğünü öne sürmektedir. Ona göre farklı bir sosyalist yol izlemek isteyen Galiyev, ayrılıkçı tutumu nedeniyle Sovyet liderleri için büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Mustafa Suphi ise onun özel sekreteridir (bugünkü anlamıyla özel kalem müdürü). Dolayısıyla bütün yazışmaları bilmekte, bütün görüşmelere tanık olmaktadır. Galiyev'i ortadan kaldırmaya karar veren Stalin, önce onun sekreterini, sonra da (1929'da) kendisini öldürtmüştür. (206) Stalin Ankara hükümetiyle veya K. Karabekir ve bazı İttihatçılarla anlaşmış ve bu cinayeti örgütlemiştir. Öyle ki kendisiyle birlikte olan Rus asıllı karısı ise öldürülmemiş ve Batum'a gönderilmiştir.

---

(205) Bkz. A. B. C. Q., *Sultan Galiyev ve...* s. 208

(206) Bkz. Broy Aylık Şiir Dergisi, sayı: 16 içinde; Nurer Uğurlu, *M. Suphi ve Yoldaşları*

Bu iddiayı destekleyen bir başkası da, cinayete katılanların teker teker ortadan kaldırılmasını adeta iki yönetim arasındaki gizli bir anlaşmaya dayandığını öne sürdüğü cinayete kanıt olarak sunuyor. Cinayetin sorumlusu Yahya Kaptan, Sivas İstiklal Mahkemesi'nde yargılanır ve beraat eder. Bu arada «sıkıştırılırsam her şeyi söylerim» der. Yahya Kaptan daha sonra Topal Osman tarafından, o da bir başkası tarafından vurulur. Böylece davanın ve cinayetin bütün sanıkları ortadan kaldırılmış olur ve dava kapanır. (207) Olayın bu yanı gerçekten ilginçtir.

Yukarıdaki sav bilimsel ve tarihi dayanaklardan yoksundur. Herşeyden önce Galiyev 1924 ya da 1929'da değil 1940 yılında ve büyük bir olasılıkla (kesin ölüm kaydı yok) eceliyle ölmüştür. Ölmeden önce bütün etkinliğini yitirmiş ve yaşlanmıştır. Savın diğer bir mantık dışı yanı ise S. Galiyev'in kendisi henüz Uluslar Halk Komiserliğinde Stalin'in yardımcısı (6 bakan yardımcısından biri) ve saygın bir üst düzey komünist yöneticiyken neden M. Suphi'nin öldürülmesi yoluna (Stalin tarafından) gidilsin. Niçin asıl belirleyici olan (Galiyev) dururken kendisinden 20 yıl önce sekreteri öldürülsün. Kaldı ki 1917'den 1927'ye kadar Stalin henüz Bolşevik Partisi'nin M. K. üyesi ve bakan olmasına karşın güçlü ve tek belirleyici yöneticisi değildir.

Ayrıca Stalin diğer Bolşevikler tarafından S. Galiyev'i korumakla suçlanmıştır. Bu suçlamalara karşı Stalin 1923'te şu cevabı vermiştir:

«Bu arkadaşlar beni eleştirerek Sultan Galiyev'i çok fazla koruduğumu iddia ettiler. Evet doğrudur... Ben onu son kerteye kadar savundum. Sanmıştım ve

(207) R. N. İleri, *Atatürk ve Komünizm*, Anadolu Yyn. İst.

hâlâ sanıyorum ki görevim bunu gerektiriyordu... Ama ben onu belli bir sınıra kadar savundum ve bu sınır S. Galiyev tarafından aşıldığında kendisine yüz çevirdim.»

«Sultan Galiyev'i desteklediğim partinin çıkarlarını düşünerek koruduğum ve milliyetçilikten vazgeçerek iyi bir Marksist olacağını umut ettiğim için 1919 başlarında beni suçladılar. Yine belirtiyorum, onu bir süre için desteklemeyi görevlerim arasında sayıyorum...» (208)

Görüldüğü gibi Stalin koruduğu insanın sekreterini öldürmekle suçlanıyor. Ayrıca her iki yazar Galiyev'in ölüm tarihini yanlış veriyor. Ortada bir «günah keçisi» bulma mantığından ve her olumsuzluğu Stalin'e yükleme alışkanlığından başka bir izah yolu kalmıyor.

N. Uğurlu Trotsky'nin tanıklığına başvurarak Galiyev'in Stalin tarafından öldürüldüğünü kanıtlamaya çalışıyor. Ortada büyük ve bilinçli yapılmış bir çarpıtma var. N. Uğurlu şöyle diyor:

«Bir zaman sonra Troçki, 'Stalin' isimli kitabında S. Galiyev'in Stalin tarafından tutuklanıp öldürüldüğünü yazar: 'Ne yazık ki Zinoviev ve ben buna göz yumduk.'» (209)

Yazar kitabı okumamıştır, orjinal kaynağa dayanmamakta «Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları» adlı kitabın dipnotu kaynakça olarak göstermektedir. Trotsky'nin gerek orjinal kitabında (210) gerekse de söz konusu kitabın dipnotunda öldürülmeden söz

---

(208) Stalin «*Eserler*» Cilt V, Moskova, 1952, s. 301-302, Aktaran A. B. - C. Q., *S. Galiyev ve...* s. 201

(209) N. Uğurlu, a.g.e., s. 46

(210) Trotsky, «*Stalin*», Paris, Grasset 1948, s. 577 (Fransızca)

etmemektedir. Trotsky'nin böyle bir cinayete tanık olması madden mümkün değildir. Çünkü Galiyev'in öldüğü 1940 yılında Trotsky yurt dışında sürgündedir. Ancak yazar kitabın (S. Galiyev ve Sov...) arka kapağına yanlış olarak yazılan 1929 yılını ölüm tarihi olarak almaktadır.

Trotsky söz konusu kitabında şunları söylüyor:

«1923'te Halk Komiserleri Tatar Konseyi eski Başkanı Sultan Galiyev'in tutuklanmasını anımsıyor musunuz? Bu olay Stalin'in emriyle ilk kez partinin saygıdeğer bir üyesinin tutuklanışıydı, ne yazık ki Zinoviyev ve ben buna göz yumduk.» (211) Görüldüğü gibi Trotsky ölümden ve cinayetten değil tutuklamadan söz etmektedir. Zaten tutuklanan Galiyev de kısa bir süre sonra «Devrime yaptığı hizmetler» nedeniyle serbest bırakılmıştır.

Bu iddiaya bir yanıt vermek gerekiyordu. Sanırım konuya yeterli açıklığı getirdik. Hayli büyüyen parantezi artık kapatıyorum.

---

(211) Bkz. *Sultan Galiyev ve...* s. 250, 2. Bölümün 97. dipnotu.

BEŞİNCİ KESİM

YENİ KADROCU BİR AKIM OLARAK YÖN HAREKETİ

1 — 1960'LAR TÜRKİYE'Sİ VE YÖN DERGİSİ'NİN YAYIN HAYATINA GİRİŞİ

1-A — DP İktidarı ve 27 Mayıs

Burada 1940'lı yılların ve Demokrat Parti'nin (DP) iktidar döneminin geniş bir değerlendirmesini yapmayacağız. Bu dönemi, konumuzla olan bağlantıları içinde, kısaca ve genel çizgileriyle ele alacağız.

1930'dan 1940 yılına kadar belirgin bir şekilde uygulanan devletçilik politikası, İkinci Dünya Savaşı boyunca da devam etmiştir. Bu dönem içinde, yeterli olmasa bile, önemli düzeyde sermaye birikimi sağlanabilmiştir. İkinci Savaş sonrasında, o güne kadar devletin himayesinde gelişen burjuvazi, artık iktidarı asker ve sivil bürokratlarla paylaşmak yerine, onu tek başına istemeye başlamıştır. Bu dönemde devletçilik politikası, belli ölçüler içinde gevşetilmekle birlikte ana çizgileriyle sürdürülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, o güne kadar ağırlıklı olarak iç kaynaklara dayanılarak gerçekleştirilmeye çalışılan sermaye birikimini oluşturma yolu tıkanmaya başlamıştır. Zaten kıt olan iç kaynakların tükenme noktasına gelmesi üzerine, devletçilik politikası ve kapalı ekonomi modeli tartışılmaya başlamıştır. İç kaynaklara dayanarak yeterli sermaye birikiminin ve kapitalist gelişmenin sağlanması güçleşin-

ce, gözler dış ekonomik ilişkilere ve yabancı sermayeye çevrilmiştir. Bu gelişmelerden sonra, devletin ekonomik yaşamdaki yerinin yeniden tayin edilmesi ihtiyacı ortaya çıkınca, hakim sınıflar ittifakı içinde bürokrasinin de yerinin yeniden belirlenmesi gerekmiştir. Bunun sonucunda, burjuvazi, büyük toprak sahipleri ve bürokrasi arasındaki ittifak bozulmuş ve bürokrasi dışındaki iki kesimin siyasal temsilcisi olan DP (Demokrat Parti) doğmuştur.

DP, halk kitlelerinde tek parti diktatörlüğüne karşı oluşan tepkiyi iyi değerlendirmiş ve yasal tek alternatif olmanın sağladığı avantajı da kullanarak 1950 seçimlerinde iktidara gelmiştir. Demokrat Parti iktidarı sırasında, devletin ekonomideki egemenlik alanları sınırlanmaya çalışılmışsa da, henüz yeterince güçlenmemiş olan burjuvazinin altından kalkamayacağı bütün ekonomik girişimleri devlet üstlenmeye devam etmiştir. Yani DP, bir yandan dış kaynaklara dayanarak kapitalist gelişmeyi daha üst bir noktaya sıçratmaya çalışırken, diğer yandan da devletçilik politikasını devam ettirmiştir.

Demokrat Parti'nin iktidar yıllarında (1950 - 1960), asker ve sivil bürokratlar önemli ölçüde ayrıcalıklarını yitirmiş ve bir siyasal güç olarak iktidarı paylaşma konumları sona ermiştir. Asker ve sivil bürokrasi ile burjuvazi arasındaki bu çatışma, daha sonra 27 Mayıs askeri müdahalesinin en önemli nedenlerinden birini oluşturacaktır. Sanayi burjuvazisinin bir kesiminin desteğini de alan asker ve sivil bürokrasi, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle son kez siyasal iktidardaki eski yerini yeniden ele geçirmeye çalışmıştır. Ancak, ekonomik ve toplumsal gelişimin yasaları uzun vadede belirleyici olacak ve asker - sivil bürokrasisinin bu girişimi sonuçsuz kalacaktır. Giderek büyük kesiminin kişiliğini kay-

betmeye başladığı asker ve sivil bürokratlar, tarihteki gerçek yerlerini alacaklardır.

Ancak, asker ve sivil aydınlar, 27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra kendi toplumsal güvencelerini, güçler ayrılığı ilkesine dayalı, yürütmenin etkinliğinin sınırlandığı nispi demokratik bir anayasada görecekler ve bunun sonucunda, geçmişle karşılaştırılamayacak bir özgürlük ortamının oluşmasına yol açacaklardır. Zaten 27 Mayıs'ı büyük bir coşkuyla karşılayan küçük burjuvazi, yeni rejimin en büyük toplumsal desteğini oluşturmuştur. Ancak bu coşku, yapılması hedeflenen köklü reformların bir çoğunun gerçekleştirilemeyişi ve ilk seçimlerde DP'nin devamı niteliğindeki bir partinin (AP) önemli bir çoğunlukla meclise girmesi üzerine büyük bir hayal kırıklığına dönüşmüştür. Bu durumun yarattığı tepki, Albay Talat Aydemir önderliğindeki askerlerin 27 Mayıs'tan sonra iki kez darbe girişiminde bulunmalarına yol açmıştır. Talat Aydemir ve diğer ihtilalciler, 27 Mayıs'ın hedefinden saparak amacına ulaşamadığını öne sürmüşler ve «devrimi yeniden rayına oturtma» savıyla eyleme geçmişlerdir. İlk darbe girişimi 22 Şubat 1962'de, ikincisi ise 21 Mayıs 1963 tarihinde gerçekleşmiştir. Her iki darbe girişimi de bastırılmış ve önderleri (Talat Aydemir ve Fethi Gürcan) idam edilmiştir.

Bu hayal kırıklığı ve çözümsüzlük, asker ve sivil bürokratlarla aydınların önemli bir kesiminin, radikal bir siyasal çizgiye doğru savrulmalarına yol açmıştır. Yön Dergisi işte bu ortamın ürünüdür ve giderek sola açık bir tutum benimseyen bu kesimlerin siyasal sözcüsü olmaya soyunmuştur. Radikal sol bir yayın çizgisi izleyen Yön Dergisi'nin bu özelliğini, çıkış bildirisini imzalayanların sosyal bileşiminde bile görmek mümkündür.

Yön Dergileri'nde savunulan görüşler önemli ölçüde Kadro'da geliştirilen çizginin devamı niteliğindedir. (212) Yön Hareketi bazı farklılıklar taşısa bile, esas olarak Kadrocu tezlere dayanmış ve bu çizgiyi geliştirmiştir. Buna karşın Yön, Kadro gibi bir grup entelektüelin sınırlı bir yayın organı olarak kalmamış ve düşüncelerini yaşama geçirmeye çalışarak daha tutarlı bir tavır sergilemiştir. Siyasal olarak devrimci - demokratik bir akım olarak tanımlanabilecek olan Yön Hareketi, tarihimizde ciddi bir şekilde iktidara oynayan ilk sol hareket olmak gibi bir özelliğe de sahiptir. Yönteminin doğruluğu veya yanlışlığı bir yana, tutarlılığı buradan gelmektedir. Yön, Marksist bir hareket olmamasına karşın Kadro gibi anti - komünist bir çizgi de izlememiştir. Daha doğrusu öne çıkan özelliği anti - komünizm olmamıştır. Yön, sosyalizmin, bir deyim ve kavram olarak yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamış ve siyasal yaşamımızda bu kavramın meşrulaşmasında temel bir işlevi yerine getirmiştir.

1-B. Yön Dergisi'nin Çıkışı ve Hareketin Oluşumu

Yön Dergisi, haftalık bir gazete olarak Doğan Avcıoğlu'nun (1926 - 1983) yönetiminde 20 Aralık 1961 tarihinde yayımlanmaya başlamıştır. Yön, 5 Haziran 1963 tarihinde Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından, 21 Mayıs 1963 tarihindeki Talat Aydemir'in askeri darbe girişimine «fikri kaynaklık» ettiği gerekçesiyle 15 ay

(212) Yön Dergileri hakkında daha geniş bilgi için, bu dergilerin ayrıntılı bir incelemesi olan «Kalkınmada Bir Strateji Arayışı, Yön Hareketi» isimli kitaba başvurulabilir. (Hikmet Özdemir, Bilgi Yyn., Ankara, 1986)

süreyle kapatılmıştır. Sıkıyönetimin kaldırılmasıyla birlikte 25 Eylül 1964 tarihinde yeniden yayımlanmaya başlanan Yön, yöneticileri tarafından kapatıldığı 1967 tarihine kadar aralıksız olarak bu yayımını sürdürmüştür. Merkezi Ankara'da olan dergi toplam 222 sayı çıkmıştır.

Yön Dergisi'nin imtiyaz sahibi, yazışleri müdürü ve başyazarı Doğan Avcıoğlu'dur. Derginin diğer kurucuları, Mümtaz Soysal, Cemal Reşit Eyüboğlu ve Doğan Avcıoğlu'nun ağabeyi Hamdi Avcıoğlu'dur. Resmi kurucu olmamakla birlikte İlhan Selçuk ve İlhami Soysal da derginin kurucu ekibi içindedir. Daha sonra bu ekip içine Şevket Süreyya Aydemir, Sadun Aren ve Niyazi Berkes gibi isimler de katılmıştır. Yön, yayımlandığı dönemde geniş bir ilgi uyandırmış ve dergide dönemin hemen hemen bütün sol düşünceli aydın ve sanatçıları, iç politikadan dış politikaya, ekonomiden sosyolojiye, kültür hayatından sanata kadar her konuda yazı yazmışlardır. Yön'ün baş yazılarını genellikle Doğan Avcıoğlu yazmıştır. Ancak, Avcıoğlu dışında İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal, İlhami Soysal, Sadun Aren ve Ş. Süreyya Aydemir de zaman zaman baş yazı yazmıştır. Yayımlanan yazılar içinde, imzasız ve Yön imzalı olanlar ile baş yazılar ve kurucuların yazılarının dergiyi bağlayıcı nitelikte olduğu belirtilmiştir (213)

Burada, Kadro Hareketi'nin mimarı ve teorisyeni olan Ş. Süreyya Aydemir'in Yön'de, bu dergiyi bağlayıcı nitelikte olan baş yazıların yazarları içinde bulunduğuna dikkati çekmek istiyorum. Aydemir, ayrıca, Yön Dergisi'nde en çok yazısı yayımlanan yazarlar içinde de yer almaktadır. Yön Hareketi içinde, belirleyici olmasa

(213) Bkz. Yön, sayı 78, «*Yön'den Yöncü'lere*» başlıklı yazı, 25.9.1964

da önemli bir yeri olduğu anlaşılan Ş. Süreyya Aydemir, 1962 yılının aralık ayında Avcıoğlu ve arkadaşları tarafından kurulan Sosyalist Kültür Derneği'nin de kurucu üyeleri içinde yeralmıştır. Bu dernek, hareketin örgütsel merkezi işlevini görmüş ve Türkiye'ye özgü sosyalist bir yolun bulunması doğrultusunda bilimsel araştırmalar yapmayı temel amacı olarak belirlemiştir.

Yön Hareketi'nin tartışmasız önderi ve teorisyeni Doğan Avcıoğlu'dur. Avcıoğlu dışındaki diğer Yön önderleri ise, İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Mümtaz Soysal'dır. Ş. S. Aydemir, bu ekip içinde önemli, ancak, ikinci planda bir isimdir. Mümtaz Soysal ve Sadun Aren ise daha sonra bu ekipten kopmuştur. Aren TİP'e girmiş ve üst düzeyde sorumluluklar üstlenmiştir.

Yön, başlangıçta henüz bir hareket değildir, en yaygın sol çevreleri kucaklamaya çalışan geniş bir platformdur. Tek ölçü, mevcut «statükoya karşı çıkmak» ve «ilerici» olmaktır. Ancak, Yön'de savunulan fikirler bir süre sonra kaçınılmaz olarak bazı ayrışmaları da beraberinde getirmiştir. Saflaşma ilk başlarda Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile Yön arasında gelişmiştir. Bu süreçte Yöncü'lerin, TİP içinde muhalif bir grup olan MDD'cilere daha yakın davrandığı ve bu muhalefet hareketinin önderlerine dergi sayfalarını açtığı görülmektedir. (214) Gerçi Yön'de değişik sol siyasal anlayışlara sahip birçok kişi yazı yazmıştır (örneğin Behice Boran vd.) ancak, bu isimler sürekli yazarlar arasında değildir. Bu durum, Yön çizgisinin iyice netleşmeye başladığı 1965 yılının sonuna kadar böyle devam etmiştir. Bu tarihe kadar Yön, genel bir sol platform görünümün-

(214) Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. R. Nuri İleri, *Mihri Belli Olayı*, Anadolu Yyn., İst. 1976.

dedir. 1965 sonrası ise Yön'ün sol bir siyasi dergi olmanın yanında, bir siyasi hareket olarak da şekillenmeye başladığı yıllardır.

2 — YÖN'ÜN SİYASAL ÇİZGİSİ

2-A. Yön Bildirisi

Yön, önceden hazırlanan ve geniş bir aydın çevrenin imzaladığı bir bildiriyle yayın hayatına başlamıştır. Bildiriyi imzalayanların sayısı sonradan katılanlarla birlikte bin kişiyi aşmıştır. Bildiriyi imzalayanların arasında, milletvekilleri, senatörler, Kurucu Meclis Üyeleri, yargıç ve savcılar, subaylar, üst düzey kamu görevlileri, gazeteciler, üniversite öğretim üyeleri, öğrenciler, öğretmenler ve emekli askerler de bulunuyordu. Yön'ün böyle bir bildiriyle yayın hayatına atılışı, Yön önderlerinin hazırlıklı, ciddi ve yaptıkları işin önemini kavramış olduklarını gösterdiği gibi, kamuoyunda da ağırlığını daha ilk başta duyurmasına ve önemsenmesine yol açmıştır. Nitekim sağ çevreler, Yön Bildirisi'ne ve dergiye büyük tepki göstermişler, yazarlarını her zaman olduğu gibi sosyalist ülkelerden para almak vb. ile suçlamışlardır.

Yön Bildirisi'nde açıklanan görüşler, daha sonra Yön Dergileri'nde işlenerek geliştirilmiş ve çözüm yolları önerilmeye çalışılmıştır. Yön Dergileri'nde geliştirilen bu siyasal çizgi, sonraki yıllarda Doğan Avcıoğlu tarafından yazılan ve titiz bir çalışma örneği olan iki ciltlik, «Türkiye'nin Düzeni / Dün, Bugün Yarın» adlı kitapta derli toplu bir şekilde ifade edilmiştir. Aslında bu kitap gerekçeli bir ekonomik - siyasal program gibidir. Bu kitapla adeta, mevcut düzene karşı mücadele eden kadrolara hemen her şey verilmek istenmiş ve

teorik bir «rehber kitap»ın sunulması düşünülmüştür. Her şey bu iki ciltlik kitaba sığdırılmaya çalışılmış ve birçok eksiğine karşın bu amaç önemli ölçüde (Yön çizgisi baz alınırsa eğer) gerçekleştirilmiştir de. Biz de bu kısımda Yön'ü değerlendirirken zaman zaman bu kitaba başvuracağız.

Yön Bildirisi'nde, ağırlıklı olarak dönemin Türkiye'sinin sorunları ortaya konulmuş ve bunlar tartışmaya açılmıştır. Kendilerini milliyetçi-devrimci ve sosyalist olarak tanımlayan Yöncü'ler, sosyalizmi bir kalkınma modeli olarak görmektedir. Kadrocu'lar gibi Yöncü'ler için de esas sorun, kalkınmak ve az gelişmişlik kıskacından kurtulmaktır. Kalkınmanın liberal kapitalist yoldan sağlanmasının mümkün olmadığına inandıkları ve bu yolu doğru bulmadıkları için ekonomik ve siyasal devletçiliği savunmuşlardır. Yön'ün sosyalizm dediği işte budur. Yön Bildirisi'nin 3. maddesinde şöyle söylenmektedir:

«Kalkınma felsefemizin hareket noktaları olarak, bütün imkânlarımızı harekete geçirmeyi, yatırımları hızla arttırmayı, iktisadi hayatı tümüyle planlamayı, kitleleri sosyal adalete kavuşturmayı, istismarı kaldırmayı ve demokrasiyi kütlelere mal etmeyi zaruri sayıyoruz. Varmak istediğimiz bu amaçlara YENİ BİR DEVLETÇİLİK ANLAYIŞIYLA (a.b.ç.) erişebileceğimize inanıyoruz.

(...) İktisat ilminin ve tarihin ışığında, inanıyoruz ki, özel teşebbüse dayanan kalkınma yanlıştır, ıstıraplıdır, israflıdır ve sosyal adaletle bağdaşması az gelişmiş bir ülkede imkânsızdır. Böyle bir kalkınma, siyasi gücü geniş ölçüde iktisadi güce tabi kılması yönünden demokratik de değildir.» (215)

---

(215) Bkz. Yön, sayı 1, 20.12.1961

Bildirinin diğer bölümlerinde, «yeni devletçilik» den, ekonomik ve siyasi hayata yapılacak «şuurlu devlet müdahalesi»nin anlaşılması gerektiği belirtiliyor ve bu müdahalenin zorunlu bir aracı olarak da, «planlamanın zaruri» olduğu savunuluyor. Bildirinin son paragrafı, Yön'ün örgütlenmede hangi güçlere yöneleceğinin ve stratejik hedefinin ne olduğunun ipuçlarını bulmak mümkün. Bu paragraf şöyle: «Bugün içinde bulunduğumuz buhranlardan kurtulmanın birinci şartını, Türk toplumunun çeşitli kesimlerinde görev almış olanların ve millet kaderine hakim olabilecek mevkilere gelmiş bulunanların, düşüncelerini açıkça ortaya koyarak, bir temel kalkınma felsefesi etrafında birleşmelerinde görüyoruz.»

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Kadro, iktidarı etkileyip yönlendirmeye çalışarak hedeflerine ulaşmaya çalışırken, Yön de aynı mantığın bir sonucu olarak, «millet kaderine hakim olabilecek mevkilere gelmiş bulunanlara» yönelmektedir. Yukarıdaki alıntıda, Yöncü'lerin, önerdikleri devrim modelinin temel güçleri olarak gördükleri ve «zinde güçler» ya da «ara tabakalar» olarak ifade ettikleri toplum kesimlerinin kastedildiği açıkça belli olmaktadır.

2-B. Yön'ün Devletçilik ve Sosyalizm Anlayışı

Yön Dergileri'nde teorik olarak geliştirilen ekonomik, sosyal ve siyasal modele, «yeni devletçilik» ya da «Türk Sosyalizmi» denmiştir. Yön'ün savunduğu yeni devletçilik anlayışı, önemli ölçüde Kadro'nun devletçilik anlayışına benzemektedir. Ancak, Yöncü'ler Ş. Süreyya Aydemir'in bazı çabalarına karşın Kadro gibi belirgin bir anti-komünist çizgiye düşmemişler ve ken-

dilerini «sosyalist» olarak tanımlayarak, teorisini yaptıkları, bir tür «sosyalizme geçişi», stratejik hedef olarak savunmuşlardır. Savunulan anlayış, sınırları tam olarak çizilmemiş bir sosyalizm modelidir. Aynı anlama gelnek üzere «Yeni Devletçilik» kavramını da kullanmışlardır. İşin ilginç yanı, Yön Dergisi'nde sosyalizm kavramını ilk defa Ş. Süreyya Aydemir kullanmıştır. Aydemir, sosyalizm sözcüğünün başına «Türk» sözcüğünü ekleyerek, sosyalizmi milliyetçi bir tarzda yorumlama tutumunu açıkça ifade etmiştir. Bu kavram daha sonra Yön içinde çokça kullanılmış ve yaygınlık kazanmıştır. Zaten Yön'de geliştirilen sosyalizm anlayışı, Marksizmden etkilenen az gelişmiş ülke aydınlarının, Marksizmle milliyetçiliği eklektik bir şekilde birleştirme çabalarının ürünü olan ve Üçüncü Dünya ülkelerinde çokça görülen yeni tür bir sosyalizmdir.

Bir kalkınma modeli olarak ele alınan devletçilik, Yön'e göre faşist ve komünist sistemlerden oldukça farklıdır. Ancak, bu yola (devletçiliğe) başvurulmazsa kaçınılmaz olarak bu sonuca (komünizme ya da faşizme) gidileceği de birçok yazıda açıkça belirtilmiştir. Yön'e göre Yeni Devletçilik, günün koşullarında Türkiye için en uygun kalkınma yolu olarak görülmektedir. Böylece kalkınma sosyal adalet ve demokrasi ilkelerine bağlı kalınarak gerçekleştirilebilecektir.

Doğan Avcıoğlu, Atatürk dönemi ve sonrasında uygulanan devletçilik politikasını eleştirerek şöyle diyor: «(...) Fakat devletçilik, kapitalizme alternatif teşkil eden bir sistem olarak hiçbir zaman düşünülmemiştir. Ve uygulamada, devletçilik, kapitalizmi engelleyen değil, geliştiren bir politika olmuştur.» (216) Avcıoğlu, söz konusu dönemde, devletçiliği, «bir ekonomik sistem

(216) D. Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, s. 448

değişikliği biçiminde anlayan ve savunanların» yalnızca Kadrocu'lar olduğunu belirterek şöyle devam ediyor: «Kadrocular'a göre devletçilik, milli kurtuluş savaşı veren ülkelere özgü, sınıf tezatlarını tasfiye edici, fakat sosyalizm ve kapitalizmden ayrı bir üçüncü yoldur. Bu sistemde geniş devlet sektörü bulunacak ve devlet, milli iktisadiyatın kumanda manivelalarını elinde tutacaktır. Özel sektör, ancak teknik ve sermaye yeterliliğine sahip olduğu takdirde ve plan disiplinine uymak şartıyla, bu sistemde yer alacaktır. Kalkınma, bütün ekonomiyi kapsayan bir plan çerçevesinde yürütülecektir. O zaman için değerli birçok görüşler ortaya atan Kadrocu'ların zaafı, devleti sınıfların üstünde kudretli bir otorite olarak düşünür görünmeleridir. Halbuki sınıf tezatlarının henüz çok fazla gelişmediği 1930 yıllarında dahi, büyük toprak sahipleri ile ittifak halindeki kapitalist sınıf, yine de küçümsenmeyecek bir güçtü. Adına ister liberalizm, ister devletçilik denilsin, (devletin) ekonomi politikasını kendi çıkarları doğrultusunda etkileyebilmekteydi.» (217)

Yukarıda da görüldüğü gibi, Avcıoğlu, Kadro'yu oldukça doğru bir yaklaşımla değerlendirmektedir. Yön Hareketi'nin mimarı Avcıoğlu, Kadro'yu incelemiş, onun doğru bulduğu tezlerini benimserken hatalarını da eleştirmiştir. Bu eleştiriler bir yanıyla Yöncü'lerin Kadrocu'lardan farkını da ortaya koymaktadır. Siyasi iktidarı etkilemeye ve yönlendirmeye çalışan Kadrocu'lardan farklı olarak, Yöncü'ler, «Milli Kurtuluş Devrimi» yoluyla siyasi iktidarı ele geçirmeyi hedeflemişler ve bunun sınıflar arasında bir mücadele sonucu gerçekleşebileceğini görmüşlerdir. Yön, örgütlü ve eylemci tutumuyla da Kadro'dan ayrılmaktadır. Avcıoğlu da Kad-

(217) a.g.e., s. 450

ro'yu, «(...) az sayıda aydına hitap eden bir entelektüel hareket» (218) olarak değerlendirmiştir. Ancak bu durum, Yön'ün Kadrocu'ların temel görüşlerinden etkilendikleri gerçeğini değiştirmemektedir. Kapitalist yoldan kalkınmayı mümkün görmeyen Yön, kapitalist olmayan bir yol önermeye çalışarak, bir üçüncü yol arayışının ideolojisini yapmıştır. Kadrocu'ların devletçilik dediği bu yolun adı da, Yeni Devletçilik ya da Türk Sosyalizmi'dir.

Yön'ün sosyalizm anlayışı, Arap ülkelerindeki Baas Hareketi'ni hatırlatmaktadır. Bazı Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, Suriye, Irak, Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde (belki Mısır bu ülkelerin dışında tutulabilir) iktidarı elinde tutan Baas Partileri veya benzeri örgütler kendilerini sosyalist olarak tanımlamışlar ve devletçi bir ekonomik politika izlemişlerdir. Eski Kadrocu Ş. Süreyya Aydemir, bu gerçeği Yön'deki bir yazısında şöyle ifade ediyor:

«(...) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarına kavuşan ülkelerde memleketçi sosyalizm eğilimleri ve tatbikatı, milliyetçi aydınların işlere hakim olmaları nispetinde gelişmekte ve buna karşılık, komünist eğilimler halk arasında zayıflamaktadır. Bunun Mısır'da, Irak'ta, Cezayir'de, Küba'da ve diğer Afrika memleketlerinde misallerini görüyoruz. Türkiye'de ise sosyal problem milli ekonomide kilit noktaların devlet elinde tutulması ve 'faydanın' imtiyazlı sınıfları yetiştirmek için değil, halk yararına dağılışının düzenlenmesi suretiyle çözülebilir... Türk Sosyalizmi'nin savunacağı bu hedefler ise, komünist metodlar ve hedefler değildir.» (219)

---

(218) D. Avcıoğlu, a.g.e., s. 450
(219) Yön, sayı 59, 30 Ocak 1963

Görüldüğü gibi Yöncü'ler, uluslararası siyasal akımlar içinde nereye oturduklarının farkındadır. Kadro'dan devralınarak geliştirilen bu çizgi, Türkiye topraklarında oldukça köklü bir geleneğe sahiptir.

Yön'ün sosyalizm anlayışı ile «tam bağımsızlık» ilkesi arasında sıkı bir ilişki vardı. Türkiye'nin yeniden emperyalizme bağımlı hale getirildiğini savunan Yöncü'ler, «İkinci Milli Kurtuluş Savaşı» yoluyla bağımsızlığın tekrar kazanılmasını, önlerine ilk stratejik hedef olarak koymuşlardır. Avcıoğlu bu konuda şunları söylemektedir:

«Türk halkının refah ve saadeti için mücadele eden Sosyalizmin milliyetçi anlayışı, milli bağımsızlık konu-Sosyalizmin milliyetçi anlayışı, milli bağımsızlık konusunda da görülmektedir. Sosyalist, Amerikan boyunduruğuna da Rus boyunduruğuna da karşıdır. Ekonomik bağımsızlıkla tamamlanmadıkça yirminci yüzyılda siyasi bağımsızlığın fazla bir mana taşımadığına inanır.» (220)

Doğan Avcoğlu, Türkiye'de sosyalizmin temel meselesinin anti-emperyalist ve anti-feodal mücadele olduğunu düşünmektedir. (221) Avcıoğlu'na göre sosyalizme geçiş, «(...) kapitalist olmayan halkçı ve devletçi bir politikanın kaçınılmaz sonucudur». Bu nedenle sosyalistler ilk aşamada anti-emperyalist mücadelenin önemini kavrayarak bütün öteki amaçlarını bu mücadeleye tabi kılmalıdırlar. (222) «Milli Kurtuluş Devrimlerinin» nitelik olarak burjuva demokratik devrimlerinden farklı olduğunu belirten Avcıoğlu, başlangıçta sadece

---

(220) Yön, «*Sosyalizm Anlayışımız*» adlı yazı, sayı: 36, 22 Ağustos 1962

(221) Yön, sayı: 39, 12 Eylül 1962

(222) Bkz. D. Avcıoğlu, Yön, sayı: 182, 23 Eylül 1966

siyasi bağımsızlığa yönelen anti-emperyalist bir devrimin, daha sonra «mantığı icabı genel olarak kapitalizme karşı bir devrim haline» geleceğini savunmaktadır. (223) Böyle bir devrimin, «milli liderleri ve burjuvazinin devrimci unsurlarını» sosyalist olmadıkları halde, anti-kapitalist bir tutum almaya ve komprodor burjuvazi ile feodaliteyi tasfiyeye ve sosyalist çözüm yollarına yaklaşmaya zorlayacağını belirten Avcıoğlu, böylece Marksist - Leninistlerin yöntemlerinden daha farklı yollardan, az gelişmiş bir ülkede sosyalizme geçme imkânlarının ortaya çıkacağını savunmaktadır. (224)

Dikkat edileceği gibi Avcıoğlu genel olarak sosyalizme geçişten söz etmektedir. Bu sosyalizmin, Marksist sosyalist modelden ne ölçüde farklı olacağı pek açık değildir. Ancak sosyalizme geçiş yolunun farklı olduğu net bir şekilde belirtilmiştir. Zaten Avcıoğlu için asıl önemli olan sanayileşmek ve kalkınmaktır. Avcıoğlu sosyalist ülkeleri şöyle değerlendirmektedir: «Başvurdukları metotlar için ne düşünürsek düşünelim, az gelişmiş ülkeler içinde şimdiye kadar kalkınma çabasında Komünist ülkelerin başarı sağladığını batılı uzmanlar (bile) ileri sürmektedirler. Bu ülkeler hayli kısa bir süre içinde modernleşmişler ve geri bir tarım toplumu olmaktan çıkıp sanayi toplumu haline gelmişler ya da gelme yoluna girmişlerdir. Nefretler ve sempatiler ötesinde, bu, inkâr edilemeyecek bir olgudur.» (225)

Ancak Avcıoğlu, sosyalist ülkelerde uygulanan yöntemin totoliter bir rejime yol açtığını düşünmektedir. Sistemin kendisinden ziyade yöntemlerine karşıymış

---

(223) Yön, sayı: 111, 14 Ağustos 1965

(224) a.g.y.

(225) D. Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, s. 1011-1012

gibi bir hava oluşmaktadır. Asıl amacın insanın gelişmesi olduğunu belirten Avcıoğlu, bunu unutarak, «insafsız metotlara» yönelmenin kabul edilemeyeceğini ve bu tutumun zorunlu bir yol olmadığını yazmaktadır.

2-C. Yön'ün Devrim ve Demokrasi Anlayışı

Yöncü'ler mevcut şartlar altında sosyalizmi ülkenin en önemli meselesi olarak görmemektedirler. Onlar için sosyalizm bugünün değil geleceğin meselesidir. Yöncü'lere göre Türkiye'nin en önemli sorunu, sosyal adalet içinde hızlı bir şekilde kalkınmanın sağlanmasıdır. Kalkınma yollarını üç grupta toplayan Avcıoğlu, «milli devrimci kalkınma yolu» da dediği devletçi kalkınma yolunun izlenmesiyle sosyalizme varılabileceğini savunmaktadır. (226) Bu nedenle Yön'e göre, işçi sınıfının önderliğinde bir sosyalist devrim stratejisini savunmak doğru değildir. Bütün yurtseverleri içinde toplayacak bir «Milli Kurtuluş Cephesi» önderliğinde yürütülecek «Milli Kurtuluş Devrimi», günün koşullarında izlenecek en doğru yoldur. (227) Bu devrime, Yöncü'lerin ara tabakalar ve zinde güçler dediği ve sınıfsal olarak küçük burjuvazinin bir kanadını oluşturan, aydınlar, yurtsever subay ve askerler, üniversiteliler ve şehir orta tabakaları ile işçiler, köylüler ve çıkarları emperyalizmle çelişen milli burjuvazi katılacaktır. Ancak, Avcıoğlu ve arkadaşlarının, devrimin esas gücü olarak gördüğü kesim, işçiler ve köylülerden çok «ara tabakalar»dır.

---

(226) D. Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, s. 1011
(227) D. Avcıoğlu, Yön, sayı: 39, 12 Eylül 1962

Avcıoğlu, «ara tabakalar»ın, hakim sınıfların nispeten zayıf olduğu toplumlarda, içinden çıktıkları sınıflardan bağımsızlaşabileceklerini öne sürerek, bu güçlerin politik hayatta sonucu tayin edici unsurlar olduğunu savunmaktadır. Avcıoğlu'na göre bu kesim toplumun ilerici güçlerini oluşturmaktadır. Avcıoğlu şunları söylüyor: «Toplum hayatındaki önemli rolleri dolayısıyla, ÖNCÜ BİR ROL OYNAMAYA (a.b.ç.), kendilerini özel çıkarların üstüne çıkmaya zorlayan, tarihi bir misyona sahip çıkma eğilimindedirler.» (228) Ara tabakaların çıkarlarının modernleşme ve hızlı kalkınmadan yana olduğunu belirten Avcıoğlu, burjuva kalkınma çabasının başarısızlık gösterdiği ve halktan gelen sosyal baskının arttığı koşullarda bu güçlerin kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna yöneldiklerini savunmaktadır. Yön'ün devrim stratejisi tipik bir «kapitalist olmayan yol» çizgisidir. Hatırlanacağı gibi, 1930'lu yıllarda Kadocu'lar da benzer bir anlayışı savunmuşlar ve Yön'ün «ara tabakalar» dediği güçlerin iktidarda olduğunu düşündükleri bu dönemde, iktidarı etkileme ve yönlendirme politikası izlemişler, başka bir deyişle «İnkılabın ideolojisini» oluşturmaya çalışmışlardır. Kadro ve Yön'de, aydınları ve küçük burjuvazinin diğer kesimlerini değerlendirme bakımından görülen benzerlik çok açıktır.

Marksist kapitalist olmayan yol anlayışına burada kısaca değinmekte yarar var. Henüz kapitalizmin gelişmediği ülkelerde, sosyalizme geçilebilmesi için kapitalist aşamanın yaşanmasının tarihi bir zorunluluk olmadığı düşünülmüştür. Modern sınıfların henüz oluşmadığı bu tip ülkelerde kapitalizm, tarihsel bir aşama

(228) Yön, sayı: 185, 14 Ekim 1966

olarak atlanabilir ya da çok sınırlı ölçüler içinde yaşanarak kısa sürede aşılabilir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi belli koşullara bağlıdır. Dünyanın bazı ülkelerinde sosyalizmin kurulduğu bir dönemde, sosyalistler tarafından iktidarın ele geçirildiği bu tip yerlerde, toplum her şeyden önce yeni bir bilinçle eğitilmelidir. Sovyet iktidarları bu ülkelere yoğun bir şekilde ekonomik, askeri vb. yardımları yapmalıdır. Sanayileşme daha başından itibaren kamu sektörü tarafından oluşturulmalı ve kolektif esaslara bağlı olarak örgütlenmelidir. İşçi sınıfının henüz oluşmadığı ya da çok zayıf olduğu böyle ülkelerde aydınların, gençliğin, toplumun diğer dinamik güçlerinin ve köylülüğün önemi artar ve bu güçler tarihin yapımında belirleyici bir rol üstlenirler. (229)

Ancak, «kapitalist olmayan yol» stratejisinin, kapitalizmin önemli ölçüde geliştiği 1960'lar Türkiye'sinde savunulması ekonomik ve tarihi gerçeklere uymamaktadır. Kaldı ki, Lenin ve diğer Marksistler bu yolu hiçbir zaman mutlaklaştırmamışlar ve ancak bir olasılık olarak üzerinde durarak, belli koşulların bir araya gelmesi halinde gerçekleşebilir olduğunu belirtmişlerdir. Gerek Kadro'nun gerekse Yön'ün (özellikle Yön'ün) belirsiz birçok yanına karşın, «kapitalist olmayan yol» stratejisine çok yakın bir çizgi izledikleri açıktır.

Yöncüler, Milli Kurtuluş Cephesi önderliğinde gerçekleştirilecek Milli Kurtuluş Devrimi'nden sonra, milli demokratik bir yönetimin kurulacağını belirterek, bu

---

(229) Lenin'in, «kapitalist olmayan yol» anlayışı hakkında daha geniş bilgi için bkz. *Lenin, Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları*, Sol Yyn., Ankara, 1979

rejime, «milli demokrasi» adını vermişlerdir. Yön'ün milli demokrasi konusundaki görüşleri, birçok bakımdan Kadro'nun «inkılapçı tek parti» rejimine benzemektedir. Avcıoğlu, devrimci bir iktidarın en geniş demokrasiden yana olduğunu belirterek, demokrasi anlayışlarını şu şekilde anlatmıştır:

«(...) Ne var ki, demokrasi, Batı politik kurumlarının aktarılmasından ibaret değildir. Batı demokrasi kurumlarının alınması, fakat bu kurumlar çerçevesinde tutucular koalisyonunun egemenliğinin eskisi gibi sürdürülmesi mümkündür. Mesela şu soru haklı olarak sorulabilir: Atatürk'ün devrimlere ve toprak reformu yapmaya yönelmiş otoriter tek parti rejimi mi daha demokratiktir, yoksa toprak reformu yapmayı reddeden güçleri devamlı iktidara getiren bugünkü liberal rejim mi? Atatürk rejimi daha otoriterdir, fakat daha demokratiktir. Demirel rejimi liberaldir ama daha az demokratiktir. 'Sandıktan' çıkmış liberal görünüşlü, fakat anti-demokratik sermaye diktatörlüğü olabileceği gibi, hayatını alın teriyle kazanan kitle çoğunluğuna dayanan tek partili ve otoriter görünüşlü bir demokrasi de olabilir. Biçim değil öz esastır.» (230)

Yukarıdaki pasaj, Yöncü'lerin demokrasi ve siyasal rejim konusundaki görüşlerini çok net bir şekilde ifade ederken, bir yandan da Kadrocu'larla olan benzerliğini ortaya sermektedir. Dünyada sınıflarüstü ve soyut bir demokrasi yoktur. Eğer demokrasi, günümüzde olduğu gibi salt «burjuva demokrasisi» olarak anlaşılıyorsa, Kadrocu'lara ve Yöncü'lere «demokrat» bir hareket demek mümkün değildir. Ancak, gerek siyasal literatürde kavram olarak, gerek tarihte, gerekse yaşadığı-

(230) Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, s. 1184-1185

mız dünyada tek demokrasi şeklinin burjuva demokrasisi olmadığı unutulmamalıdır. O nedenle burjuva demokrasisine özgü kurumsal - siyasi yapı tek başına demokrasinin ölçütü olamaz.

Bizim gibi ülkelerde halkın sosyal ve kültürel olarak geri oluşu nedeniyle kandırılmaya açık olduğunu düşünen Yöncü'ler, bu tip ülkelerde seçimlerin tutucu iktidarları işbaşına getirdiğini savunuyorlar. Yön'e göre tek partili «milli demokrasi» rejimi, burjuva demokrasisinden de sosyalist demokrasiden de farklı bir siyasal düzendir. Milli demokrasiде, emekçiler iktidarı milli burjuvazi ile paylaşacaklar, ancak, güç ilişkileri emekçilerin yararına düzenlenecektir. Diktatörlük ve despotizm metotlarını reddedeceğini söyledikleri milli demokrasisinin, toplumun bütün anti-emperyalist ve anti - feodal güçlerini temsil eden «karma bir rejim» olacağı savunulmaktadır. Bu rejimde, parlamento dışı kütleler bütün demokratik haklardan yararlanarak örgütlenecek ve güçlü bir baskı grubu oluşturacaktır. Böylece bu kesimler yönetime katılarak köklü dönüşümler yapılmasına katkıda bulunacaktır. Milli demokraside sosyalistlerin iki görevi vardır; bunlardan biri milli, diğeri de sınıfsal görevlerdir. Ekonomik ve siyasal bağımsızlığı gerçekleştirip gerici ve feodal yapıyı tasfiye edecek olan sosyalistler ilk görevlerini yerine getireceklerdir. Kapitalizmi ve kapitalist gelişme yolunun sakıncalarını ortaya koymak ve teşhir etmek yoluyla, işçilerin ve köylülerin toplumdaki rolünü güçlendirecek olan sosyalistler, tekellerin gücünü kırarak da ikinci görevlerini yerine getirecektir. (231)

---

(231) Bkz. *D. Avcıoğlu, Yön*, sayı: 111, 14 Mayıs 1965.

3 — YÖN MDD İLİŞKİSİ VE TÜRK SOLUNDA BIRAKTIKLARI İZ : KEMALİZM

Yeni Kadrocu bir akım olan Yön Hareketi ile Türkiye solunda MDD (Milli Demokratik Devrim) Hareketi olarak bilinen siyasal akım arasındaki ideolojik yakınlık dikkati çekecek kadar açıktır. Başını Mihri Belli ve arkadaşlarının çektiği MDD Hareketi, 1970 öncesi Türk Solunda son derece etkili olmuş bir siyasal akımdır. MDD Hareketi 1970 sonrası siyasal gücünü önemli ölçüde yitirse bile, kendisinden kaynaklanan birçok sol harekette ideolojik olarak yaşamaya devam etmiştir. O nedenle bu akımın ideolojik etkinliğini günümüze kadar (hızını ve gücünü hayli yitirmiş olsa bile) devam ettirdiğini öne sürebiliriz. MDD stratejisi, aynı anlama gelen farklı sözcüklerle de olsa (UDD vb. gibi) özünde birçok çevre tarafından savunulmuştur. Bu bakımdan tarihsel bir akış içinde Kadro, Yön ve MDD ilişkisini kısa da olsa değerlendirmek önem taşımaktadır.

İlk bölümde de kısaca değindiğimiz gibi MDD'cilere göre Türkiye, emperyalist sisteme bağımlı, yarı sömürge ve yarı feodal bir ülkedir. Milli kapitalizmi geliştirme çabaları başarısızlıkla sonuçlanmış ve 1940'larda başlayan karşı devrim süreci DP iktidarıyla birlikte tamamlanmıştır. Türkiye'de kapitalizm henüz hakim üretim biçimi değildir, dolayısıyla gelişkin bir sanayi proleteryası henüz oluşmamıştır. O nedenle sosyalistlerin önündeki devrimci görev, salt işçi sınıfına dayanan bir sosyalist devrim değil, emperyalizme ve feodalizme karşı yürütülecek demokratik devrimdir. Mihri Belli ve arkadaşlarının savunduğu Milli Demokratik Devrim stratejisi ile Yöncü'lerin savunduğu Milli Kurtuluş Devrimi, öz olarak birbirinden pek farklı değildir.

Milli Demokratik Devrim, milli yanını emperyalizme karşı verilecek bağımsızlık mücadelesinden, demokratik yanını ise feodalizmin tasfiyesinden alacaktır. Devrim anti-kapitalist karakterde olmayacak, yalnızca (emperyalizmin ve feodalizmin yanısıra) emperyalizmle işbirliği yapan komprodor burjuvaziyi tasfiye edecektir. Milli Demokratik Devrim aşamasından sonra ikinci bir devrime gerek kalmadan kesintisiz bir şekilde sosyalizme geçilecektir. Mihri Belli, E. Tüfekçi imzasıyla Yön dergisi'nde yazdığı bir yazıda şunları söylüyor: (232)

Buna kısaca Demokratik Devrim diyoruz. Çünkü milli bağımsızlığın gerçekleştirilmesi ve feodalizmin ortadan kaldırılması, demokratik devrimin iki ana görevidir. Demokratik devrim gelişme halindeki Türk toplumunun önünde zorunlu bir aşamadır. Ama yalnızca bir aşamadır. Bizi sosyalist Türkiye'ye götüren geçilmesi zorunlu bir aşama.» (233)

Milli Demokratik Devrim, burjuvazinin devrimci niteliğini yitirdiği çağımızda onun yarım bıraktığı görevleri yerine getirecektir. Burjuva devrimler çağının kapandığı bir dönemde gerçekleşen Kurtuluş Savaşı, tamamlanamamış bir burjuva demokratik devrimidir. Emperyalizm çağında burjuvazi tarafından tamamlanması da zaten mümkün değildir. Sosyalizme geçmek için zorunlu bir aşama olan demokratik devrimi, bu nedenle işçi sınıfı ve diğer emekçiler tamamlayacaklar-

(232) Mihri Belli'nin E. Tüfekçi imzasını kullandığı yazısı Yön'ün 175. sayısında (Ağustos 1966) yayımlanmıştır. Belli bu yazısını daha sonra yayımlanan «Yazılar, 1965 - 70, Sol Yyn., Ankara, 1970» kitabına almıştır. Bu konu için ayrıca bkz. Rasih Nuri İleri, a.g.e., s. 41

(233) Mihri Belli, a.g.y.

dır. Mihri Belli bunu şöyle ifade ediyor: «Demokratik devrimi, burjuva demokratik devrimi ile eş anlamlı kullandık. Burjuva sıfatı, bu devrimin geçmişte Batıda burjuvazinin hegomonyası altında gerçekleşmiş olmasından gelmedir.» (234)

Milli Demokratik Devrim, işçi sınıfının siyasal öncülüğünde, diğer emekçi katmanların katılımıyla gerçekleştirilecektir. Çıkarları emperyalizmle çelişen milli burjuvazi ve asker sivil - aydın zümre de devrimde işçi sınıfının müttefikleri olacaktır. Bu devrimin temel gücünü köylülük oluşturacak ve asıl mücadele alanları da kırlar olacaktır.

MDD'ciler de Yön Hareketi gibi «asker - sivil aydın zümre»ye devrim hareketinde önemli bir yer vermektedir. MDD'cilere göre «bu zümrenin durumu özel olarak ele alınmalı» ve «kilit noktaları elinde tutan» bu kesim komprodor burjuvaziyle uzlaşamayacağı için devrim mücadelesine kazanılmalıdır. (235) Görüldüğü gibi, MDD'nin de devlete, bürokrasiye ve devrime bakışı Yön Hareketi'nin temel tezleriyle büyük bir benzerlik içindedir.

Çin ve Vietnam devrim modellerinden de esinlenilerek geliştirilen MDD stratejisi, esas olarak Yön çizgisinden etkilenmiştir. MDD'nin Yön'den tek farkı, bu stratejinin Marksizm adına savunulmasıdır. MDD'cilere göre, bu strateji Marksizmin Türkiye koşullarına göre yorumlanmasının kaçınılmaz bir sonucudur. (236)

---

(234) M. Belli, a.g.y.

(235) Bkz. M. Belli, a.g.y.

(236) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız, Mihri Belli, Yazılar, Sol Yyn., Ank. 1970 ve Muzaffer Erdost, «Türkiye Sosyalizmi» ve Sosyalizm, Sol Yyn., Ank. 1969

Yukarıda Yön Hareketi'nin ideolojik çizgisini kısaca değerlendirerek, Kadrocu'lar ile bağlarını ve benzerliklerini göstermeye çalıştık. Arkasından da MDD çizgisini ana hatlarıyla değerlendirerek Yön Hareketiyle olan ideolojik yakınlığını saptamaya çalıştık. Açıkça görüldüğü gibi, bazı küçük farklılıklara karşın, Yön ve MDD'nin siyasal - kuramsal çizgisi hemen hemen aynı. Kemalizmin sol yorumuna dayanan ve devrimci - demokratik bir akım olan Yön Hareketi'nin MDD üzerinde böylesine etkili olması, uzun süre Türkiye Sosyalist Hareketi'nin Kemalizm'in etkisi altında kalmasına yol açmıştır. Kemalizm'i sol bir akım olarak değerlendiren Yön, MDD ve diğerleri, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısının tahlillerinde de önemli ölçüde anlaşmaktadır. Sol Kemalist tezleri Yön'den devralan MDD, bu görüşleri sosyalist harekete taşımıştır.

Mihri Belli, Vahap Erdoğdu ve Muzaffer Erdost gibi önde gelen MDD'ciler belli aralıklarla Yön Dergileri'nde yazı yazmıştır. Ancak bu isimler Yön ekibi veya çevresi içinde değildir. Benzerliklerinin yanısıra farklılıkları da vardır. Nitekim MDD'ciler kendilerini, yayımladıkları Aydınlık Sosyalist Dergi ve Türk Solu Dergileri'nde ifade etmişlerdir.

Kadro'yla başlayan Yön'le devam eden bu siyasal çizgi, daha sonra MDD aracılığıyla sosyalist harekete kadar ulaşmıştır. Geniş bir kavram olarak kullanıldığı takdirde «Türkiye Solu»nun belli ölçüler içinde halen bu tezlerin izini taşıdığı öne sürülebilir.

4 — YÖN CUMHURİYET TARİHİNDE İKTİDARA OYNAYAN İLK SOL HAREKETTİR

Geçtiğimiz sayfalarda Yön'ün, özellikle 1965'ten sonra, «statükoya karşı olan» bütün ilerici aydınların yayın organı olmasının ötesinde, giderek radikal sol bir siyasi hareket olarak da şekillenmeye başladığını belirtmiştik. Daha başka faktörlerin de etkisiyle bu sürecin belli bir aşamasında (1967 yılında) Yön Dergisi yöneticileri tarafından kapatılır.

Yön'ün kapatılışından sonra Doğan Avcıoğlu ve yakın arkadaşları tarafından 21 Ekim 1969 tarihinde haftalık Devrim Gazetesi yayımlanmaya başlar. İşte, Devrim Gazetesi, Yön'de geliştirilen görüşler temelinde oluşan siyasal hareketin yayın organıdır. Devrim Gazetesi'nde, Yön Hareketi'nin siyasal programı geliştirilmiş ve doğrudan iktidara yönelik bir mücadele yolu seçilmiştir. Devrim Gazetesi'nin kadrosu Yön'e göre çok dardır. Ancak bunun böyle olması da son derece doğaldır. Çünkü, bir siyasal hareketin yayın organında yazarlar arasında belli bir uyum ve birliktelik şarttır. Bu zorunluluk kaçınılmaz bir darlığı da beraberinde getirecektir. Devrim Gazetesi, 27 Nisan 1971 tarihinde son sayısını yayımlamış ve bir daha çıkmamıştır. Bu tarih 12 Mart askeri müdahalesinin hemen sonrasına rastlamaktadır. İktidar kavgasına giren Yöncü'ler, bu kavgada kaybeden taraf olmuşlar ve siyasal yaşamdan tasfiye edilmişlerdir.

Yön Hareketi, siyasal tarihimiz içinde iktidarı ciddî bir şekilde düşünen ve bu doğrultuda eyleme geçen ilk sol hareket olma özelliğini taşımaktadır. İzlenen yöntemin hatalı ve yanlış oluşu bir yana, bunun onurunu halen Yöncü'ler ve D. Avcıoğlu taşımaktadır. Devrim Gazetesi, Avcıoğlu ve arkadaşlarının açıkça ikti-

dar kavgasına yöneldikleri bir dönemin yayın organıdır. Gazete bunun teorisini ve politik programını oluşturmaya çalışmıştır.

Yön Dergisi ve Devrim Gazeteleri'nde savunulan görüşler, oldukça geniş bir aydın, asker, bürokrat ve gençlik kesimini etkilemiştir. İçlerinde 27 Mayısçı emekli subayların ve halen orduda görev yapan ve çoğunluğunu genç subayların oluşturduğu askerlerin de bulunduğu (yüksek rütbeli birçok subay da bulunmaktaydı) bu ekip, tarihe, «9 Mart sol darbe girişimi» olarak geçen eyleme kalkışmış, ancak yenilmiştir. Daha doğrusu, ihanetler, kararsızlıklar ve acemilikler sonucu bir girişim daha başlamadan bitmiştir. Bu girişim, 12 Mart 1971 karşı darbesiyle sonuçlanmış ve darbeciler ilk önce ordudaki radikal sol unsurların tasfiyesine yönelmiştir. 9 Mart girişiminin başarısızlığa uğramasından sonra Yön Hareketi'nin bütün önderleri tutuklanmış ve ordudan toplam 3200 subay ihraç edilmiştir. İçlerinde birçok subayın ve emekli askerin de bulunduğu tutuklular ağır baskı ve işkence görmüştür. Kamuoyunda «Madanoğlu Cuntası Davası» ve «Bomba Davası» olarak bilinen yargılamalardan sonra bir çoğu uzun süre hapis yatan Yöncü'ler ve 9 Martçı'lar genellikle beraat etmişlerdir. Doğan Avcıoğlu, Cemal Madanoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Talat Turhan gibi isimlerin yargılandığı bu davalarda sanıklar, eylem suçlamalarını reddetmişler, ancak, siyasal düşüncelerini savunmuşlardır. (237)

---

(237) Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yyn., İstanbul, 1986. Ayrıca bkz. Talat Turhan, *Bomba Davası Savunma I-II*, İstanbul, 1986; Muhsin Batur, *Anılar Görüşler*, Milliyet Yyn., İstanbul, 1985 vd.

Bütün bu olaylar zengin derslerle doludur. Yaşananlar, tepeden inmeci ve cuntacı yöntemlerin, nasıl sonu meçhul maceralarla sonuçlanabileceğini gösterdiği gibi, sınıf hareketinden kopukluğun ve «ara tabakalara» duyulan güvenin çok pahalıya mal olabileceğini de bütün açıklığıyla ortaya sermiştir. 12 Mart'tan sonra ordudan gelebileceği düşünülen bütün «ilerici müdahale» beklentileri kesin olarak yıkılmıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; Yön, entelektüel bir akım olarak kalmamış, düşüncelerini yaşama geçirme tutarlılığına sahip bir hareket olmuştur. Devrimci demokratik bir akım olan Yön Hareketi'nin, belki de Kadrocu'lardan en önemli farklılığını onun bu tutumu oluşturmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜN SONUCU

Dr. Ömür Sezgin'in de belirttiği gibi, Kadrocu'lar kapitalizmin bir kurtuluş olmadığını biliyorlardı. Ancak, Türkiye koşullarında sosyalizmin de olanaksızlığına inanıyorlardı. Bu nedenle Mustafa Kemal'e «sosyalizm ve kapitalizm dışında bir yol önermek istemişler» ve bu yolun teorisini yapmışlardır. Kadrocu'lara göre Türkiye'de bir şey yapılacaksa, bu, Mustafa Kemal'in önderliğindeki aydın kadro tarafından yapılabilecektir. Kemalizm'i kuramsal bir temele kavuşturmaya çalışan Kadro ekibi, Atatürk'ü değişmez «milli rehber» olarak görmektedir. Tarihsel materyalizmi ve «tezatlar mantığını» yöntem olarak benimsediğini ilan eden Kadrocu'ların bu anlayışı, onların gerçekte idealist bir tarih görüşüne sahip olduğunu göstermektedir.

Kadro Dergileri'nin tıpkı basımını hazırlayan

ATTİA kadrosundan Dr. Ömür Sezgin birinci cilt'e yazdığı «Kadro Hareketi» başlıklı tanıtma yazısında şöyle demektedir:

«Tarihsel maddeciliğe göre toplumların gelişmesini ekonomik altyapının belirlediğini bilen bu aydın kadro, o dönemin koşullarında sınıflardan bağımsız gibi gördükleri devlet eliyle, sınıfsız ve sanayileşmiş bir Türkiye kurulabileceğini sanmıştır. Kadro Hareketi bir anlamda, tarihsel gelişimin yasalarını bilmekle birlikte kendilerini dünyanın merkezi görmekten kurtaramayan aydınların ideolojisidir...» (238)

Bazı farklı yanları olmakla birlikte, «Üçüncü Dünya Sosyalizmi» diye tanımlanabilecek uluslararası akımın öncüsü olan Kadro Hareketi'nin, tarihsel kaynağını araştırırken karşımıza 1917 Sovyet Devrimi'nin önderlerinden Sultan Galiyev çıkmaktadır. Sanırım Kadro çizgisiyle Sultangaliyevist Hareket arasında ilk defa bu çalışmada tarihsel ve ideolojik bir bağ kurulmaktadır. Gerçekten de Sultan Galiyev'in Marksizme getirdiği yeni yorum, son bölümde de incelendiği gibi Kadro Hareketi'nin başlıca ideolojik kaynağını oluşturmaktadır. Şevket Süreyya ile Sultan Galiyev arasında doğulu iki sosyalist olmanın ötesinde bulunduğunu öne sürdüğümüz ilişki, bizce aksi kanıtlanamadığı sürece doğrudur. Ayrıca, tarihi verilerle desteklediğimiz bu sav bizim tartıştığımız esas sorun üzerinde doğrudan bir etkiye sahip de değildir. Çünkü, sıcak ve pratik bir ilişki olmasa bile yaptığımız değerlendirme hiçbir şekilde değişmeyecektir, esas olan ideolojik ve siyasal paralelliktir. Aynı zaman ve mekân içinde bulunmayan, ancak ideolojik olarak birbirinin devamı ya

(238) Dr. Ömür Sezgin, *Kadro Hareketi*, c. 1, s. 20

da tamamlayıcısı sayılabilecek birçok akım örnek olarak gösterilebilir

Stefanos Yerasimos, Kadro'yu şöyle değerlendiriyor:

«(...) Milliyetçi bürokrasi ile egemen sınıflar arasındaki ittifak kadar, ülkede hızla boy veren sosyal tabakalaşmayı da görmezden gelen bu teori, devletin imtiyazlı bir azınlığın yararına açıkça girişmeye hazırlandığı sömürüyü kolaylaştırmak amacıyla 'herkesin mutluluğu için çalışan sınıflar üstü devlet cihazı' ideolojisini güçlendirmeyi dener. Zaten Osmanlı İmparatoluğu'ndan kalan 'kadim devlet' geleneği, milliyetçi bürokrasinin siyasal itibarıyla da birleşerek böyle bir ideolojiyi kabul etmeye hazır durumdadır.» (239)

Kemalizm'in teorisyenleri, «kapitalizmin ve sosyalizmin dışında bir kalkınma yolu» arayışının önderliğini yapmışlar, ancak yine teorisini oluşturmaya çalıştıkları devrimin liderleri tarafından siyasal hayattan tasfiye edilmişlerdir. Kadro Hareketi öylesine köksüz ve «icazetli» bir yapıya sahiptir ki, dergi kapandıktan sonra hiç kimse davaya sahip çıkmamıştır. Adeta bir macera yaşanmış ve bitmiştir.

20 Aralık 1961 tarihinde geniş bir aydın çevrenin imzaladığı bildiriyle siyasal yaşamdaki yerini alan Yön Hareketi, Kadro ideolojisinin 30 yıl sonra ortaya çıkan uzantısı gibidir. «Türkiye'nin tek kurtuluş yolu sosyalizmdir» diyen Yöncü'ler, sol Kemalist bir çizgi izlemişler ve önemli ölçüde Kadrocu tezlere dayanan bir siyasal hareket olarak şekillenmişlerdir. Ancak, Türk siyasal yaşamında daha etkili olan Yön Hareketi, yal-

---

(239) Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Gözlem Yyn. İst. 1976, s. 1290

nızca entelektüel bir faaliyetle kendisini sınırlamamış ve eylemci bir çizgi izlemiştir.

Geçmiş ancak bugünün ışığında anlaşılabilir. Tarihçi, olayları günümüzle ve gelecekle olan bağlantıları içinde ele alıp değerlendimek durumundadır. Araştırmacı ve tarihçilerin, olaylara bakış açısı, izledikleri yöntem ve sahip oldukları birikim, yaptıkları çalışmalar üzerinde çok önemli bir etkiye sahiptir. Araştırmacıların ortaya koydukları çalışma kişiliklerinden bağımsız bir şekilde ele alınamaz. Yazdıkları kitaplar önemli ölçüde kendilerini de yansıtacaktır.

E. H. Carr şunları söylüyor:

«Geçmiş, bizim için bugünün ışığında anlaşılabilir ve bugünü ancak geçmişin ışığında anlayabiliriz. İnsanın geçmiş toplumu anlamasını ve bugünkü topluma daha çok egemen olmasını sağlamak tarihin çifte işlevidir.» (240)

— BİTTİ —

(240) E. H. Carr, *Tarih Nedir*, Birikim Yyn., 1980, İstanbul, s. 74

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. ATATÜRK, M. Kemal — *Nutuk*, 2 Cilt, Sönmez Yyn. İst. 1981
   — *Söylev ve Demeçler; Türk İnkılabı* Yyn., Ankara, 1952
2. AVCIOĞLU, Doğan — *Türkiye'nin Düzeni*, Tekin Yyn. İst. 1984
   — *Milli Kurtuluş Tarihi (1838'den 1895'e)* 4 Cilt Tekin Yyn., İst. 1981
3. AYDEMİR, Ş. Süreyya — *İnkılap ve Kadro*, Bilgi Yyn. 2. Baskı, Ankara 1968
   — *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, 7. Baskı, İst. 1979
   — *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İst. 1966
4. BATUR, Muhsin — *Anılar Görüşler*, Milliyet Yyn., İst. 1986
5. BELLİ, Mihri — *Yazılar, 1965-70*, Sol Yyn., Ankara, 1970
6. BENNIGSEN, Alexandre QUELQUEJAY, C. — *Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları*, Hür Yyn., İst. 1981
7. BİLA, Hikmet — *CHP Tarihi (1919-1979)*, Ankara 1979
8. BORATAV, Korkut — *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yyn., Ankara, 1982
9. BOZDAĞ, İsmet — *Kemal Tahir'le Sohbetler*, Bilgi Yyn., Ankara, 1980
10. CAAR, E. Hallett — *Tarih Nedir*, Birikim Yyn., İst. 1980
11. CEM, İsmail — *Türkiye'de Geri Bıraktırılmışlığın Tarihi*, Cem Yyn., İst. 1970
12. ERDOST, Muzaffer — *«Türkiye Sosyalizmi» ve Sosyalizm*, Sol Yyn., Ank. 1969
13. ERGUN, Doğan — *Sosyoloji Elkitabı*, Gerçek Yyn., İst. 1976
14. ERGÜDER, Julide — *1927 Komünist Tevkifatı*, Birikim Yyn., İst., 1978
15. GÖKALP, Ziya — *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muhasırlaşmak* İnkılap Yyn., 1974
    — *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yyn.
    — *Yeni Türkiye'nin Hedefleri*, Baha Matbaası Yyn. İst. 1974
16. GÜLALP, Haldun — *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*, Yurt Yyn., Ankara, 1983
17. GÜRKAN, Celil — *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yyn., İst. 1986
18. İLERİ, Rasih Nuri — *Atatürk ve Komünizm*, Anadolu Yyn., İst. 1970
    — *Mihri Belli Olayı*, Anadolu Yay., İst., 1976
19. İNAN, Afet — *Atatürk'ün Vatandaşlık, Halkçılık Düşüncesi*, Ankara, 1964
    — *Medeni Bilgiler*, Ankara 1962

20. İNFO Türk Ajansı — *Sapmalar: Revizyonizm, Maoculuk, Goşizm, Troçkizm*, Güncel Yyn., İst. 1977
21. KAPYALI, H. Melda — *Kadro Hareketine Yaklaşımlar ve Kadro'nun Yöntem Anlayışı*, İ.Ü. İktisat Fakültesi, 1983 (Yayınlanmamış master tezi)
22. KARAOSMANOĞLU, Y. Kadri — *Zoraki Diplomat*, İletişim Yyn. İst. 1982
— *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yyn., İst. 1982
23. KURUÇ, Bilsay — *İktisat Politikaları Resmi Belgeler*, Ankara 1963
24. KÜÇÜK, Yalçın — *Türkiye Üzerine Tezler (1908-1978)*, 1. Kitap, Tekin Yyn., 3. Baskı, İst. 1980
25. LENİN V. İ. — *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları*, Sol Yyn., Ankara, 1979
26. ÖKÇÜN, Gündüz — *Türkiye İktisat Kongresi (1923 İzmir)*, Haberler Belgeler, Yorumlar, A.Ü.S.B.F. Yyn., 2. Basım, Ankara, 1971
27. ÖZDEMİR, Hikmet — *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi*, Bilgi Yyn., Ankara, 1986
28. PEKER, Recep — *İnkılap Dersleri Notları*, Tıpkı Basım, İletişim Yyn., İst. 1986
29. SARICA, Murat — *Siyasi Düşünce Tarihi*, Gerçek Yyn., 3. Baskı, İst., 1980
30. SELEK, Sabahattin — *Anadolu İhtilali*, Cem, Yyn., 5. Basım, İst. 1973
31. SOYAK, H. Rıza — *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Bankası Yyn., İst. 1973
32. ŞENER, Cemal — *Çerkez Ethem Olayı*, Okan Yyn., 3. Baskı, 1984
33. ŞİŞMANOV, Dimitir — *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi (Kısa Tarih)*, Belge Yyn., İst. 1978 (Çev. A. R. Zarakoğlu)
34. TİMUR, Taner — *Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946)* Doğan Yyn., Ankara 1971
35. TROTSKY, L. — *«Staline»*, Paris, Grasset, 1948
36. TÖR, V. Nedim — *Yıllar Böyle Geçti*, Milliyet Yyn., İst. 1976
— *Kemalizmin Dramı*, Çağdaş Yyn., İst. 1984
37. TUNAYA, T. Zafer — *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İst. 1952
38. TUNÇAY, Mete — *Türkiye'de Sol Akımlar*, Bilgi Yyn., 3. Baskı Ankara 1978
39. TURHAN, Talat — *Bomba Davası - Savunma I - II*, İst., 1986
40. *III. Enternasyonal 1919-1943 Belgeler*, Belge Yyn., İst. 1979, Çev. Ümit Kıvanç.

41. YERASİMOS, Stefanos — *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Gözlem Yyn., İst., 1976
42. YETKİN, Çetin — *Türkiye'nin Siyasal Yapısı II*, İ.İ.T.İ.A. S.B.F. Yyn. İst. 1981
— *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yyn., İst. 1982
— *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, Altın Kitaplar Yyn., İst. 1983
43. ZEDUNG, Mao — *Teori ve Pratik*, Sol Yyn. Ankara 1975

DERGİLER :

1. Ant Dergileri, 1970
2. Broy, Aylık Şiir Dergisi, Sayı 15 - 16
3. *Devrim*, Haftalık Gazete, 1969 - 1971
4. *Kadro*, Tıpkı Basım, A.İ.T.İ.A. Yyn., Ankara 1978 (3 Cilt, 36 Sayı)
5. *Milliyet Sanat Dergisi*, 4 Nisan 1976 tarihli sayı
6. 11. Tez, 1. Kitap, İst. 1986
7. *Tarih ve Toplum*, Sayı 17 - 18
8. *Toplum ve Bilim*, Sayı 24
9. *Yön*, Haftalık Gazete, Ankara, 1961 - 1967

GAZETE

1. Milliyet

ANSİKLOPEDİ :

1. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yyn., İst., 1984 - 1985

İÇİNDEKİLER

Önsöz 5
Giriş ... 11

BİRİNCİ BÖLÜM

Ulusal Kurtuluş Savaşı, Savaşa Önderlik Eden Güçlerin Sınıfsal Bileşimi ve Zafer Sonrası Model Arayışları (Ekonomik - Siyasal Yapı) 19

Birinci Kesim

Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Önder Kadroların Sınıfsal Bileşimi Üzerine 21

1 — Ulusal Kurtuluş Savaşı 21

2 — Türk Devrimi'nin Yapısı ve Bazı Tartışmalar 25

İkinci Kesim

1923 - 1930 Yılları Arasında Model Arayışları, İş Grupları ve Siyasal Partiler 41

1 — 1923 Türkiye İktisat Kongresi ve İş Bankası'nın Kuruluşu (Özel Sektörün Örgütlenişi) 41

2 — Cumhuriyet Sonrası Kurulan İlk Siyasi Partiler 47

2-A. Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) 47

2-B. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (Kuruluşu, Gelişimi ve Kapanışı) 51

Üçüncü Kesim
Devletçilik Felsefesinin Gelişimi, Dünya Ekonomik Bunalımı ve S.C.F. Denemesi (Yeniden Model Arayışları) 57
1 — Liberal Politikaların Başarısızlığı ve Devletçilik Düşüncesinin Gelişimi 57
2 — 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve Devletçilik İlkesinin Yerleşmesi 60
3 — Siyasal Model Arayışı ve S.C.F. Olayı 63
Birinci Bölümün Sonucu 70

İKİNCİ BÖLÜM

Kadrocu'ların Kimlikleri ve Geçirdikleri Örgütsel - Düşünsel Evrim (Üçüncü Yol Arayışının Serüveni) 73
Giriş 75
Birinci Kesim
Turandan Marksizme, Marksizmden Kemalizme 77
1 — Kadrocu'ların Kimlikleri ya da Kimliğini Arayan Bir Avuç Aydının Yaşam Çizgileri 77
İkinci Kesim
TKP ve Kadrocu'ların Bu Parti İçinde İzledikleri Yol (Çelişkileri ve Kopuş Nedenleri) 87
1 — Kadrocu'ların Marksistliği 87
1-A. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye'de Sol Gruplar ve TKP'nin Kuruluşu 87
1-B. Kadrocu'ların TKP'den Kopuşu 97
a — (M. Suphi'nin Ölümünden Sonra TKP) 97
b — Partide Görüş Ayrılıkları ve Kopuş 101
c — Partiden Kopuşa Yönelik İki Değerlendirme 107
2 — Kadro Dergisi'nin Yayın Hayatına Girişi 110
İkinci Bölümün Sonucu 114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kadro İdeolojisi (Üstlendiği Misyon, Yöntemi, Dünya Görüşü, Diğer Akımlarla İlişkileri ve Üçüncü Yol Arayışının Sonu) 117
Giriş 119
Birinci Kesim
Kadro'nun Üstlendiği Misyon ve Yöntem Anlayışı 121
1 — Kadro Dergisi'nin Çıkış Bildirisi (Gerekçesi) 121
2 — Kadro'nun Yöntem Anlayışı 124
İkinci Kesim
Kadro İdeolojisi ve Diğer Akımlarla İlişkileri 131
1 — Kadro'nun Geliştirmeye Çalıştığı «Üçüncü Yol» İdeolojisinin (Ulusal Kurtuluşçu Çizgisinin) Dayandığı Kuramsal Temel ... 131
1-A. Ulusal Kurtuluşçu Bir İdeoloji Olarak Kadroculuk ve Marksizm 131
1-B. Kadro Üçüncü Dünya Teorileri ve Yeni Yol 135
1-C. Kadro ve Aydınlar 139
2 — Kadrocu'ların Ekonomik Görüşleri 140
3 — Devlet, Demokrasi, Faşizm ve Kadro 142
4 — Solidarizm (Dayanışmacılık), Ziya Gökalp ve Kadro 148
Üçüncü Kesim
Kadro Dergisi'nin Kapanışı ve Üçüncü Dünya Sosyalizmi 152
1 — Kadro Dergisi'nin Kapanışı 152
2 — Kadro ve Üçüncü Dünya Sosyalizmi 156
Dördüncü Kesim
Kadrocu'luğun Tarihsel Kaynağı Olarak Sultangaliyevizm 159
1 — Neden Sultan Galiyev 159
2 — Sultan Galiyev Kimdir 159
3 — Sultangaliyevizm ve Kadro 168

4 — Sultan Galiyev ve Şevket Süreyya 179
Beşinci Kesim
Yeni Kadrocu Bir Akım Olarak Yön Hareketi 186
1 — 1960'lar Türkiye'si ve Yön Dergisi'nin Yayın Hayatına Girişi 186
1-A. DP İktidarı ve 27 Mayıs 186
1-B. Yön Dergisi'nin Çıkışı ve Hareketin Oluşumu ... 189
2 — Yön'ün Siyasal Çizgisi 192
2-A. Yön Bildirisi ... 192
2-B. Yön'ün Devletçilik ve Sosyalizm Anlayışı 194
2-C. Yön'ün Devrim ve Demokrasi Anlayışı 200
3 — Yön MDD İlişkisi ve Türk Solunda Bıraktıkları İz : Kemalizm 205
4 — Yön Cumhuriyet Tarihinde İktidara Oynayan İlk Sol Harekettir 209
Üçüncü Bölümün Sonucu 211

Siyasal düşünce tarihimizde özgün bir yeri olan Kadrocu'luk kalkınmacı zemine oturan, bir "üçüncü yol" arayışı ideolojisidir. Marksizmin yoğunlaşmış milliyetçi bir yorumunun ifadesi olan Kadrocu'luk, 1960'lı yıllarda dünyada yaygınlık kazanan "üçüncü dünya sosyalizmi" gibi akımların da öncüsü olmuştur.

1932-35 yılları arasında yayınlanan Kadro Dergileri'nde geliştirilen görüşler, sonraki yıllarda Yön Hareketi'ne kaynaklık etmiştir. Şevket Süreyya'nın da içinde yer aldığı Yön Hareketi, bu yanıyla "Yeni Kadrocu" bir akım olarak da tanımlanabilir.

1920'li yıllarda TKP'de önemli sorumluluklar yüklenen Şevket Süreyya ve arkadaşları, ulusal kurtuluşçuluğun ideolojisini yapmak ve Türk Devrimi'ne kuramsal bir temel hazırlamak istemişlerdir. Kemalist iktidara kapitalizm ve sosyalizm dışında bir "üçüncü yol" önermeye çalışan Kadro Hareketi, 1960'lı yıllarda gelişen "yeni sol" un H.Marcuse gibi teorisyenlerinin savunduğu bir çok tezin, ya da Mao'nun geliştirdiği, 1980 öncesi Türkiye solunda da hararetli tartışmalara neden olmuş "üç dünya teorisi" gibi görüşlerin de habercisi olmuştur.

Sovyet Devrimi sırasında Rusya'da yaşayan Müslüman halklara önderlik eden Sultan Galiyev ile, Kadro Hareketi arasında bugüne kadar hiç incelenmemiş ilginç bir parelellik vardır. Türkiye Sosyalist hareketiyle yakın ilişkileri olan Sultan Galiyev'in özel sekreterliğini TKP'nin kurucu lideri Mustafa Suphi yapmıştır. Stalin'in Milliyetler Bakanı olduğu sırada O'nun yardımcılığını yapan Galiyev, daha sonra milliyetçi eğilimleri nedeniyle partiden ihraç edilmiştir. Sultangaliyevizm ile Kadrocu'luk arasında büyük bir ideolojik yakınlık bulunmaktadır.

Yöncü'lüğün bir türevi olan MDD Hareketi, Kadrocu'lardan miras kalan Kemalizm'i sosyalist harekete taşımıştır. Bugün Türk Solu'nda yer alan bir çok akım halen Kadrocu'luğun izlerini taşımaktadır. Bu nedenle Kadro'yu tartışmak, aynı zamanda onun güncel uzantılarını ve sonuçlarını da tartışmak olacaktır. İşte elinizdeki kitap, böyle bir boşluğu doldurmak ve sosyalist hareketin tarihine farklı bir açıdan yaklaşmak amacını taşımaktadır.

KDV Dahil 3240 Lira

ISBN 975-488-001-8